

АБДУШУКУРИ АБДУСАТТОР

**АСРОРИ ШЕЪРИ
МАРҒУБ**

**ДУШАНБЕ
«АДИБ»
2004**

*Ин китоб бо дастгирии Президенти
Ҷумҳурии Тоҷикистон мӯҳтарам
Эмомалӣ Шарифович Раҳмонов
ба таърифи расидааст.*

Муҳаррир *Ю. Аҳмадзода*

А-14 *Абдушуқури Абдусаттор. Асрори шеъри марғуб. Мақолаҳо.*
— Душанбе: «Адиб», 2004. 112 саҳ.

Абдушуқури Абдусаттор донишманди шинохта ва мунаққиди борикбину мушикоф аст. «Асрори шеъри марғуб» аз беҳтарин маҷмӯаи ӯст. Дар ин китоб мақолаҳо, фикру андешаҳои муаллиф оид ба таърихи рубоӣ, рубоисароӣ, асрори шеъри гузаштаву муосир бо далелҳои дақиқу илмӣ баррасӣ шудаанд. Барои донишҷӯёни донишқадаҳои олӣ ва дӯстдорони нақди адабии тоҷик басо муфид хоҳад буд.

АНДЕШАҲО ПЕРОМУНИ РУБОӢ

1. ИСТИҚЛОЛИ ВАЗНИ РУБОӢ

Яке аз нишонаҳои асоситарини шеърӣ ҳар навъи бани башар вучуди вазн дар он аст ва тардиде нест бар ин ки «дар ҳар яке аз забонҳои дунё агар шеъре ҳаст, мавзун аст» ва дар ҳеҷ қавмеву миллате ва дар ҳеҷ замоне шеъре, ки ҳолӣ аз вазн бошад, набудааст ва аз қадимтарин замоне, ки истилоҳи шеър ё муодили он дар забонҳои дигар ба яке аз анвои ҳунари итлоқ шуда, ҳамеша мафҳуми он бо мафҳуми вазн мулозима доштааст. Аз ин рӯ, рубоӣ ҳам, ки яке аз анвои қадими шеърӣ форсӣ буда, вазни ҳиҷоии он баъдҳо ба арӯзи араб татбиқ карда шудааст ва ҳатто рубоӣи арабӣ ба вазни рубоӣи форсӣ дар мамолики араб паҳн гаштааст, пеш аз ҳама бо ҳамин вазни қадимии худ соҳибистиклол аст ва бо он аз дигар жанрҳои фарқ мекунад. Вале вазни рубоӣ бо хусусиятҳои хоси худ низ аз анвои дигари авзони арӯз фарқ дорад. Маълум аст, ки баҳрҳои вазни арӯз барои тамоми жанрҳои назми форсӣ муштараканд ва шоир метавонад қасида, ғазал, китъа ё маснавии худро дар яке аз вазнҳои арӯз эҷод намояд. Аммо барои эҷодкори рубоӣ ҳол чунин нест ва офарандаи рубоӣ танҳо дар шаҷараҳои 24-гонаи аҳрабу аҳрами баҳри ҳазач метавонад рубоӣ гӯяд ва дар акси ҳол офаридаи ӯ рубоӣ маҳсуб намегардад. Ба ибораи дигар бигӯем, «вазни рубоӣ ихтисос ба рубоӣ дорад» ва рубоӣ дар байни анвои назми форсӣ ягона жанрест, ки истиқлоли вазни худро то имрӯз нигоҳ дошта, ягон жанри дигаре натавонистааст вазни онро пурра тасарруф намояд. Далели ин даъво шумораи ночизи он ашъорест, ки дар давраҳои мухталифи инкишофи назми форсӣ бо вазни рубоӣ гуфта шудаанд ва тамоми онҳоро метавон дар чанд сафҳа дарҷ намуд. Лозими тазаккур аст, ки кӯшиши ба жанрҳои дигари назм татбиқ намудани вазни рубоӣ асосан дар асрҳои XI-XII ба назар мерасад, ки дар асрҳои минбаъда ашъоре, ки бо вазни рубоӣ гуфта шудаанд, боз ҳам камтар дида мешаванд. Ба хотири он ки андешаҳои худро беисбот нагузорем, намунае чанд аз анвои назм меорем, ки бо вазни рубоӣ гуфта шудааст:

Қитъаи Абӯтоҳири Хотунӣ, ки Шамси Қайси Розӣ дар «Алмӯҷам» овардааст:

Устод мабар гумон, ки дилреш наям,
В-аз феъли туву аз ту бадандеш наям.
Дар кеши ту оини накӯкорӣ нест,
Эзид донад, ки ман бар он кеш наям.
Бе ҳамчу худе бувад маро хешиву бас,
Бегонаи табъи хешро хеш наям.
Дар некиву дар бадӣ наям ҳамсари ту,
Бе хор наям, валеқ бе неш наям.
Гуфтӣ, ки чаро давониву бозпасӣ,
З-он бозпасам, ки чун ту дар пеш наям.

Қитъаи дигаре, ки Давлатшоҳи Самарқандӣ дар «Тазкират-уш-шуаро» аз номи Шайх Озарӣ зикр кардааст:

Сардафтари арбоби хунар Хоҷа Алӣ,
Эй он, ки туро лутфи табиат азалист.
Ту хоҳ маро писанду хоҳӣ мапсанд,
Донад ҳама кас, ки Ҳамза устоди Алист.

Дар девони Қосим Анвор ғазали зерин ба назар расид, ки дар вазни рубой гуфта шудааст:

Дарвеш, ки ҳарфи ў ба сурат пеш аст,
Ҳар як ба масобае, ки беш аз пеш аст.
Дол аст валеқ он ки бо дору соз,
Гар бар тани ту ҳар сари мӯе неш аст.
Ин рӯву риё макун, ки ин рӯву риё,
Расвоии бегонаву ранчи хеш аст.
Вов аст вифқи ғайри мавло қардан,
Ин қор чунин қори яке бе хеш аст.
Ё якдилу якранг шав андар раҳи ишқ,
Якто нашавад ҳар он ки ў бе хеш аст.
Шин он, ки қунад шукру шикоят қунада,
В-андар паи ҳасми хеш некандеш аст.
Ҳар кас, ки чунин панҷ ҳисолат дорад,
Дарёбу дар ў гурез, қ-ў дарвеш аст.

Аз қасидаи Фарруҳӣ, ки дар «Мачмаъ-ул-фусаҳо»-и Ризоқулихони Ҳидоят омадааст:

Сарвӣ, гар сарв моҳ дорад бар сар,
 Моҳӣ, гар моҳ мушк дорад в-анбар.
 Моҳат бо мушк сим дорад хамбар,
 Сарват бо моҳ лола дорад зевар.
 Ман бисёре ғами ту хӯрдам, чоно,
 3-ин рӯй, эй бут ба рӯй гаштам чун зар.
 Дорам бар рух зи ашк чӯе чорӣ,
 Рӯям зард асту тан чу мӯе лоғар.
 Гар ман аз базми мир бӯе ёбам,
 Гардад корам зи бахт рӯзе беҳтар.
 Аз дил дарёст миру аз каф Ҷайхун,
 Бар садр ӯ Ҷотам асту бар зин Ҷайдар.
 Аз худ даште фарох гардад Ҷайхун,
 Чун кард ӯ аз наём берун ханчар.
 Гардун майдон шавад чу бозӣ чавгон,
 Дарё сахро шавад, чу бозӣ лашкар.
 Гетӣ заррин шавад, чу ой зӣ разм,
 Хоро пурхун шавад, чу тозӣ ашқар.
 Бабрӣ, гар бабр дар дораду зубин,
 Абрӣ, гар абр тоҷ дораду афсар.
 Сафдар чун ту набуд Рустам ё Сом,
 Меҳтар аз ту набуд Ҷам ё Нӯзар...

Қасидаи мазкури Фаррухӣ, ки то охир бо яке аз вазнҳои нисбатан сақили шачараи аҳрами рубой – Ҷазачи мусаммани аштари солими азали (абгар) / - - - / - у - / у - - - / – навишта шудааст, гумони ғолиб он аст, ки шоир онро аз рӯи тафаннун ва ба хотири нишон додани ҳунари шоирӣ ва маҳорати санъаткории худ дар назди мамдӯҳ ва рақибони худ – шуарои дарбор эҷод карда бошад.

Бино ба маълумоти Е.Э.Бертелс дар чанд ҷои «Тамҳидот»-и Айнулқуззоти Ҷамадонӣ ашъоре себайтӣ (дар шакли мусаддас) мавҷуд аст, ки тарзи қофиябандии – ааааа дошта, дар вазни рубой гуфта шудааст ва яке аз себайтиҳое, ки Е.Э.Бертелс зикр мекунад, ин аст:

Касро зи ниҳони дил хабар натвон кард,
 Аҳволи дил аз касе ҳазар натвон кард.
 К-ин олами шаръро зи бар натвон кард,
 Инсониро зи худ бадар натвон кард.
 Маҳҷубонро бад-ин назар натвон кард,
 Бо хеш ба кӯи мо гузар натвон кард.

Яке аз шуарои маъруфи нимаи аввали асри XI Манучехрии Домгонӣ харчанд хеле кам рубой сурудааст (дар девони ӯ 6 рубой сабт аст), вале ӯ мусаммате дорад, ки аз 39 байт иборат буда, дар вазни рубой гуфта шудааст ва Муҳаммад Авфӣ дар «Лубоб-ул-албоб» аз ӯ фардбайтхое зикр мекунад, ки бо вазни рубой таълиф гардидаанд. Аз сабаби он ки мусаммати Манучехрӣ хеле дароз аст, мо ин ҷо бо овардани ду банди аввали он иктифо менамоем:

Субхоналлаҳ ҷаҳон набинӣ чун шуд,
Дигаргун боғу роғ дигаргун шуд.
Шамшод ба тӯи зулфаки хотун шуд,
Гулнор ба ранги тузиву парнун шуд.
Аз сабза замин бисоти бӯқалмун шуд,
В-аз меғ ҳаво ба сурати пушти паланг.

Дар боғ кунун харирпӯшон бинӣ,
Бар қӯҳ сафи гуҳарфурӯшон бинӣ.
Шабгир кулангро хурӯшон бинӣ,
Дилҳо зи навои мурғ чӯшон бинӣ.
Бар рӯи ҳаво гилемгӯшон бинӣ,
Дар даст абиру нофаи мушк ба чанг.

Намунаи фардбайтҳои Манучехрӣ, ки дар «Лубоб-ул-албоб» омадаанд, чунинанд:

Ғар баркашам ин фурӯшуда пой аз гил,
Ҷарғиз надихам ба ҳеч номарде дил.

Беҳобиро бар дида бастастам.
В-аз дидани хоби беҳуда растастам.

Лӯлӯ дорӣ миёни ёқут андар,
Эй зиндакони мурда ба тобут андар.

Эй хурдгули нек, надониста зи бад,
Чандон гираҳат зи мушк бар лола кӣ зад?

Умуман, гуфтани фардбайт бо вазни рубой бештар дида мешавад ва мо ин ҳолатро дар асрҳои XIV-XV дар осори Абӯисҳоки Атъима, Қорӣ Низомиддини Яздӣ, Фониӣ Чигатой ва дигарон низ мушоҳида намудем. Вале бояд хотиррасон намуд, ки тамоми ашъори бо вазни рубой гуфташуда ва аз маъхазҳои дастрасбуда ҷамънамудаи мо хеле кам аст ва эҳтимол меравад, ки аз ин зиёда дастрас кардани чунин ашъор шояд муяссар нагардад. Гуфтан ҷоиз аст, ки дар эҷодиёти шифоҳии мардуми тоҷик фардбайтҳо дар вазни рубой нисбат ба назми хаттии мо зиёданд ва бо вучуди он ки аксари онҳо дар асоси рубоиҳо ба вучуд омадаанд ва дар байни рубоиҳо қаринаҳо (вариантҳо) доранд, вале муҳим он аст, ки онҳо вучуд доранд ва намунаҳои зерин далели возеҳи ин даъво аст:

Аз хона баромадиву чумун-чумун,
Дардат занудо ҷувонзани қошпаррун.

Э духтараки сафедаки хушханда,
Умрат гузарад ба ин ҷавони ганда.

Ситора ба моҳ буромаду ман дидам,
Қаҳрӣ будамо ба дилбарам хандидам.

Эй ҷӯраи нозанини дандонзира,
Берун, ки намебурой, маҳтоб хира.

Яке аз нуқтаҳои муҳими дигар он аст, ки дар назми халқӣ инчунин назирӣ себайтиро, ки Е.Э.Бертелс дар «Тамҳидот»-и Айнулқуззоти Ҳамадонӣ пайдо намудаасту мо дар сафаҳоти қабл дарҷ намудем, метавон бештар пайдо намуд. Навъи мазқури назми халқӣ, ки дар натиҷаи васлшавии байтҳои мувофиқи ду рубоии ба ҳам наздик ва ё бо роҳи ба як рубой изофа кардани байти муносиб ба вучуд омадааст ва хусусиятҳои рубой, аз он ҷумла вазни рубоиро ба худ қабул намудааст, алҳол дар назми халқ бо номи «себайтӣ» арзи вучуд мекунад ва ба намунаи себайтии овардаи Е.Э.Бертелс хеле наздик аст. Масалан, себайтҳои зерин:

Э духтараки хурдтараки абру баҳор,
Шӯяга кушам туя кунам беваи зор.

Шӯяма накуш мана накун беваи зор,
Харбузая хӯр туя дар полез чӣ кор.
Ҳар кас, ки маро гирад як шаб дар канор,
Ҳочӣ шаваду Макка равад сесада бор.

Маҳтобшаб аст ҷақон-ҷақон сояи бед,
Дар сояи бед нишаста як куртасафед.
Э куртасафед, рӯ ба боло дорӣ,
Дар пеши барат бурида гулҳо дорӣ.
Ман садқа шавам бурида гулҳои туро,
Монандаи кавк рӯ ба саҳро дорӣ.

Ҳарчанд ки қофияи себайтии дуҷум аз мисоли овардаи Е.Э.Бертелс фарқ дорад, вале муҳим он аст, ки дар назми халқӣ низ назири себайтиҳо вучуд доштааст. Мо дар назми халқӣ танҳо фардбайт ва себайтиҳои дар вазни рубоӣ гуфташударо дучор омадем, зеро аксари жанрҳои назм аз қабилӣ қасида, қитъа, ғазал, маснавӣ, мусаммаат дар эҷодиёти халқ дида намешаванд ва баъзеи онҳо тамоман вучуд надоранд.

Бо вучуди ин тамоми намунаҳои, ки аз назми китобӣ ва эҷодиёти шифоии мардум зикр намудем, гувоҳи онанд, ки истифодаи вазни рубоӣ дар жанрҳои дигар ҳодисаи ҷузъист ва характери умумӣ надорад ва агар бо вазни дубайтӣ, яъне Ҳазачи мусаддаси маҳзӯф ӯ мақсур (у - - - / у - - - / у - - ё у - -) ҳазорон байт, ғазал, қасида, қитъа, маснавӣ ва дигар анвои шеър таълиф гардида бошад, тамоми абёте, ки дар вазни рубоӣ дар адабиёти китобӣ гуфта шудааст, бояд аз ду-се сад байт зиёд набошад.

Маҳз ҳамин истиқлоли вазни рубоӣ нагузоштааст, ки он чун дубайтӣ ба сифати бандҳои алоҳидаи шеърӣ низ мавриди истифода қарор гирад. Ҳарчанд ки дар назми форсӣ борҳо саъие барои аз рубоӣ алоҳида тартиб додани асари томе вучуд дошт, вале ин кӯшишҳо низ ангуштшумор буданд ва ба майли умумӣ табдил ёфта натавонистанд.

Яке аз кӯшишҳои нахустини чун асари том ҷамъ овардани рубоӣ алоҳида «Мухторнома»-и Аттор аст, ки аз тарафи ҳуди шоир ва бо хоҳиши дӯстонаш мураттаб гардида, аз як муқаддима ва 50 боб «дар матолиби мухталифи ирфонӣ ва бархе дар мабодии дину мазҳаб ва поре дар умур ва аҳволи шахсӣ ва қисмате низ васфи манозирӣ табиӣ аст аз қабилӣ баҳору шаб ва гулу субҳ ва бобе чанд ошиқона дар васфи ҷашм ва абру ва хату ҳол ва даҳану миён ва ғайра» иборат аст ва алҳол дар бораи шакл ва миқдори абёти ин асар ақоиди мухталиф мавҷуд аст. Баъзеҳо бар онанд, ки «Мухторнома» саъӣест дар таълифи достони тарбиявӣ – ахлоқӣ дар шаклу вазни рубоӣ ва тибқи ин ақида он бояд 5000 рубоиро дар бар мегирифтааст. Бино ба маълумоти дигар гӯё Аттор «Мухторнома»-ро дар 6000 байт дар

колаби рубой мураттаб сохтааст ва аз он миён 1000 байт ӯ 500 рубоиро, ки лоики ин олам набудааст, бар об шуस्ताаст. Бархе аз донишмандон «Мухторнома»-ро маҷмӯаи алоҳидаи рубоӣёт донистаанд ва онро аз 2010 рубой, ки аз тарафи худи Аттор интиҳоб гардидааст, иборат шумурдаанд. Вале ақидаи ба ҳақиқат наздиктар он аст, ки «Мухторнома»-ро Аттор мувофиқи нақшаи қаблӣ бояд аз 5000 рубой мураттаб намуда, мувофиқи мавзӯ дар 50 боб чудо мекардааст ва ҳар як боб 100 рубоиро дар бар мегирифтааст. Вале аз рӯи дастнависҳои мавҷуда гумон меравад, ки ин нақшаи шоир амалӣ нагашта ва «Мухторнома»-и Аттор дар шакли ҳозир бештар аз 1000 рубоиро дар бар гирифтааст.

Дар ниҳояти амр метавон гуфт, ки «Мухторнома»-и Аттор достони мустакил набуда, маҷмӯаи рубоӣётест, ки мувофиқи мавзӯ ва мундариҷаи ғоявӣ ба бобҳои алоҳида чудо карда шудааст ва чунин усулро ҳатто дар қарни мо дар китоби Исо Ҳидоят «Мақтаби Хайём», ки дар он рубоӣёти шоирро мувофиқи мавзӯот дар 14 боби алоҳида иборат аз 136 рубой мураттаб сохтааст, дида метавонем. Вале чунин кӯшишҳо низ чузъӣ буда, муваффақияте пайдо карда натавонистаанд ва дар назми форсӣ наметавон достонеро пайдо кард, ки дар шакл ва вазни рубой гуфта шуда бошад.

Дар назми хаттии мо инчунин кӯшишҳое ба харҷ дода шудаанд, ки аз якҷанд рубоии аз ҷиҳати мавзӯ ва мундариҷаи ғоявӣ қаробат дошта шеъри алоҳидае созанд ва чунин рубоӣётро мусалсал ӯ мавкуф гуфтаанд. Чунончи Шамси Фаҳрӣ дар «Меъёри Чамолӣ» ҳашт рубоии мусалсалро чун шеъри алоҳида зикр намудааст, ки 4 рубоии аввали он чунин аст:

Дӣ булбулаке зариф аз тарфи чаман,
Дидам, ки нишаста буд бар шохи суман.
Дар васфи латофати гули тардоман,
Мехонд ба завқ ин рубой бар ман.
К-эй зинати навбахору эй тарфи чаман,
Бишкаста зи равнақи ту бозори Хутан.
Дер омада зуд марав аз пешам,
В-арна зи чафову зуд сари ту ман.
Дар ҳазрати шоҳ нолаву оҳ кунам,
Ҷро зи чафову чаврат огоҳ кунам.
В-ар шоҳи чаҳон ба ғаври ҳолам нарасад,
Аз васли рухат ба рағми бадҳоҳ кунам.
Дар сояи ту муроди хотир ҳосил,
Андешаи фуқати ту аз дил зоил.
В-аз он ки шаҳаншоҳ ба ҳолам нарасад,
Аз чаври ту ман низ ба ночор, эй дил.

Шарафиддини Ромӣ низ дар «Ҳадоик-ул-хақоик» бо номи «шеър» се рубоии зерин овардааст:

Худро зи хату лаби ту, эй симинбар,
Бар оташу об мезанад уду шакар.
Бо пистаи тангаш, ки фидояш бодам,
Дар пӯст нухуфта ғунча дар ханда магар.
Ин беадабӣ номия ногоҳ шунид,
Аз хашм равонаш ба сари дор кашид.
Чун дам зи ҳаводории ӯ мезад бод,
Шуд тунду даҳони ғунча аз ҳам бидарид.
То хор хичил миёни бӯстон гардад,
В-аз кардаи сарди худ пушаймон гардад.
Лаб бардӯзад, даҳан бубандад ғунча,
Он ҷо, ки набоядаш, ки хандон гардад.

Аз намунаҳои рубоӣи мавқуф ё мусалсали боло метавон ба хубӣ дарёфт, ки бо вучуди паи ҳам омадан ва ҷузъи як «шеър» ҳисобида шудани ҳар як рубоӣ чун асари хурди лирикӣ, чун шеъри том маъниву макседи муайянеро ифода мекунад ва худ чун шеъри мустақил аз рубоӣи дигар чудо шуда меистад. Аз ин мебарояд, ки дар як шеър паи ҳам омадани чандин рубоӣ ба ҳеҷ вачҳ маъноӣ шеъри мустақил гардидани онҳоро надорад, балки чунин «шеър» танҳо маҷмӯаи рубоӣетест, ки паи ҳам аз рӯи маъниву мазмун чида шудаанд. Дар девони шоирон аз рӯи мавзӯ ва калимаҳои асосӣ аз қабилӣ «эй дил», «ҷоно», «зулфи ту», «теги ту», «хасми ту» ва монанди инҳо паи ҳам омадани рубоӣет низ мушоҳида мегардад ва дар назар силсилаи шеърхоро мемонад, вале дар асл чунин нест ва ҳар як рубоии онҳо бо сохтору банду баст ва мундариҷаи ғоявии худ чун асари ҷудогонаи лирикӣ зухур мекунад.

Аз ин рӯ, дар таърихи назми форсӣ ба тарвиҷи рубоӣи мавқуф ӯ мусалсал низ саъй накардаанд, зеро дарк кардаанд, ки ин қабил шеърҳо қонуниятҳои дохилии рубоиро чун жанри мустақили лирикӣ ҳалалдор мекунад ва аз ин ҷиҳат лоиқи дастгирӣ нахоҳанд шуд.

Ҳамин тариқ, бо вучуди он ки дар таърихи назми форсӣ кӯшишҳои барои шикастани қолаби анъанавии рубоисароӣ дар шаклҳои мухталиф аз қабилӣ бо вазни рубоӣ гуфтани анвои гуногуни назм, дар шакли рубоӣ ва вазни он сохтани асарҳои алоҳида, таълифи ашъори мавқуф ё мусалсал ба ҳарҷ дода шудаанд, вале натиҷаи ин ҳама кӯшишҳо аз адами муваффақияти онҳо гувоҳӣ медиҳад.

Аз ин хотир бо қатъият метавон гуфт, ки дар вазну шакли рубой фақат рубой метавонад матбуъ, ширин ва дилкашу гуворо гуфта шавад ва ҳамин истиқлоли вазни рубоист, ки дар таърихи назми форсӣ ҳеҷ вақт ва ба ҳеҷ жанре дигар насиб нагашта будааст, вазни рубоиро пурра тасарруф кунад ва ҳамин истиқлоли вазни рубоист, ки то имрӯз чун яке аз нишонаҳои асоситарини он рубоиро аз анвои дигари назм фарқ мекунонад, истиқлоли онро таъмин мегардонад.

2. РУБОЙ ВА ЖАНРҲОИ ХУРДИ ЛИРИКӢ

Рубой чун жанри мустақили лирикӣ аз анвои дигари шеъри форсӣ натавон аз ҷиҳати вазну қофия ва миқдори байту мисраъҳо, балки бо як қатор хусусиятҳои хоси сохтори дохилии худ низ фарқ мекунад. Рубой, ки «на ҳамчун порчаи шеърӣ, балки чун асари комили манзум» маҳсуб асту ҳамагӣ аз ҷаҳор мисраъ иборат мебошад, аз офарандаи худ маҳорату истеъдод ва завқу донишу заковати олиро тақозо дорад, зеро дар акси ҳол эҷоди асари комилу олие чун рубой имконнопазир аст. Маҳз ҳамин маҳорату устодӣ ба Рӯдакӣ, Унсурӣ, Асқадӣ, Фарруҳӣ, Хайём, Мавлавии Румӣ ва дигар таронасароён имкон додааст, ки дар қолаби ҷаҳор мисраъ шоҳкориҳои беназире намуда, адабиёти форсиро ғанитар гардонанд.

Маълум аст, ки барои робитаи байни ҷаҳор мисраи чунин як асари комили назми форсӣ ва банду басти он роли вазн ва қофия кам нест, вале гайр аз ин дар сохтори рубой оҳанг ва мусиқӣ низ роли ҳалқунанда мебозад. Дар рубоиеҳои форсӣ асосан мисраъҳои яқум ва дуом, ки бо оҳанги пастшаванда хонда мешаванд, чун муқаддимаи фикри гӯянда, оғози он ҳисоб меёбанд. Мисраи сеюм, ки бо оҳанги баландшаванда хонда мешавад, суолу ҳайрат, тааҷҷубу эҳсоси гӯяндаро ифода мекунад ва «агар рубой бо мисраи сеюм қатъ гардад, дар хонанда чунин эҳсосе пайдо мегардад, ки сухан нотамо мондааст. Мисраи чоруми рубой бошад, бо оҳанги пастшаванда хонда мешавад ва тамоми мақсаду маънии дар рубой матраҳшуда дар он ба таври ниҳой ҳал мегардад, аз он хулосаи мантиқӣ ё натиҷаи эҳсос, ҳолат, ҳодиса ё воқеаи дар мисраъҳои қаблӣ зикршуда ҷамъбаст карда мешавад.

Қобили зикр аст, ки дар баробари ин вучуди оҳангҳои мусиқӣ, ки ҳанӯз дар асри XV Абдурахмони Ҷомӣ дар «Рисолаи мусиқӣ» дар бораи онҳо маълумот дода будо дар асарҳои муҳаққиқони муосир муфассал ва бо шавоҳиди шеърӣ таҳлил гардидааст ва ҳамоҳангии овозҳо (аллитератсия) ва мутавозияти мисраъҳо (параллелизм) низ мақоми арзандае доранд. Чунончи дар таронаҳои зерини Унсурӣ аз як тараф вучуди оҳанги пасту баланди хониш ва аз тарафи дигар оҳанги мусиқии ҳиҷозӣ, яъне яке аз се

оҳангҳои мусикӣ, ки дар рубоиёти форсӣ мушоҳида кардаанд ва ниҳоят Ҳамоҳангии овози «у» дар калимаҳо матонати сохтори дохилии рубоиро мустаҳкам намуда, оҳанг ва мусикавияти ягонаи мисраҳои онро таъмин кардаанд:

Аз мушк ҳисори гули хурӯй кӣ дид?
Бар гул хатте зи мушки хушбӯй кӣ дид?
Гулрӯй буге бо дили чун рӯй кӣ дид?
Бар пушти замин низ чунин рӯй кӣ дид?

Дар рубоии Рӯдакӣ бошад, мутавозияти мисраҳо ва такрори калимаҳои асосӣ аз қабилӣ «туам», «ин» ҳиссаҷаи «на» ва пайвандаки «ки», радифи «на дил» устувории дохилии рубоиро мустаҳкам намуда, ягонагии томи мисраҳои онро нигоҳ доштаанд:

Бар ишқи туам, на сабр пайдост, на дил,
Бе рӯи туам, на ақл барҷост, на дил.
Ин ғам, ки марост, кӯҳи Қоф аст, на ғам,
Ин дил, ки турост, санги хорост, на дил.

Умуман, дар баробари унсурҳои дигари ташкилдиҳандаи сохтори дохилии рубоӣ мавқеи калимаҳои асосӣ, ки радиф низ аз ҷумлаи онҳост, хеле зиёд аст ва чунин калимаҳои такроршаванда робитаи мантиқии мисраҳои рубоиро мустаҳкам намуда, тамомияти сохторӣ ва маъноии онро нигоҳ медоранд. Масалан, дар рубоии зерини Масъуди Саъди Салмон, ки такрори калимаҳои «гар», «в-ар», «сабр», «кунам», «адӯ», «ҳаме» ва радифи «шавад» дар робитаи мантиқии мисраҳо ва сохтори дохилии онҳо мавқеи арзандае дорад:

Гар сабр кунам, умр ҳаме бод шавад,
В-ар нола кунам, адӯ ҳаме шод шавад.
Шодии адӯ начӯяму сабр кунам,
Шояд ки фалак дар ин миён род шавад.

Ё худ такрори «эй», «в-эй», «зи», «ту», «чон» ва радифи «дорам» дар рубоии зерини Анварӣ:

Эй дил зи висоли ту нишоне дорам,
В-эй чон зи фироқи ту амоне дорам.
Бечора танам ҳама ҷаҳон дошт ба ту,
В-акнун ба ҳазор хила чоне дорам.

Ҳамин тарик, ба чуз вазну қофия унсурҳои мухталифи ташкилдиханда низ сохтори дохилии рубоиро таъмин намуда, истиқлоли онро аз дигар жанрҳои лирикӣ чун асари томе, ки бештар бо таҷассуми андешаҳои фалсафӣ ва мазмунҳои ҳикматнок фарқ мекунад, таъмин кардаанд. Вале чунон ки қаблан низ гуфта шуд, моҳияти асосии он, ҳикматнокӣ ва мағзи асосии андешаҳои фалсафии дар рубоӣ ифодашаванда, аз мисраи сеюм ва чорум маълум мегардад ва аз ин хотир роли мисраи сеюму чорум чун байте, ки «лутфи рубоӣ дар онҳо зоҳир мегардад» дорои аҳамияти ҳалқунанда мебошад. Агар дар мисраи сеюм, ки аксаран дар рубоҳои бар андешаҳои фалсафӣ ва ҳикматнок асос ёфта аз қофия озод аст, шоир аз заҳмати қофиясозӣ раҳой ёфта, диққати худро фақат ба рехтагӣ ва пухтагии маънӣ сарф намояд ва аз ҳисоби он мисраи чорум «суръат ва нуктаи музоаф пайдо намояд», дар мисраи чорум хулосаи ниҳой ва мағзӣ асосии андешаи ғунда бароварда мешавад. Ба назари мо, аҳамият ва нозукии байти охири рубоиро Соиби Табрэзӣ хеле хуб эҳсос намудааст ва байти зерини ӯ гувоҳи ин давист:

Аз рубоӣ байти охир мезанад нохун ба дил,
Хатти пушти лаб ба чашми мо зи абрӯ хуштар аст.

Аз ин хотир, ба пухтаву рехта гардидани байти охири рубоӣ диққати махсус додани аксари рубоисароёни адабиёти форсӣ, ба зарбулмасалу мақол монанд гардидани байти охир ва ба ҷои он аз амсолу ҳикматҳои халқӣ истифода бурдани Фарруҳӣ, Унсурӣ, Мавлавии Румӣ, Саъдӣ ва дигарон бесабаб нест ва бояд аз талаботи ҳуди табиати сохтори дохилии рубоӣ ва моҳияти он сар зада бошад.

Ҳамин тавр, рубоӣ бо тамоми хусусиятҳои фарқкунандаи жанрии худ чун асари мустақили назми форсӣ, чун «миниётури шаклан хурди лирикӣ ва ҳатто драмаи манзум» аз тамоми анвои дигари шеър тафовут дорад ва чун жанри соҳибистиқлол то имрӯз арзи вучуд дорад. Вале дар баробари ин байни рубоӣ ва жанрҳои дигари лирикӣ як қатор умумиятҳо ва фарқиятҳо ҳастанд, ки марбут ба масъалаи муносибати байни жанрҳо буда, то ҳол ба чуз муносибати рубоӣ ва дубайтӣ масъалаҳои дигари робитаи рубоӣ ва жанрҳои дигари лирикӣ мавриди тадқиқоти алоҳида қарор нагирифтаанд.

Доир ба масъалаи муносибати рубоӣ ва дубайтӣ танҳо дар бобати умумияти қофиясозии ин ду жанри лирикӣ ва миқдори мисраҳои онҳо муҳаққиқон фикри ягона доранд, вале дар масъалаҳои боқимондаи робитаи онҳо ҳанӯз ихтилофоти назар мавҷуд аст. Ҳудуди истилоҳии «рубоӣ» ва «дубайтӣ», ки альён дар адабиётшиносии муосир муқаррар гардидааст ва

ин ду жанрро аз ҳамдигар фарқ мекунонад, танҳо яке аз ҷиҳатҳои таъйини онҳост. Ба фикри аксари адабиётшиносон яке аз фарқиятҳои асосии рубоӣю дубайтӣ дар вазни онҳост, яъне дубайтӣ дар вазни Ҳазаҷи мусаддаси маҳзӯф ё мақсур (у - - -/у - - -/у - - ё у - -) ва рубоӣ дар вазнҳои 24-гонаи шачараҳои аҳрабу аҳрами баҳри ҳазаҷ гуфта мешавад. Вале баъзе муҳаққиқон зимни мулоҳизаронии худ доир ба вазни рубоӣю дубайтӣ ба лағзишҳо роҳ додаанд ва дар як вазн омадани ҳар чаҳор мисраи рубоӣро шартӣ қонунӣ доништаанд. Вале натиҷаи тадқиқоти дар ин мавзӯ анҷомдодашуда гувоҳи онанд, ки чунин ақида ғалати маҳз буда, дар амал баръакс рубоӣёте, ки ҳар чаҳор мисрашон дар як вазн гуфта шудаанд, хеле каманд ва мусодафан вомехӯранд. Лағзиши дигар дар масъалаи вазни дубайтист ва таъйиди он аст, ки гӯё вазни азалий ва зотии дубайтӣ Ҳазаҷи мусаддаси маҳзӯф ё мақсур аст, вале чунон ки дар саҳифаҳои қаблии боби мазкур зикр намудем, вазни дубайтӣ танҳо хоси дубайтӣ нест ва ин вазн ҳанӯз дар замонҳои чун жанри мустақили адабиёти китобӣ маҳсуб набудани дубайтӣ дар назми хаттии форсӣ маъруф буд ва қадимтарин «Шоҳнома»-и Масъуди Марвазӣ бо ин вазн эҷод гардида, минбаъд чун «Вису Ромин»-и Фахриддини Гургонӣ ва «Хусраву Ширин»-и Низомӣ достонҳо дар ин вазн навишта шудаанд. Аз ин лиҳоз, ба назари мо, ақидаи муҳаққиқи эронӣ З.Мӯътаман ба ҳақиқат наздиктар аст, ки бино ба таъйиди ӯ «вазни мазкур (вазни дубайтӣ – А.А.) дар мавриди сохтани дубайтӣ маҳсус бе лаҳҷаи вилояте ё русое буда ва ба иборати дигар танҳо дубайтиҳои фаҳлаві дар ин вазн суруда шудааст». Мувофиқи ақидаи З.Мӯътаман минбаъд ҳамон вазни дубайтиҳои фаҳлаві ба вазни Ҳазаҷи мусаддаси маҳзӯф, ки дар назми китобӣ мавҷуд буд ва вазни онҳо ба он қаробат дошт, татбиқ карда шуда, сабаби бунёди дубайтиҳои китобӣ ва рубоӣ ҷудо гардидани онҳо шудааст.

Аз ин ҷиҳат метавон гуфт, ки яке аз фарқиятҳои вазни рубоӣ аз дубайтӣ дар маҳсус будани вазни рубоӣ ва дар жанрҳои дигар маъмул набудани он аст. Фарқияти вазни рубоӣю дубайтӣ аз он шаҳодат медиҳад, ки ҳатто умумияти миқдори мисраҳои рубоӣю дубайтӣ низ зоҳирӣ буда, ин ду шакли жанрӣ бо вучуди чормисраи будан, аз ҷиҳати ҳаҷм ва миқдори рукнҳо низ аз ҳамдигар фарқ доранд. Зеро вазни дубайтӣ ба он ишора мекунад, ки дар як байтӣ он 6 рукн, яъне 4 бор рукни мафоилун ва ду бор рукни фаъулун ё фаъулон меояд. Маҷмӯи рукнҳои рубоӣ бошад, дар як байт 8-то буда, ду рукн аз дубайтӣ зиёдтар аст. Агар инро аз ҷиҳати миқдори ҳичоҳои дубайтӣ ва рубоӣ аз назар гузаронем, фарқи ҳаҷми онҳо боз ҳам возеҳтар мегардад. Ҳарчанд ки ҳудуди ҳичоҳои рубоӣро 11–13 муқаррар кардаанд, вале мувофиқи мулоҳизаҳои мо ҳудуди ҳичоҳои рубоӣ 10–13 буда, миқдори ҳичоҳои дубайтӣ аз 9–11 иборат аст. Масалан, дар рубоӣёти халқии зерин, ки ҳудуди мазкури ҳичоҳо ба назар мерасад:

Моро, моро, хароб кардӣ моро	10
Дар оташи тез кабоб кардӣ моро	11
Дар оташи тез кабоб ҳаргиз напазад	12
Мо санг будем, ту об кардӣ моро.	10

Долони баланд дорию пешаш якатут	13
Ду қоши сиёҳ дорию чашмони кабуд	13
Ҳар кас, ки маро аз ту ҷудогӣ фармуд	13
Хонаш пури оташ асту гӯраш пури дуд.	13

Ду намунаи дигар аз назми хаттии форсӣ:

Он ишқи мучаррад сӯи саҳро метохт,	12
Дидаш дили ман зи карру фарраш бишнохт	12
Бо худ мегуфт чун зи сурат бираҳам	11
Бо сурати ишқ ишқҳо хоҳам бохт.	10

Сад ном зи ёди дӯст бар нанг задем,	10
Сад тунги шакар бад-ин дили танг задем	12
Эй Зӯҳраи сокин, дигарат лоф намонд,	12
К-аз сур қуробаи ту бар санг задем.	11

Намунаи дубайтиҳое, ки ҳудуди ҳичоҳои мисраъҳояшон аз 9–11 иборат мебошад:

Дубайтиҳои халқӣ:

Нигоро, ту гули сурхию ман зард,	11
Ту аз шодӣ шукуфию ман аз дард.	11
Биё, он сурхгул бар зардгул неҳ	9
Ки дар боғ ин ду гул бо якдигар бех.	11

Сари роҳи маро девор кардан,	10
Маро мӯхтоҷи рӯи ёр кардан.	10
Илоҳо, кӯр шава чашми ҷидогар,	11
Маро аз хонумон безор кардан.	10

Дубайтиҳои Бобо Тоҳири Урён:

Фалак дар қасди озорам чароӣ,	11
Гулам гар нестӣ, хорам чароӣ?	10
Ту, ки боре зи дӯшам бар надорӣ,	11
Миёни бор сарборам чароӣ?	10

Касе, ки раҳ ба бедодам бара, не,	11
Хабар бар сарви озодам бара, не.	11
Тамоми хубрӯён чамъ гарданд,	9
Касе, ки ёдат аз ёдам бара, не.	11

Аз намунаҳои зикршудаи рубоӣёту дубайтиҳои халқӣ ва китобатӣ маълум мегардад, ки ҳудуди имконпазири ҳичоҳои як рубоӣ дар ҳадди ақалл аз 40 ҳичо ва дар ҳадди аксар аз 52 ҳичо иборат буда метавонад. Миқдори ҳичоҳои имконпазири як дубайтӣ бошад, дар ҳудуди 36-44 ҳичо метавонад бошад. Аз ин муқоиса бармеояд, ки бо вучуди аз ҷаҳор мисраъ иборат будани рубоӣ ва дубайтӣ ин ду жанр аз ҷиҳати ҳаҷм низ аз ҳамдигар фарқ доранд ва рубоӣ аз дубайтӣ ҳаҷман васеътар ва аз ин ҷо имкони гунҷоиши маънӣ дар он бештар аст, зеро як рубоӣ дар ҳудуди 4-8 ҳичо аз дубайтӣ зиёдтар дошта метавонад. Аз ин лиҳоз доираи мавзӯоти рубоӣ низ нисбат ба дубайтӣ васеътар буда, агар дубайтӣ «барои ифода намудани эҳсос ва ҳаяҷон хеле мувофиқ буда, дар он баёни эҳсоси дил ва ишқ хеле барҷаста инъикос ёбад» доираи мавзӯоти рубоӣ бисёр васеъ ва доманадор аст ва он «мутаазаммини умуми маъонии шеърӣ ва мавзӯоти адабӣ аст ва аз ҳар ҷинс сухан дар он метавон ёфт, чӣ ҳар вақт шоире, ки ба сохтани рубоӣ тавачҷӯх дошта, мавзӯи латиф ва нуктаи ширине ба хотиран расида ва ба иллати риояи ҷониби ихтисор ва эҳтироз аз татвили калом ба ақсоми дигари шеър напардохта, мазмунро дар қолаби рубоӣ рехтааст». Ҳамин ҷиҳати доманадории мавзӯи рубоист, ки шоирон дар давраҳои мухталифи таърихи адабиёти форсӣ дар мавридҳои тангии фурсат барои бадоҳатан гуфтани шеър ба он рӯ овардаанд ва тамоми мавзӯву мазмунҳоро аз қабилҳои ишқу ҷавонӣ, шаробу шодӣ, васфу мадҳ, ҳазлу мутояба, муросалаву мунозара, ҳабсияву марсия ва ахлоқу фалсафаро дар шакли рубоӣ тарҳрезӣ кардаанд ва шояд мавзӯе набошад, ки дар он аққалан чанд рубоие нагуфта бошанд.

Байни рубоӣ ва дубайтӣ мувофиқи ақидаи муҳаққиқон аз ҷиҳати шаклҳои асосии қофиябандӣ умумияте мавҷуд аст, ки он асосан дар шаклҳои аааа, ааба сохта шудани қофияи ин ду жанр зоҳир мегардад. Вале шакли сеюми қофиябандии аабб, ки дар рубоӣёти халқӣ бисёр воমেҳӯрад, дар дубайтиҳои халқӣ низ муштарак мебошад. Дар рубоӣёти китобӣ бошад, чунин тарзи қофиябандӣ дучор намегардад. Ғайр аз ин Н.Кароматуллоева навъҳои дигари қофиябандиро чун абаб, абба, ки қофияҳои салла ва камаркашида низ номида мешаванд, зикр мекунад, вале чунин тарзҳои қофиябандӣ на дар маҷмӯаҳои Бобо Тоҳир ва на дар дубайтиҳои халқӣ дида мешаванд. Ба назари мо, ақидаи Н.Кароматуллоева дар бораи дар шакли қофиябандии аббб вохӯрдани дубайтиҳо низ саҳеҳ нест, зеро чунин тарзи қофиябандӣ ҳоси қитъа буда, нишонаи асосии ин жанр ба ҳисоб

меравад ва шеъре, ки чунин тарзи қофиябандиро дорост, новобаста аз он ки дар кадом вазн навишта шудааст, қитъа ҳисоб меёбад, на дубайтӣ ӯ ягон жанри дигар ва чаҳор мисраъ ӯ ду байт доштани он далели дубайтӣ хондани он нест.

Дар сохтори дохилии дубайтӣ низ чун рубоӣ ғайр аз қофия, кали-маҳои асосӣ, ҳамоҳангии овозҳо, мутавозияти мисраъҳо ва радиф роли муҳим мебозад. Ғайр аз ин дар қисми зиёди рубоиву дубайтиҳои халқӣ «мисраи васила доранд, ки он одатан мисраи сеюм буда, ва қариб ҳамеша чун тақрори мисраи дуюм меояд ва чун лаҳзае барои ҷамъбасти мазмуни рубоӣ ё дубайтӣ хизмат мекунад. Масалан, дар рубоии зайл, ки мисраи «Бадномзадаи халқи худо бисёрай» мисраи васила аст:

Чашмони сиёҳуш бенаво карда мана,
Бадномзадаи халқи худо карда мана.
Бадномзадаи халқи худо бисёрай,
Я хандаи ширинуш адо карда мана.

Ё худ дар дубайтии зерин:

Сарам дард мекунад, сарвар биёред,
Табиби шои Искандар биёред.
Табиби шои Искандар набошад,
Равед аз хонаи дилбар биёред.

Вале дар рубоӣҳои китобӣ назари намунаҳои боло дучор намегардад ва хулосаву ҷамъбасти мазмуни рубоӣ асосан бо рехтаву суфта гардонидани мисраи чорум ва аксаран байти дуюм ба даст оварда мешавад. Аз ин ҷост, ки харчанд воҳиди асосии ҳам рубоӣ ва ҳам дубайтӣ мисраъ аст, вале робитаи мантиқии мисраъҳои рубоӣ нисбат ба дубайтӣ устувортар ва аз ин ҷо байтҳои рубоӣ нисбатан мустақилтар аст. Масалан, дар рубоии зерин:

Афсӯс, ки бефоида фарсуда шудем,
В-аз тоси сипехри сарнагун суда шудем.
Дардову надомато, ки то чашм задем,
Нобуда ба коми хеш нобуда шудем.

Дар рубоии боло байтҳо нисбатан мустақил буда, ягонагии вазн, қофия, радиф ва маъниву мантиқи асосии рубоӣ, робитаи онҳоро таъмин намудааст. Аз ин ҷо робита ва муносибати рубоӣ бо фардбайт чун жанри мустақили лириқӣ возеҳ мегардад, зеро байт низ чун рубоӣ шакли шеърест

ва фикри том ва мақсади муайянеро ифода мекунад ва «нотамомии фикр дар як байт ҳарчанд мучаз аст, вале чун хилофи қонуни жанр ҳисоб карда мешавад. Вале байт аз ҷиҳати майдони ғунҷоиши маънӣ ва ҳаҷм нисбат ба рубоӣ хурдтар аст ва мақсаду маънии том дар он нисбат ба рубоӣ боз ҳам мучазтар ва мухтасартар ифода карда мешавад. Аз ин рӯ, агар «Рӯдакӣ дар фардбайти алоҳидае миниётурҳои манзум офарида бошад, майдони шоирӣ дар ҷаҳр мисраъ барои ӯ тамоман кофӣ буд, ки дар ҳаҷми он драма эҷод кунад».

Ҳаҷми хурди байт эҷодкори онро водор мекунад, ки дар мисраи муқаддимаи фикру андешаи худро ифода намуда, дар мисраи дуюм онро ҷамъбаст намояд, хулоса барорад. Дар рубоӣ бошад, пас аз муқаддима дар байти яқум имконе ҳаст, ки дар мисраи сеюм авҷи аълои эҳсосу андеша, ҳолату ҳодиса баён гардида, дар мисраи чорум маънии асосӣ, мақсади ғӯянда инъикос ёбад.

Дар байт низ чун дар рубоӣ воҳиди асоӣ мисраъ аст ва робитаи байни мисраъҳо бо яғонагии оҳангу мусиқӣ, вазну қофия ва маънӣ нигоҳ дошта мешавад. Барои робитаи байни мисраъ ва байтҳои рубоӣ бошад, ғайр аз воситаҳои номбурда васоили дигаре чун калимаҳои асосӣ, ҷамоҳангии овозҳо, мутаваззияти мисраъҳо ва ғайра хидмат мекунанд, ки байтҳои дохили рубоиро мантиқан бо ҳам алоқаманд мегардонанд.

Байт чун жанри мустақил банди алоҳида аст ва соҳиби истиқлоли том мебошад. Вале дар рубоӣ чунин нест ва истиқлоли байт дар он нисбист ва танҳо ду байти рубоӣ якҷоя дар яғонагии маънӣ, вазну қофия, давоми мантиқӣ, такрори калимаҳо, муқаддима ва исбот бо ҳам алоқаманд гардида, банди яғона, шеърӣ комилро ташкил карда метавонад.

Қаробати рубоӣ ва байтро дар назми шифоҳии халқ боз ҳам возехтар мушоҳида кардан мумкин аст, зеро ҳодисаи дар асоси рубоӣҳо ба вучуд омадани байт ва аз байт ташаккул ёфтани рубоӣҳо дар эҷодиёти халқ бисёр ба назар мерасад. Дар адабиёти китобӣ низ байтҳои вомехӯранд, ки дар вазни рубоӣ буда, бо тарзҳои қофиябандии аб, аа сохта шудаанд ва дар сурати мувофиқи қонуниятҳои назми рубоӣ идома додани онҳо метавон рубоӣёти комил офарид. Масалан, байтҳои зерин, ки чун байтҳои алоҳидаи рубоӣ ба назар мерасанд:

Гуфто, ки латиға ғӯй, гуфтаи ҳалво,
Ширинтар аз ин латиға натвон гуфтаи.

Лавзина дар ин суфра ҳаёте дигар аст,
Зери лаби ҳар яке наботе дигар аст.

Қаробати возеҳи байт ва рубоӣ гувоҳи он аст, ки байт чун хурдтарин ва қадимтарин воҳиди нахустини сохтори назми тоҷик асоси пайдоиши шаклҳои гуногуни банд, аз он ҷумла рубоӣ гардидааст.

Аз ин ҳама маълум мегардад, ки рубоиро низ метавон чун банди алоҳида ҳисоб кард, зеро он тамоми хусусиятҳои бандро аз қабилӣ ягонагии вазн, қофия, тақсимшавӣ аз рӯи нишонаҳои оҳангӣ ва ғайра, ки Н.А. Дворняков тасниф кардааст, дар бар гирифтааст. Аз ин лиҳоз «силсилаи рубоӣётеро мувофиқи ягонагии оғози онҳо, умумияти сохторӣ, услубӣ ва ягонагии мантиқӣ ихтиёран ҷудо намуда, метавон шеъреро иборат аз бандҳои беохир ба вучуд овард». Дар ҳақиқат чунин кӯшишҳо дар амал вучуд доштанд ва эҷоди рубоӣёти мавқуф ӯ мусалсал аз ҳамин қабил кӯшишҳост. Инчунин ихтиёран интиҳоб намудани рубоӣёти алоқаи мантиқӣ дошта ва аз тарафи мутрибон чун шеъри алоҳида суруда шудани онҳо низ дорои хусусиятҳои банд будани рубоиро возеҳ мегардонад ва ин хусусиятро дар асоси рубоӣёти Хайём аз тарафи М.Воҳидов таҳия карда шудани намоишномаи «Гуфтугӯ бо худ» боз ҳам хубтар ошкор мегардонад.

Бо вучуди ин ҳама бояд таъкид намуд, ки рубоӣ банд нест ва он худ як асари хурди назми форсӣ ва жанри соҳибистиклол буда, дар байни навъҳои гуногуни шеърӣ мавқеи хоси худро дорост ва дар ягон давраи таърихи адабиёти форсӣ истиклоли жанрии хешро аз даст намодааст.

ҚОЛАБРО БОЯД ШИКАСТ Ё МУШКИЛОТИ НАҚДИ АДАБИ

Аз он давроне, ки шеъри форсии дарӣ бар пой хосту нахустин бузургмандони он чун Рӯдакиву Шаҳиди Балхӣ, Дақиқиву Фирдавсӣ, Абулмуайяди Балхиву Мунчики Тирмизӣ, Абӯшақури Балхиву Хусравонӣ, Абулҳасани Муродиву Кисоии Марвазӣ намунаҳои олии осори фикрии худро эҷод намуданд, баҳо додан ба шеъри якдигар дар миёни шуаро роиҷ гардида ва далели возеҳи он андешаҳои Шаҳиди Балхиву Рашидии Самарқандӣ дар бораи шеъри Рӯдакӣ, муносибати Рӯдакӣ ба шахсияту шеъри Муродӣ ва амсоли онҳо маҳсуб мегардад.

Афкори нақду шеършиносӣ минбаъд дар осори тазкираву адабиётшиносӣ аз зумраи «Тарҷумон-ул-балоға»-и Родуёӣ, «Ҳадоиқ-ус-сеҳр»-и Рашиди Ватвот, «Лубоб-ул-албоб»-и Муҳаммад Авфии Бухороӣ, «Ал-мӯъҷам»-и Шамси Қайси Розӣ, «Тазкират-уш-шуаро»-и Давлатшоҳи Самарқандӣ ва соири онҳо идома ёфт ва то оғози инқилоби шӯравӣ низ чунин суннати нақди шеъри якдигар миёни шуаро ва ихҳори афкори нақду шинохти шеър дар осори тазкираву адабиётшиносӣ марсум буд.

Бояд ёдовар шуд, ки дар ағлаби мавридҳо баҳо додан ба шеъри шоирон ба таври воқеӣ, объективӣ ва аз рӯи талаботи арӯзу қофия ва бадеъ сурат мегирӣфт ва баҳои муғризона чун муносибати Абузироа Муаммариӣ Чурҷонӣ ба шахсият ва шеъри Рӯдакӣ камтар воқеъ мегардид. Ба таъбири дигар, муносибати шуаро ва аҳли нақду суханшиносӣ нисбат ба шеърӯ шоирӣ саҳтгирона ва воқеӣ буд, ки яке аз намунаҳои он мулоҳизаи зайли Чомӣ дар бораи шеъри Соғарӣ ном шоири муосири ӯст:

Соғарӣ мегуфт: дуздони маъонӣ бурдаанд,
Ҳар кучо дар шеъри ман як маънии хуш дидаанд.
Дидам аксар шеърҳояшро яке маънӣ надошт,
Рост мегуфт он, ки маъниҳояшро дуздаанд.

Пас аз инқилоби шӯравӣ ва ба арсаи фаъолият омадани адабиёти «шаклан миллию мазмунан сотсиалистӣ» низ нақди адабӣ ва суннатӣ баҳо додан ба назму насри адибони тоҷик идома дошт ва ҳатто бо суръат ва шиддати бештар аз гузашта арзи вучуд кард. Вале акнун меъёри баҳо додан

ба сухани адиб тағйир ёфта буд. Давлати шӯравӣ дар шакли мафкураи ҳукмрони худ ва принципҳои ҳизбият ва синфиат чаҳорчӯбае ё қолабе муқаррар кард, ки риояи он барои ҳамагон ҳатмӣ буд ва аз ин қолаб берун баромадан маънии саркашӣ ва тундравӣ нисбат ба мафкураи ҳукмрони шӯравӣ маҳсуб мегардид. Аз ин ҷост, ки дар муносибат ва баҳодихӣ ба осори адабӣ низ дар навбати аввал на арзишҳои ҳунари ва бадеият, балки созгорӣ ва ҷавобгӯии он ба тақозои манфиатҳои ҳизбӣ ва синфии давлати шӯравӣ ба назар гирифта мешуд. Осори диниву мазҳабӣ, ирфонӣ чун мавзӯоти ба ин мафкура бегона қуллан мавриди тардид қарор мегирифт. Ҳатто баъзе қолабҳои шеърӣ чун қасида ба сабаби он ки яке аз ҳадафҳои аслиаш мадҳи шахсиятҳои гуногуни ҷомеаи гузашта буд, инкор шуда ва ба ҳамин сабаб «Кремл»-и Лоҳутӣ на ҳамчун қасида, балки бо номи «достон» муаррифӣ ва таҳлил мешуд. Қисматҳои ҳамду наът, тавҳид, муноҷот ва амсоли онҳо аз маснавиёту қасоиди гузаштагон зимни тавдвину чоп ҳазф мешуданд, осори шуаро ва нависандагони майли мазҳабӣ ва диниву ирфонӣ дошта аз қабиле Саной, Аттот, Мавлавии Балхӣ, Аҳмади Ҷомӣ ё мадеҳасароён чун Анварӣ, Фарруҳӣ, Унсурӣ, Манучехрӣ, Хоқонӣ ӯ қуллан аз назари таълиму танқид берун мемонд, ӯ ба хотири инқору тардид аз онҳо ёд карда мешуд. Дар осори гузаштагон кофтаву таҳмил кардани афкори зиддидинӣ дар афкори адабиётшиносӣ ва нақди адабӣ роиҷ буд. Нодида гирифтани ё роҳ додан ба инҳирофе аз мафкураи мавҷуда чун як навъ исёни фикрӣ ё адабӣ алайҳи он маҳсуб мегардид ва арзёбӣ мешуд, ки тақдирӣ Ҷумъа Одинаев ва «Гузашти айём»-и ӯ далели возеҳи ин маънист.

Бо вучуди ин дар тӯли ҳафтад соли мавҷудияти давлати шӯравӣ дар баробари вучуди назму насри бадеии шӯравии тоҷикӣ адабиётшиносӣ ва нақди адабии тоҷик низ ривочи тамоми ёфт ва ба арсаи фаъолият Шарифҷон Ҳусейнзода, Абдулғанӣ Мирзоев, Раҳим Ҳошим, Носирҷон Маъсумӣ, Холиқ Мирзозода, Рачаб Амонов, Воҳид Асрорӣ, Муҳаммадҷон Шакурӣ, Соҳиб Табаров, Расул Ҳодизода, Абдуқодир Маниёзов, Хуршеда Отахонова, Камол Айнӣ, Аълоҳон Афсаҳзод, Худой Шарифов, Абдунабӣ Сатторзода, Раҳими Мусулмониён, Валӣ Самад, Ҷӯрахон Бақозода, Ҳамроқул Шодиқулов, Юсуф Акбаров, Абдурахмон Абдуманнонов, Абдуҳолиқ Набиев ва соири онҳоро оварда тавонист.

Ба арсаи фаъолият омадани теъдоди назарраси шахсиятҳо аз зумраи адабиётшиносон ва мунаққидон дар аҳди шӯравӣ бесабаб ҳам набуд, зеро давлати шӯравӣ дар қатори намояндагони дигари илму адаб барои адабиётшиносон ва мунаққидон ҳам, ки бори адабиётшиносӣ ва нақди адабиёро бар ӯҳда доштанд ва тибқи меъёрҳо, талабот ва тақозои мафкураи ҳукмрони замони арзишҳои адабӣ ва иҷтимоии назму насри муносири тоҷикро нақду баррасӣ мекарданд, то ҳаде рафоҳияти моддӣ ва имконоти иқтисодиро фароҳам оварда буд.

Нуктаи қобили зикр он аст, ки баҳсҳо дар атрофи асарҳои адибони алоҳида, ё масъалаҳои муҳими назму насри муосири тоҷик дар аҳди шӯравӣ хеле ҷиддӣ, часуруна ва андешаҳои танқидӣ дар муқобили ҳамдигар бе хотирбинӣ ва тезу тунд изҳор карда мешуданд. Барои таквияти ин маънӣ баҳсҳоеро, ки дар саҳифаҳои «Маориф ва маданият» ва «Садои Шарк» баргузор мегардиданд, ба хотир овардан кофист.

Зикри ин муқаддима дар бораи нақди адабии тоинкилобӣ ва аҳди шӯравии тоҷик ба хотири он буд, ки дар ҳар ду марҳала низ нақди адабӣ ривоче дошт ва дорои мафкура, меъёрҳо ва принципҳои таҳлилу тадқиқи худ буд. Алалхусус дар даврони шӯравӣ нақди адабӣ ва адабиётшиносӣ ривоче тамои дошт, мафкура, меъёрҳо, принципҳо ва суннатҳои худро дошт, бо усулҳои таҳқиқ ва асоси методологии адабиётшиносӣ ва нақди адабии русӣ ва аврупоӣ мучахҳаз буд ва теъдоде аз намоёндагони он натаанҳо дар қаламрави Тоҷикистон, балки дар доираҳои адабиётшиносӣ ва нақди адабии Русия, собиқ ҷамоҳири шӯравӣ ва берун аз онҳо низ шинохта ва эътироф шуда буданд.

Вале, вақте ки суҳан дар бораи вазъи кунунии адабиётшиносӣ ва нақди адабии мо меравад, бо манзараи дигаре мувоҷеҳ мегардем. Бо арзи сипос ва қадриносӣ бояд гуфт, ки имрӯз ҳам новобаста ба душвориҳои иқтисодӣ ва вазъи моддии худ қасоне мавҷуданд, ки бори адабиётшиносӣ ва нақди адабиёро бар дӯши худ гирифтаанд. Мақола ӯ тақриз менависанд, аз ҳисоби худ ҷопи мошинӣ ӯ компютери мекунанд, бе тамаи ҳаққи қалам ба ҷоп месупоранд. Бо ин ҳама нақди адабӣ ва адабиётшиносии тоҷик дар марҳалаи кунунӣ дар вазъи ногувор ва бухроние қарор дорад ва ба мушкилоте мувоҷеҳ омадааст, ки садде дар роҳи фаъолият ва муваффақияти он бунёд кардаанд.

Мушкили аввале, ки бунёд шудааст, ин аст, ки нақди адабӣ ва адабиётшиносӣ бояд асоси назари методологӣ, меъёрҳои баҳодихӣ, усулҳои таҳқиқ ва асосҳои мафкуравии худро муайян карда бошад. Асоси методологӣ ва назариявии адабиётшиносии гузаштаи тоинкилобӣ ҷаҳоншиносии исломӣ ва назарияи шеършиносии суннатии классикӣ буда ва дар аҳди шӯравӣ мафкураи ҳизбии коммунистӣ ва назарияи марбут ба он роҳнамои асосии адабиётшиносӣ ва нақди адабӣ ҳисоб меёфт. Вале имрӯз сохти иҷтимоии ҷомеа дигар шуда ва замони ҳукмронии мафкураи ҳизбии коммунистӣ гузаштааст. Аз ин ҷо табиист, ки меъёрҳои баҳодихӣ ба арзишҳои ҳунарии осори адабӣ низ бояд тағйир пазиранд, зеро қолабе, ки давлати шӯравӣ барои баҳодихии осори бадеӣ муқаррар карда буд, имрӯз ба қор намеояд, вале меъёри дигаре мувофиқи замони дигар муқаррар ҳам нашудааст.

Албатта, ҳалли ин мушкилот имрӯз бар ўҳдаи ҳуди мунаққидон ва адабиётшиносон гузошта мешавад. Ба андешаи мо, имрӯз барои адабиёт қолаби муайяни мафкуравӣ ҷустан ҳам бояд муносиб набошад, зеро ҳукм-

ронии ин ё он мафкураи муайян чун замонҳои гузашта эҷоди бадеиро пой-банд ва имконоти онро маҳдуд мегардонад. Амал намудан аз рӯи принсипҳои озодфикрӣ, ошкорбаёнӣ, гуногунандешӣ, ки пас аз фурупошии Иттиҳоди Шӯравӣ имконпазир гардиданд, имрӯз дар фаъолияти эҷодӣ самарҳои хуб ба бор оварда метавонанд.

Дар масъалаи таъйини вазифаҳои адабиёт дар марҳалаи кунунӣ бояд қабл аз ҳама ҳадафҳо ва манфиатҳои давлати соҳибистиклоли Тоҷикистон, ки ба роҳи навсозиву бунёдкорихо иқдом ниҳодааст, ба назари эътибор гирифта шавад. Аз ин хотир тарғиби ғояҳои ваҳдат ва ҳудодоҳии миллӣ, эҳёи фарҳангу суннатҳои миллӣ, масъалаҳои пешрафти иқтисодӣ, саноатӣ ва фарҳангии кишвар, ҳифзи муҳити зист, равобит ва ҳамкориҳои Тоҷикистон бо кишварҳои ҷаҳон ва амсоли онҳо бояд дар адабиёти имрӯз дар маърази тасвир қарор гирифта бошанд. Ҳамчунин теъдоди аз ғояҳои муқаддас, ки дар давраи тоинқилобӣ ва аҳди шӯравӣ низ дар маркази диққати адабиёти бадеӣ буданд: набояд мавриди тардид ё инкор бошанд. Ин ғояҳо, ки аз тарғиби гуманизм, ватандӯстӣ, илму дониш, касбу ҳунар, дӯстӣ ва муҳаббат, ростиву ҷавонмардӣ, инсофу адолат, ҳушодобиву меҳнатдӯстӣ ва ғайра иборат буданд, дар ҳамаи давру замонҳо ва имрӯз ҳам дорои аҳамияти бузурги тарбиявӣ буданду ҳастанд. Аз ҷумла мавзӯи сулҳ ва дӯстии байни халқҳо, ки яке аз мавзӯоти асосии адабиёти даврони шӯравӣ буд, дар вазъи кунунии ҷаҳони имрӯза аҳамияти бештаре хоҳад дошт.

Дар масъалаи усулҳои таҳқиқи адабиётшиносӣ ва нақди адабӣ бояд гуфт, ки адабиётшиносии русӣ ва аврупоӣ дорои усулҳои пешқадами таҳқиқ буду ҳаст ва имрӯз ҳам ба онҳо така қардан аз аҳамият ҳолӣ нахоҳад буд. Албатта, дар баробари ин омӯхтан ва татбиқ намудани таҷрибаи адабиётшиносон ва мунаққидони Эрон Абдулҳусайни Зарринқӯб, Сирусӣ Шамисо, Шафееи Кадканӣ ва муҳаққиқони дигари шарқ низ ба манфиати қор хоҳад буд. Дар маҷмӯъ метавон гуфт, ки дар вазъи кунунӣ танҳо бо роҳи омӯзиши таҷрибаи суҳаншиносии гузаштаи суннатии мо, комёбиҳои адабиётшиносии Русияву Аврупо, мамолики шарқ ва пайванду татбиқи онҳо дар адабиётшиносӣ ва нақди адабии тоҷик метавон ҳамқадам ва ҳамрадиҳои ҷаҳонӣ буд.

Мушкили дигаре, ки имрӯз дар нақди адабии мо ба миён омадааст, шакли қатъии қолабӣ пайдо кардани ағлаби кулӣ гузоришоту маърӯзаҳо ва тақризу мақолаҳо мебошад. Моҳияти чунин қолаб дар он зоҳир мегардад, ки ҳар гуна навиштор дар бораи ин ё он адиб аз шарҳи ҳол ё баршумурдани теъдоди осору ҷоизаҳои ӯ оғоз гардида, бо тавсифоти игрокомез дар ҳаққи ӯ ва осораш анҷом меёбад ва ҳеҷ суҳане аз ҳунари суҳанвариӣ вай ба миён оварда намешавад. Боиси таассуф аст, ки чунин қолаби баҳодихӣ натавонанд ба осори адибони пуртаҷриба ва соҳибҳунар, балки дар ҳаққи онҳое низ истифода мешавад, ки дар ҳунари шоирӣ ё нависандагӣ таҷриба

ва қудрате надоранд. Дар натиҷа чунин ҳам мешавад, ки як нафар шахси хаваскор дар адабиёт ва безавқу бебаҳра аз хунари шоириву нависандагӣ мартабаи «устод», «боистеъдод» ва «суханвар»-ро ба худ пайдо мекунад.

Гуфтан ба маврид аст, ки яке аз сабабҳои асосӣ ва таҳриқдихандаи чунин «қолаби нақдӣ» бо пулу сарват марбут гардидани қори китобчопкунӣ мебошад. Зеро ҳар касе, ки маблағ дорад ва дар сари ӯ хаваси шоир ё нависанда шудан аст, ҳар чӣ меҳодад менависад ё менависонад ва бо осониву бе муҳокима аз ҳисоби маблағи худ дар ҳар нашриёте, ки меҳодад ба чоп мерасонад ва боз бо роҳи хавасмандкунӣ ё ошноӣ мақола ё тақризҳои қолабӣ дар бораи «китоб»-и ӯ чоп ҳам мешаванд. Дуруст аст, ки ҳар кас ҳақ дорад бо эҷоди осори адабӣ машғул шавад ва ҳадафи мо манъи касе аз ин фаъолият нест. Худи таърих ва гузашти айём қазоват хоҳад кард, ки суханвар кӣ будаасту беҳудагӯ кӣ будааст. Ҳадафи мо ин ҷо зикри ин падидаи номатлуб ва эроди пешниҳодест, ки ҳар як асари бадеӣ қабл аз чоп бояд дар иттифоқи нависандагон ё ташкилоти дигари эҷодӣ муҳокима ва ба чоп тавсия карда шавад.

Нуктаи дигаре ҳам дар робита ба ин қобили зикр аст, ки дар навиштаҳо ҳатман зиёдии теъдоди мақолаҳо, китобҳо, асарҳо ва ҷоизаҳо чун шоҳиди бузургии олим, шоир ё нависанда зикр карда мешавад. Албатта, зиёдии осори илмӣ ё адабии ин ё он олиму адиб хуб аст, агар арзишманд бошанд, вале дар асл аз таърихи илму адаби гузашта медонем, ки бузургии аҳли илму адаб ва бақои исмашон мунҳасиран марбут ба зиёдии теъдоди осорашон набудааст. Таърих гувоҳ аст, ки Родуёни бо «Тарҷумон-ул-балоға», Рашиди Ватвот бо «Ҳадоиқ-ус-сеҳр», Низомии Арӯзи бо «Чаҳор мақола», Ҳофиз бо як девону Восифӣ бо «Бадоеъ-ул-вақоеъ» ҳам зинданом мондаанд.

Марбут ба китобу китобчопкунӣ масъалаи дигареро ҳам бояд ёдовар шуд, ки пас аз фурупошии Иттиҳоди Шӯравӣ чопи асарҳои адабии ҳатто адибони тавоно ва номвар ҳам бо сабабҳои маҳдудии имконоти иқтисодӣ камтар ба таъъ мерасад ё бо теъдоди кам чоп шуда ва ба фуруш бароварда намешавад. Аз ин сабаб аст, ки китобҳои ба тозагӣ чопшудаи адибони тоҷик дастраси умум намегарданд, аз чопи онҳо хонандагон ва аз он ҷумла мунаққидон низ дар аксар мавридҳо беҳабар мемонанд. Фақат баъзан китобҳои нав ба таври тасодуфӣ ё ба василаи худи муаллиф дастраси мунаққидон мегарданд, ки ин ҳолат на ҳама вақт муяссар мешавад. Аз ин хотир китобҳои ба тозагӣ чопшуда, ки дар байни онҳо асарҳои арзишманд низ албатта, мавҷуданд, аз мадди назари нақди адабӣ ва таҳлилу баррасии адабиётшиносӣ дур мемонанд. Табиист, ки ин ҳолат ҳам аз мушкилоти вазъи кунунӣ буда, монетае дар роҳи муваффақият ва пешрафти қори нақди адабӣ бунёд мекунад.

Дар вазъи кунунӣ чунин қолаби навиштани мақолаву тақризҳо ба осори адабии муосирони мо то ҳадде маъмул ва роиҷ гардидааст, ки гӯё аз азал чунин буда ва суннати эроди нуқсу норасоии асар аз хотирҳо фаромӯш шуда ё иродатан аз зикри чиҳатҳои манфиву навоқиси асар иродатан худдорӣ карда мешавад.

Аз мушкилоти дигаре, ки дар таҷрибаи адабиётшиносӣ ва нақди адабии имрӯз мушоҳида мешавад, муносибат ва тарзу меъёри баҳодихӣ ба осори адабист, ки то ҳадде аз суннати адабиётшиносии аҳди шӯравӣ мерос мондааст. Чунин қолабе роиҷ шуда, ки ба асари бадеӣ аз рӯи мавзӯву мундариҷа, қолаби зоҳирӣ ва чанбаҳои иҷтимоии мундариҷаи он баҳо дода шуда ва мухтассоти бадеӣ, ҳунари шоирӣ ё нависандагӣ дар офариниши маъниву образҳо, поя ва мақоми суханофаринии гӯянда ва бадеиёти сухани ӯ, ки аз нишонаҳои асосии арзиши ҳунарии асари бадеист, аз назар берун менамояд. Агар мо адабиёти муосири тоҷикро аз оғози аҳди шӯравӣ то имрӯз ҳамаҷониба, ҳам аз лиҳози шаклу мундариҷа ва ҳам арзишҳои ҳунарий таҳқиқ намоем, маълум хоҳад шуд, ки он ҳолӣ аз таҳаввулу тағйирот набудааст ва адибон вазифаҳои дар назди онҳо гузоштаи ҷомеаи ҳешро иҷро кардаанд. Алалхусус, вақте ки насри муосири тоҷик ва осори устодони он Садриддин Айний, Сотим Улуғзода, Ҷалол Иқромӣ, Пӯлод Толис, Фазлиддин Муҳаммадиев ва дигарон аз лиҳози шаклу мундариҷа ва арзишҳои ҳунарий ҳамаҷониба таҳқиқ мешаванд, маълум хоҳад шуд, ки насри муосири мо низ аз лиҳози поя ва арзиши ҳунарий марҳалаи таҳаввул ва тақомули назаррасеро аз сар гузаронидааст.

Аз падидаҳои дигаре, ки имрӯз ба ҳукми қолаб даромадааст, асосан ба ҷашнвораҳо марбут гардидани таҳқиқу баррасии осори намояндагони адабиёти мо мебошад. Аз ҷумла, ҳини ҷашнвораҳои, ки марбут ба ёдбуди суханварони адабиёти гузашта ва муосир Умари Хайём, Носири Хусрав, Камоли Хучандӣ, Мирзо Турсунзода, Лоик Шералӣ, Фазлиддин Муҳаммадиев ва дигарон баргузор гардидаанд, теъдоди китобҳо ва мақолаву гузоришоти бештар тавсифӣ дар бораи рӯзгору осори онон ба таъъ расиданд, вале пас аз гузашти ҳангомаи ҷашн аҳёнан агар мақолае ҷоп нашавад, дигар навиштае дар бораи онҳо пайдо намегардад. Ин гуфтаҳо ҳаргиз маънои инқори аҳамияти ҷашнвораҳоро надорад, вале матлаб ин аст, ки таҳқиқи осори намояндагони дар робита бо ҷашнвораҳои онҳо бояд қолаб ва суннат нагардад, зеро дар он ҳол садҳо ҷашнвора мебошад, ки осори як намояндаи боризи адабиёт то ҳадде муфассал омӯхта шаванд. Ба андешаи мо, бештар мебуд агар дар ҷараёни ҷашнвораҳо конфронсҳо ва баҳсҳои илмӣ дар атрофи масъалаҳои эҷодиёти соҳибҷашнҳо бештар баргузор мегардиданд.

Аз ҷумлаи мушкилоти дигар ва шояд муҳим, ки имрӯз вучуд дорад, набудани ҳавасмандӣ ва қадршиносии заҳмати мунаққид бояд бошад, зеро

хар касе, ки ба кори нақди адабӣ даст мезанад, чун фидоии ин роҳ бе тамаи хавасмандии моддӣ қалам ба даст мегирад. Шояд ягона манфиате, ки аз ин кор меёбад, чоп шудани китобу мақолаҳои ӯ ва мусоидати онҳо барои дарёфти унвону дараҷаи илмиву омӯзгорӣ бошад. Аз ин ҷост, ки таълифи мақолаву китобҳои нақди адабӣ бе зарурат ва ба таври иродӣ камтар воқеъ мешавад. Зеро фақат бо пешаи мунаққидӣ машғул шудан зиндагии моддӣ ҳеҷ касро таъмин карда наметавонад ва аз ин сабаб нақди адабӣ ба машғулияти дуввумдараҷа пас аз шуғли асосии ҳар як мунаққид табдил меёбад. Чунин ҳолат низ, албатта, яке аз омилҳои заъфи кори нақди адабӣ маҳсуб мегардад.

Метавон гуфт, ки нақди адабӣ дар ҳама давру замонҳо фақат кори адабиётшиносон ва мунаққидон набудааст ва чунон ки дар оғози ин навишта зикр гардид, дар ин амр аз оғоз шуаро ва адибон низ ширкат варзидаанд. Дар аҳди шӯравӣ ҳам шоирон ва нависандагон дар кори нақди адабӣ иштирок доштанд ва фаъолияти устодон Садриддин Айни, Абдусалом Дехотӣ, Мирзо Турсунзода, Сотим Улуғзода ва дигарон дар ин ҷабҳа низ намунаи ибрат буда ва онҳо бо навиштаҳои худ доир ба масъалаҳои мухталифи омӯзиши мероси адабӣ ва нақди адабӣ изхори мулоҳиза намуда, дар ривочи нақди адабии аҳди шӯравӣ саҳми арзандае гузоштаанд. Мутаассифона, ин суннат дар вазъи кунунӣ то ҳаде коста шуда, ширкати шуаро ва нависандагони имрӯзи тоҷик дар кори нақди адабӣ камтар мушоҳида мешавад.

Дар дахсолаҳои охири қарни бистум дар саҳифаҳои «Хорпуштак» ва «Адабиёт ва санъат» шеърҳои бо номи «нақиза», ки зоҳиран бо таъсири адабиёти рус ба шеъри тоҷикӣ интиқол ёфта буданд, чоп мешуданд. Дар ин навъ шеърҳо, ки дар вазну қофия ва шакли зоҳирии ашъори сусти каммоя гуфта мешуданд ва ҳадафшон нишон додани сусти ва заъфи маъноӣ ба мантиқии алфозу таъбирот ва ё мазмуну мӯҳтавои шеъри нақизашаванда буд. Аз ин хотир чунин нақизаҳо низ як навъ вазифаи нақди адабиёро иҷро мекарданд ва падидаи хуб ҳисоб меёфтанд. Мутаассифона, нақизагӯӣ тадричан аз миён рафт ва имрӯз қариб қуллан ба назар намерасад.

Бо вучуди ин ҳама бори гарони кори нақди адабӣ қабл аз ҳама ва асосан бар дӯши мунаққидон гузошта шудааст ва ҳалли мушкилоти ба миён омада низ қабл аз ҳама бо саъй ва муҷоҳадати онҳо ҳалли худро ёфта метавонанд. Рафъи мушкилоти ба миён омада ва саъйу заҳмати ҳамдастонаи мунаққидон, албатта, имкон фароҳам хоҳад овард, ки нақди адабии имрӯзи тоҷик низ шахсиятҳои чун Шарифҷон Ҳусейнзодаву Абдулғанӣ Мирзоев, Соҳиб Табарову Холиқ Мирзозода, Носирҷон Маъсумиву Муҳаммадҷон Шакурӣ ва монанди онҳо ба миён оварда тавонад.

ДИРҶУЗИ ИМРҶЗИ ШЕЪРИ НАВРАСОН

Дар баробари адабиёти наврасон, ки бо таъбирҳои «адабиёти бачагон», «адабиёти кӯдакон», «адабиёти атфол» ва соири онҳо низ ном бурда мешавад, бо ҳар муносибате баҳсо ораста ва андешаву мулоҳизоти гуногун изҳор карда шудааст. Баъзан чунин андешаҳо ҳам изҳор мегардад, ки гӯё дар адабиёти тоинкилобии мо адабиёти бачагон ба таври алоҳида ва чудоғона вучуд надоштааст ва ба ин далел зарурати вучуди алоҳидаи чунин адабиёт барои наврасон дар марҳалаи муосир баъзан мавриди инкор ҳам қарор мегирад. Умуман, як навъ муносибати назарногирифта, сахлангоғона ба адабиёти наврасон эҳсос мегардад. Алҳол ҳатто истилоҳи яғнае барои ин адабиёт аз ҷониби аҳли таҳқиқ муайян карда ва пазируфта нашудааст.

Аз ин хотир лозим меояд, ки дар бораи гузаштаву имрӯзи адабиёти тоҷик барои наврасон бори дигар изҳори мулоҳиза карда, баъзе андешаҳо доир ба масъалаҳои муҳими мутааллиқ ба он иброз дошта шавад.

Дар бораи он ки адабиёт барои наврасон дар гузашта, яъне дар аҳди классикии таърихи адабиёти тоҷик вучуд доштааст, шаке нест, зеро «Қобуснома»-и Унсурмаолии Қайқовус, «Гулистон»-и Саъдӣ, «Баҳористон»-и Ҷомӣ маҳсус барои тарбияи фарзанд ва аз он ҷумла наврасони дигар таълиф шудаанд. Насиҳатномаҳое, ки дар муқаддимаҳои маснавиҳои шоирон бештар ҷой дода мешуданд, ҳамчунин вазифаи адабиёти наврасонро адо мекарданд. Ҳар як хонандаи соҳибзавоқ ба осонӣ хоҳад дарёфт, ки байтҳои зерини Носири Ҳусрав қабл аз ҳама ба наврасон ниғаронида шуда буд:

Ба пирӣ хидмати модар, падар кун,
Ҷавонию чунун аз сар падар кун.
Мазан таъна бар эшон аз дили сер,
Ки гар ёбӣ замон, гардӣ ту ҳам пир.
Ки парвардаст модар дар канорат,
Падар буд солҳо тимордорат...

Байтҳои зерини Низомӣ ҳам ҳарчанд дар насихат ба фарзандаш гуфтааст, вале раҳнамои ахлоқиву маънавии тамоми наврасону ҷавонони дигари замони ӯ буду имрӯз ҳам ҳамин аҳамиятро дорост:

Ғофил манишин, на вақти бозист,
Вақти хунар асту сарфарозист.
Дониш талабу бузургӣ омӯз,
То беҳ нигаранд рӯзат аз рӯз.
Чун шер ба худ сипаҳшикан бош,
Фарзанди ҳисоли хештан бош.
Давлат талабӣ, сабаб ниғаҳ дор,
Бо халқи худо адаб ниғаҳ дор.
В-он шуғл талаб зи рӯи ҳолат,
К-аз карда набошадат ҳичолат.
Мекӯш ба ҳар варақ ки хонӣ,
То маънии он тамом донӣ...

Дар баробари ин ҳикоёту тамсилоти тарбиявӣ, ашъори панду ахлоқии нависандагону шоирони адабиёти аҳди классикии тоҷик асосан ба наврасону ҷавонон нигаронида шуда буданд, зеро калонсолону пирон маъмулан аз марҳалаи тарбия ва таълим хуб ё бад гузаштаанд.

Ба ин делелҳо қазоват карда метавонем, ки адабиёт барои наврасон дар гузашта низ вучуд дошт, ҳарчанд дар якҷоягӣ ва омехтагӣ ба адабиёти ягонаи аҳди классикӣ арзи ҳастӣ менамуд ва аз лиҳози сабку услуб ва тарзи баён низ бо адабиёти калонсолон умумият дошт. Сабаби ин ҳолат дар он буд, ки насли наврас дар он замон ҳанӯз аз оғози таҳсил дар хурдсолӣ Куръону ҳадис, осори манзуму мансури гузаштагону муосирони худро аз рӯи имкону қудрат ҳифз мекард ва бо маънии таъбироту вожаҳои осори адабии замони худ ошноӣ пайдо мекард. Агар ҳодисаҳои дар ҳафтсолагӣ Куръонро аз ёд кардану шеър гуфтани теъдоде аз шоирони классик ва ё аққалан дар ҳафтсолагии худ рубоии зеринро гуфтани Мирзо Абдулқодири Бедилро ба ёд орем:

Ёрам ҳар гаҳ, ки дар сухан меояд,
Бӯи ачабаш, ки аз даҳан меояд.
Ин бӯи қаранфул аст, ё нақхати гул,
Ё роиҳаи мушки Хутан меояд.

барои мо равшан хоҳад шуд, ки наврасони давраи гузашта бар асари саводомӯзӣ маънии он осори манзуму мансури ахлоқӣ ва тарбиявиро, ки дар сабку услуби адабиёти калонсолон эҷод карда мешуданд, бе заҳмати зиёд дарк мекарданд ва зарурат надошт, ки забону услуби осори адабӣ махсус барои онҳо содда ва кӯдакона карда шавад. Ҳарчанд саводомӯзӣ ва донишандӯзӣ барои ҳамагон дастрас набуд, вале онҳое, ки имкони

омӯзиши илму маърифат пайдо мекарданд, аз кӯдакӣ дар баробари Куръону ҳадис, ғазалиёти Ҳофизу Ҷомиву Бедил, «Маснави»-и Мавлавии Балхӣ, «Гулистон»-у «Бустон»-и Саъдӣ, «Баҳористон»-и Ҷомӣ ва дигар осори адабиву диниро, ки дар барномаи тадрис ворид шуда буд, ҳифз менамуданд ва бо сабку услуб, маъноии алфозу таъбироти осори адабии замон ошноӣ пайдо мекарданд. Дар баробари ин осори манзуму мансури бачагона ҳам дар адабиёти шифоҳӣ вучуд дошт, ки вазифаи адабиёти бачагонро адо мекард ва ба ҳамагон дастрас буд. Наслҳои зиёди кӯдакону наврасони тоҷик таҳти таъсири қиссаву ривоёт ва чистону таронаҳои шифоҳӣ низ тарбия ёфта ба камоли ахлоқиву маънавӣ мерасидаанд ва офарандагону гуяндагони ин осор ба ҳайси адибони наврасон ҳам хидмат мекардаанд.

Қобили зикр аст, ки ҳам дар гузаштаи то инқилоби Шӯравӣ ва ҳам дар адабиёти китобиву шифоҳӣ адабиёте махсус барои наврасон арзи ҳафти намекард, ҳарчанд дар адабиёти шифоҳӣ истиқлоли он бештар мушоҳида мешавад. Бояд сабаби асосии дар омехтагӣ бо адабиёти калонсолон вучуд доштани адабиёти наврасон дар он бошад, ки дар асрҳои миёна ханӯз дифференциатсия ё ба шохаҳо чудо гардидани илму фарҳанг ва аз он ҷумла адабиёти хунарӣ ҳам роиҷ нагардида буд. Аз ин рӯ дар миёни анвои осори адабӣ аз қабилӣ мазҳабӣ, фалсафӣ, ирфонӣ, ахлоқӣ, таълимӣ ва аз он ҷумла осор барои калонсолон ва наврасон ҳам сарҳади муайян гузошта нашуда буд.

Пас аз инқилоби Шӯравӣ дар Тоҷикистон низ саъю талошҳо барои ба вучуд овардани адабиёте, ки фақат ихтисос ба кӯдакону наврасон дошта бошад, авҷ гирифт ва дар ин кор асосан ба принципҳо ва таҷрибаи адабиётшиносии русӣ таъя намуда, дар пайравӣ ба он бунёди адабиёти бачагонаи тоҷик гузошта шуд. Тибқи ин принцип осоре, ки барои бачагон эҷод мешуд, бояд хусусиятҳои синну солӣ ва равонии ҷор гурӯҳи бачагон – томактабӣ, синни хурди мактабӣ, синни миёна ва болоии мактабиро ба назари эътибор мегирифт ва мувофиқи он эҷод карда мешуд.

Раванди ташаккули адабиёти бачагонаи тоҷик дар оғози аҳди Шӯравӣ бо якҷанд васила ҷараён гирифт. Василай нахустин таълифи китобҳои дарсӣ барои хонандагони мактабҳо буд, ки «Таҳзиб-ус-сибён»-и Садриддин Айни қабл аз инқилоб ба ин амр оғоз ниҳода буд. Сипас ин кор бо китоби В. Маҳмуд ва Т. Зеҳнӣ «Омӯзиш» идома ёфт. Василай дигар эҷоди асарҳои махсус барои бачагон буд, ки дар онҳо аз лиҳози забон ва сабки баён ба соддагӣ ва осонбаёнӣ саъй карда мешуд. Ҳамин тавр, то солҳои сиёми қарни бистум ашъори Абулқосим Лоҳутӣ «Мо ранҷбарзодагонем», «Эй мардикорон», Садриддин Айни «Ҳасан зад», «Сахаргоҳон», «Бомдоди баҳорон» ва амсоли онҳо эҷод шуданд, ки бунёди адабиёти бачагонаи тоҷикро гузоштанд. Қобили зикр аст, ки дар ин марҳалаи таҳаввули

адабиёти бачагонаи тоҷик маҷмӯаи ашъори бачагонаи Т. Зехнӣ, соли 1927 бо номи «Таронаҳои кӯдакон» нашр гардид, ки падидаи муҳим буда, нахустин маҷмӯаи ашъори бачагона дар адабиёти шӯравии тоҷик махсуб мешавад.

Аз солҳои сиюм сар карда адабиёти бачагонаи тоҷик хусусиятҳои хоси худро пайдо кардан гирифт ва дар ин оғоз бо қалами устодон Лоҳутӣ, Пайрав Сулаймонӣ ва Абдусалом Дехотӣ шеърҳои эҷодгардидаанд, ки ҷавобгӯи тақозои адабиёти бачагон буда, бо соддагии забону таъбирот, сабукиву хушояндии вазну оҳанг ва осонфаҳмии мазмун ба доираи завқу дарк ва тасаввуроти наврасон мувофиқат мекарданд. «Манзумаи бачагон»-и Пайрав Сулаймонӣ, «Мо насли қаҳрамонем», «Баҳори кӯхистон», «Алла» ва «Чистонҳо»-и Лоҳутӣ, «Эй булбулакони боғи дониш», «Модари меҳрубони ман», «Барраҷаи ман»-и Абдусалом Дехотӣ ва соири онҳо намунаҳои хуби ашъори бачагонаи тоҷикӣ буданд ва иқдоми чиддӣ дар бунёди ин адабиёт дар аҳди шӯравӣ махсуб мегардидаанд.

Адабиёти бачагонаи тоҷик минбаъд ба туфайли ашъори дар бораи наврасон эҷоднамудаи Мирсаид Миршакар, Абдусалом Дехотӣ, Боқӣ Раҳимзода, Ғаффор Мирзо, Аминҷон Шукӯҳӣ, Муҳиддин Фарҳат, Али Бобочон, Бобо Ҳочӣ ва дигарон ба зинаи таҳаввулу қамоли худ қадам ниҳод ва таъдоди қофияи ашъоре ба вучуд омадаанд, ки махсус барои наврасон гуфта шуда ва моли адабиёти бачагонаи тоҷик махсуб мешуданд. Вақте ки ба ашъори барои наврасон гуфтаи адибони мазкур аз рӯи инсофу адолат муносибат менамояд ва баҳо медиҳем, хоҳем дарёфт, ки адабиёти аҳди шӯравии тоҷик ва аз он ҷумла шеърҳои бачагонаи он ҳам, дорои арзиши хунарии худ ҳам будааст ва иддаоҳои, ки баъзан дар бораи гуё бе арзиши хунари будани адабиёти аҳди шӯравӣ изҳор мегардиданд, аз рӯи инсофу адолат набудаанд.

Агар ба ашъори барои наврасон эҷодкардаи Мирсаид Миршакар, Абдусалом Дехотӣ, Аминҷон Шукӯҳӣ, Сухайлӣ Ҷавҳаризода ва дигарон муроҷиат намоем, шеърҳои метавон пайдо кард, ки наслҳои зиёди наврасони тоҷик таҳти таъсири маънавии онҳо тарбият ёфтаанд ва он шеърҳои имрӯз ҳам ҳамон таровату дилкашӣ ва шевоию ҷаззобии худро нигоҳдоштаанд ба зоти худ камназиранд. Аз он ҷумла аст шеърҳои Мирсаид Миршакар, ки «Рост мегӯям» ном дорад ва банди нахустинаш чунин аст:

Гумон набаред,
Ки ман хурд астам.
Ана, мебинед,
Ҷорӯб дар дастам.
Бо ин ҷорӯбам,
Хона мерӯбам...

Ё худ шеъри Абдусалом Дехотӣ «Баррачаи ман», ки бо банди зерин оғоз меёбад:

О, баррачеки масти ман,
Биё, давон дукур-дукур.
Чаву алаф ба дасти ман,
Биёву хур кумур-кумур.
Наоӣ, медиҳам ба гов,
Ки мехӯрад фашар-фушур...

Аз ин гуна мисолҳо метавон боз бисёр иқтибос овард, вале зикри ин намунаҳо ҳам ба андешаи мо кофист, бигӯем, ки чунин шеърҳо намунаи олии шеъри бачагонаи тоҷик буданд ва имрӯз ҳам бо ҳамон равониву шевоии худ ба зехни ҳар як хонандаи наврас наздику дастрас мебошанду бо гузашти айём таровату тозагии худро аз даст надодаанд.

Бояд гуфт, ки шеъри бачагонаи тоҷик то солҳои панҷоҳуми қарни бистум дорои баъзе хусусиятҳои буд, ки мавлуди тақозои аҳди шӯравӣ буданд. Дар шеъри наврасон низ алалхусус дар даҳсолаҳои аввали фаъолияти он оҳанги ташвиқу тарғиботӣ, даъват ба ҳифзи манфиатҳои сиёсии давлати шӯравӣ, мубориза алайҳи душманони он, васфи пешвоёни сиёсии инқилобу давлати шӯравӣ ва амсоли онҳо вусъат ёфт ва шеъри наврасон низ то ҳадде омехта бо сиёсат ва тобеи мафкураи ҳукмрони давлати шӯравӣ гардид. Дар ин замина шеърҳои «Марши пионерон»-и Пайрав Сулаймонӣ, «Аз зиндаҳо ҳам зиндатар»-и Мирсаид Миршакар, «Шогирди Ленин мешавем»-и Абдусалом Дехотӣ ва соири онҳо ба вучуд омаданд, ки рӯҳияи замони шӯравӣ ва ҳадафҳои мафкуравии давлати шӯравиро ифода мекарданд. Албатта дар баробари онҳо ашъоре низ кам набуданд, ки ҳадафи аслиашон тарбияи ахлоқӣ ва маънавии насли наврас ва оӣ аз оҳангҳои сиёсиву мафкуравӣ буданд ва имрӯз ҳам баъди барҳам хӯрдани давлати шӯравӣ ва дар вазъи дигари таърихӣ низ аҳамияти худро аз даст надодаанд.

Нуктаи дигаре низ қобили зикр аст, ки ҳарчанд то солҳои чилум ва панҷоҳум адабиёти бачагонаи тоҷик марҳалаи ташаккули худро паймуда ва осори арзишманде дар ин чода ба миён овард, вале ханӯз шоиронро ба майдони ҳунар наоварда буд ки эҷодиёти онҳо мунҳасир барои наврасон ба маънои томи ин истилоҳ хондан мумкин бошад. Зеро аз устод Айнӣ сар карда то Мирсаид Миршакару Абдусалом Дехотӣ, Бокӣ Раҳимзодаву Аминҷон Шукӯҳӣ ва дигарон бештар бо эҷоди асарҳо барои калонсолон машғул буда ва бо ҳамин соҳаи фаъолияти худ маъруфият пайдо карда буданд ва эҷоди асарҳо барои наврасон фақат як чӯзӣ фаъолияти адабии онҳоро ташкил мекард. Ин ҳолат, яъне дар радифи таълифи асарҳо барои

калонсолон камо беш дар мавзӯъ ва сабки хоси адабиёти наврасон асар навиштан то ҳадде идомаи суннати адабиёти классикиро мемонд, ки шуаро ва нависандагон дар эҷодиёти худ теъдод аз осорашонро барои таълиму тарбияи наврасон ихтисос меоданд.

Аз солҳои чилуми қарни бистум ба баъд адабиёти бачагонаи тоҷик натавон ба марҳалаи камоли худ қадам ниҳод, балки шоироне ба майдони ҳунар омаданд, ки тамоми фаъолияти адабии худро сарфи адабиёти бачагон намуданд ва чун шоири воқеии бачагон эътироф гардиданд. Аз зумраи ин шоирон Болтақул Диёрӣ (Маҳмудов)-ро метавон нахустин шоире донист, ки тамоми эҷодиёти ӯ ва маҷмӯаҳои ашъораш «Баҳори меҳнат», «Гулҳои ҳаёт», «Қалами мо», «Дар меҳмони пионерон», «Барги сабза», «Кӯли булурии», «Баҳори орзу» ба наврасон бахшида шудааст ва ӯ соли 1948 аз ҳамин роҳ ба узвияти иттифоқи нависандагон пазируфта шудааст. Шоири дигаре, ки тамоми эҷодиёти худро сарфи адабиёти бачагон намудааст Гулҷеҳра Сулаймонова мебошад, ки шеърҳои ӯ чун «Хаткашон», «Гулхан», «Бибиҷонам», «Чилкокул», «Хоҳаракам», «Дӯлона», «Сичароғ», «Додом» ва ғайра аз намунаҳои олии шеъри бачагонаи тоҷик маҳсуб мегарданд. Барои исботи даъви овардани абёти нахустини шеъри «Бибиҷонам» кофист, ки ба хонандаи хурдсоли тоҷик азизу ошно:

Бибиҷонам меояд,
Дилу ҷонам меояд.
Аз раҳи дур меояд,
Базӯр-базӯр меояд.
Бибем ояд, мо хурсанд,
Кисаҳояш пури қанд...

Шоири дигари тоҷик Убайд Раҷаб ҳам, ки тамоми фаъолияти адабии худро ба адабиёти наврасон бахшидааст, дар рушду нумӯи ин адабиёт хидмати босазое карда ва тасавури адабиёти бачагонаи тоҷик бе эҷодиёти ӯ имконпазир аст. Аглаби ашъори вай бо китобҳои дарсиву таълимӣ ворид шуда ва ба сурудҳои маҳбуи наврасон табдил ёфтаанд. Теъдоди зиёди онҳо чун «Модарам», «Хӯшаи гандум», «Нони гарм», «Аз ёна сӯи хона», «Манзара», «Чанд гул дорад Гулдаста», «Алопар» ва амсоли онҳо дар тӯли чандин даҳсолаҳо вирди забони хонандагони навраси тоҷик буданд ва имрӯз ҳам аз шеърҳои дӯстдоштаи онҳо маҳсуб мешаванд. Аз ҷумла шеъри «Модарам»-ро, ки бо байтҳои зерин оғоз меёбад ва ба ҳар як хонандаи навраси тоҷик шинос аст, метавон аз намунаҳои олии шеъри бачагонаи тоҷик донист:

Маро саҳар кӣ ҳезонд?

— Модарам.

Чой ба ман кӣ резонд?

— Модарам.

Дар чараёни такомули адабиёти бачагонаи тоҷик шоироне чун Абду-малик Баҳорӣ, Бобо Ҳочӣ, Муҳиддин Фархат, Мавҷуда Ҳакимова, Маҳмадалишо Ҳайдаршо, Алӣ Бобочон, Озод Аминзода, Наимҷон Назирӣ ва дигарон ба майдони адабиёт омаданд, ки дар баробари эҷоди осори адабӣ барои калонсолон бо таълифи шеърҳо барои наврасон низ машғул буданд. Дар миёни онҳо алалхусус саҳми Алӣ Бобочон, Муҳиддин Фархат, Бобо Ҳочӣ, Мавҷуда Ҳакимова, Маҳмадалишо Ҳайдаршо дар ин чола назаррас аст. Дар баробари ин шоирон Ақобир Шарифӣ, Наримон Бақозода ва Нӯъмон Розик, ки мунҳасир бо эҷоди шеърҳо барои наврасон шуғл варзидаанд, ба майдони адабиёт омаданд ва аз ҳисоби онҳо теъдоди шоирони хоси адабиёти бачагон рӯ ба фузунӣ ниҳод.

Теъдоди намоёндагони шеърӣ бачагонаи тоҷик алалхусус аз солҳои навадуми қарни бистум ба баъд ба маротиб афзуд ва ба майдони адабиёти бачагон қувваҳои тозае эҷодӣ дар симои Латофат Кенчаева, Юсуфҷон Аҳмадзода, Ҷӯра Ҳошимӣ, Нозуқой Алиева, Абдусаттори Раҳмон, Қурбон Муҳаммадӣ, Кунғурот Самиев, Асад Гулов, Назар Табарзода, Эгами Назрулло, Шарифи Муҳаммадёр, Ҳамроҳ Усмон, Муҳаммад Ғоиб, Исроил Иброҳим ва соири онҳо омаданд ва ҳар як дар рушду нумӯи шеърӣ наврасон ало қадри тавону имкони худ саъю заҳмат ба қор бурданд. Эҷодиёти ин шоирон дар таҳаввули шеърӣ наврасон беасар намонд ва теъдоди зиёди ашъоре чун «Офтоб», «Ҳалқама ёб», «Каду», «Мӯрчае дона ёфт»-и Юсуфҷон Аҳмадзода, «Нинӣ», «Ман аз ҳама баландам», «Корвон», «Қулча чаро ширин аст»-и Ҷӯра Ҳошимӣ ва теъдоди аз шеърҳои Муҳаммад Ғоиб, Латофат, Шарифи Муҳаммадёр, Эгами Назрулло, Абдусаттори Раҳмон ва дигарон эҷод гардиданд, ки саҳифаҳои тозае дар адабиёти имрӯзи бачагон маҳсуб мешаванд.

Дар баробари таҳаввули адабиёти бачагонаи тоҷик нақди адабии он низ арзи ғаъолият намуд ва дар тӯли даҳсолаҳои муҳталиф адабиётшиносон ва мунаққидон Рачаб Амонов, Ҷонон Бобоқалонова, Юсуф Ақбаров, Ҷӯрахон Бақозода, Абдурахмон Абдуманнонов, Азимҷон Аминов, Нозуқой Алиева ва дигарон камо беш ба нақду таҳқиқи адабиёти бачагонаи тоҷик пардохтанд ва ба қалами устодон Рачаб Амонов ва Ҷонон Бобоқалонова нахустин китобҳои таърихи адабиёти бачагонаи тоҷик таълиф гардиданд. Дар нақду таҳқиқи адабиёти бачагонаи тоҷик алалхусус саҳми профессор

Чонон Бобокалонова бузург аст ва ӯ барҳақ яке аз бунёдгузори нақду таҳқиқи адабиёти бачагонаи тоҷик маҳсуб мегардад.

Ҳамин тавр, маълум мегардад, ки имрӯз адабиёти бачагон чун яке аз шоҳаҳои ҷудогонаи адабиёти муосири тоҷик ба марҳалаи камол расида ва дорои теъдоди зиёди шоирони хоси худ ҳам мебошад, ки бо эҷоди осори адабӣ барои наврасон машғуланд. Вале дар баробари ин мушоҳида мегардад, ки дар раванди кунунии инкишофи ин адабиёт низ баъзе мушкилоти монеаҳо мавҷуданд.

Маълум аст ки дар аҳди шӯравӣ адабиёти бачагон асосан бо се роҳ инкишоф меёфт, ки яке аз онҳо таълифи китобҳои дарсиву осори адабии манзуму мансури бачагонаи адибони собиқ ҷамоҳири шӯравӣ ва хориҷӣ он буда, дар тӯли даврони шӯравӣ осори зиёди намояндагони маъруфи адабиёти бачагон С. Маршак, К. Чуковский, А. Барто, С. Михалков, М. Стелмах, И. Нехода, Я. Колас, К. Муҳаммадӣ, А. Обидҷон, Б. Сарикбоев, Т. Муталлибов ва дигарон ба тоҷикӣ тарҷума ва дар шакли китобҳои алоҳидаву маҷмӯаҳои дастачамӣ манзури хонандагони навраси тоҷик гардониданд. Ҳамчунин осори зиёди адабии аҳди классикӣ мо аз қабилӣ «Насихатнома»-и Унсурмаолии Кайковус, «Сиёсатнома»-и Низомулмулк, «Ҷомеъ-ул-ҳикоёт»-и Муҳаммад Авфии Бухорӣ, «Гулистон» ва «Бӯстон»-и Саъдии Шерозӣ, «Баҳористон»-и Абдураҳмони Ҷомӣ ва монанди онҳо низ дар шакли китобҳои алоҳида пешкаши наврасону мактабӣ тоҷик гардиданд. Ин ҳама нишондиҳандаи таҳаввули ҳамаҷонибаи адабиёти бачагонаи тоҷик буд. Имрӯз ҳам дар самти таълифи китобҳои таълимӣ ва осори манзуму мансур барои наврасон фаъолият ҳадалимкон ҷараён дорад, вале мутаассифона, шояд бо сабабҳои иқтисодӣ ва маҳдудии имконоти ҷопи китоб бошад, ки дар марҳалаи кунунӣ фаъолият дар ду самти дигар, яъне тарҷумаи осори манзуму мансур аз забонҳои дигар ва таҳияи осори адабии аҳди классикӣ барои наврасон рӯ ба заъф ниҳода ва дар ин ҷода муваффақияти назаррас мушоҳида намешавад.

Аз падидаҳои нохуше, ки дар адабиёти наврасон мушоҳида мешавад ва дар тӯли даҳсолаҳои охир ривочи бештаре пайдо намудааст, аз оғози фаъолият шеърӣ бачагона гуфтани тадриҷан пурра ба адабиёти калонсолон гузаштани шоирон аст. Ғалат нахоҳем кард, агар бигӯем, ки аксари кулли шуароӣ мо фаъолияти хешро ба гуфтани ашъори бачагона оғоз кардаанд ва бо мурури муддате ба гуфтани шеърҳо барои калонсолон гузаштаанд ва дар тӯли фаъолияти минбаъда баъзан аҳёнан шеърӣ бачагона гуфтаанд ё ба кулли тарки он кардаанд. Мутаассифона, чунин «марҳалаи гузариш» дар ҳоле ҳам воқеъ мегардад, ки шоир дар эҷоди шеърӣ бачагона ба пояи муайяни эҷодӣ расида ва шеърҳои олие барои бачагон офарида

тавонистааст ва дар ҳоли идомаи ҳамон равиши эҷодӣ шояд яке аз шуарои беҳтарини бачагон гардад.

Шояд яке аз сабабҳои чунин падида дар он бошад, ки гуфтани шеъри бачагона дар назари зоҳирбин сахлу содда менамояд ва барои ҳар як навмашқи шеър чун майдони машқу тамрини шоирӣ метобад. Аз ҷониби дигар мавқеи бештари шеъру шоирӣ барои калонсолон дар ҷомеа, афзалияти мавқеи ин гурӯҳи шуаро дар дарёфти унвону ҷоизаҳо ва эҳтимоми бештар ба онҳо, тавачҷӯҳи шоиронро ба гуфтани шеър барои калонсолон зиёд мегардонад. Аз ин ҷост, ки шеъри бачагона ба «гузаргоҳе» табдил меёбад, ки ба василаи он пӯяндагони роҳи шоирӣ аз машқи шеърнависӣ гузашта сипас гуфтани шеърроҳоро барои калонсолон оғоз менамоянд ва ба таъбири дигар гӯё ба «адабиёти бузург» ворид мешаванд.

Албатта бо зикри мулоҳизаи фавқ ҳаргиз муроди мо он нест, ки дар гуфтани шеър барои шоирон ҳудуд гузоштан ва аз эҷоди шеъри бачагон ё калонсолон манъ кардан дуруст бошад. Зеро ҳар шоире мухтор аст, ки барои бачагон шеър гӯяд ё калонсолон, шеъри ҳаҷвӣ гӯяд ё ишқӣ ва ғайра. Дар таърихи адабиёти муосири тоҷик низ кам набуданд шоироне чун Лоҳутӣ, Миршакар, Дехотӣ, Шукӯҳӣ ва дигарон, ки ҳам барои бачагон ашъори писандида эҷод кардаанд ҳам барои калонсолон. Вале ҳадафи асли он аст, ки шеъри бачагонро низ сахлу содда пиндоштан ва чун майдони машқи муваққатӣ дар шоирӣ пиндоштан ҳам бояд раво набошад, зеро шеъри бачагона ҳам дорои хусусиятҳои хоси сабқиву забонӣ, жанриву мавзӯӣ ва амсоли онҳо буда, баръакс эҷоди шеъри хуб барои наврасон на ба ҳар як шоир даст медиҳад ва завқу истеъдоди ҳосеро тақозо дорад.

Нуктаи дигаре ҳам дар робита ба мавзӯи қобили зикр аст, ки барои наврасон ё калонсолон шеър гуфтани ҳар як шоир шояд аз худшиносии эҷодии ӯ манша гирад, зеро барои ҳар шоире, ки пояи қобилият ва истеъдоду ҳунари худро шинохта ва муайян карда тавонистааст, маълум хоҳад шуд, ки барои бачагон шеър гӯяд ё калонсолон, дар кадом мавзӯӣ ва қолабҳои шеърӣ эҷод бояд кунад ва амсоли инҳо. Дар акси ҳол чунин ҳам мешавад, ки шоире, ки таъбу завқ ва истеъдоди ҳешро ба эҷоди шеър барои калонсолон сарф мекунад ё баръакс қобилияту истеъдоди ӯ барои гуфтани шеъри калонсолон мувофиқ асту ӯ ба эҷоди шеъри бачагона машғул мешавад. Дар ҳар ду ҳолат ҳам муваффақияти чашмдошт ба даст намеояд.

Дар робита бо мавзӯи метавон дар бораи нақди шеъри бачагона ҳам, ки аз масъалаҳои муҳим дар вазъи кунунӣ ҳисоб меёбад, изҳори мулоҳиза намуд. Маълум аст, ки аз оғози адабиёти садаи бистуми тоҷик аксари кулли мунаққидон ва адабиётшиносон асосан дар бораи масъалаҳои нақду таҳқиқи шеърҳо барои калонсолон изҳори назар кардаанд. Чунонки

қаблан ҳам дар ин навишта зикр гардида буд, мунаққидоне, ки дар бораи адабиёти бачагон асару мақола таълиф кардаанд, чандон зиёд набуда, асосан аз Р. Амонов, Ҷ. Бобокалонова, А. Абдуманнонов, Ю. Акбаров, Ҷ. Бақозода, А. Аминов, Н. Алиева, С. Саидов ва иддае дигар метавон ном бурд. Аз миёни ин ҳама танҳо Ҷ. Бобокалонова ва Н. Алиева асосан ба нақду таҳқиқи адабиёти бачагона шугл варзидаанд. Аз ин ҷо бармеояд, ки теъдоди мунаққидони адабиёти бачагон дар марҳалаи кунунӣ хеле кам буда, имрӯз ҳам ҳамин ҳолат идома дорад. Албатта ин бесабаб ҳам нест, зеро дар ҳоле ки мунаққиди адабиёти калонсолон бо ин шугл таъмини моддӣ карда наметавонад, табиист, ки тавачҷӯҳ ба нақди адабиёти бачагон боз ҳам камтар ва дуумдараҷатар мегардад.

Бояд гуфт, ки яке аз вазифаҳои асосии адабиёти бачагон ва аз он ҷумла шеърӣ он аз замонҳои гузашта тарбияи маънавӣ ва ахлоқии насли наврас маҳсуб мегардид ва ин вазифаро дар баробари адабиёти китобӣ эҷодӣи шифоҳии мардум низ бар ўҳда дошт. Наврасони тоҷик дар гузашта дар баробари хондану шунидани «Гулистон»-у «Баҳористон» ва дигар осори таълимию ахлоқии аҳди классикӣ дар ҳалқаи калонсолон чистону суруд ва қиссаву афсонаҳои халқӣ мешуниданд ва дарси ростиву садоқат, некиву ҷавонмардӣ, шафқату хайрхоҳӣ, инсофу адолат ва дигар хислатҳои ҳамидаи инсониро меомӯхтанд. Дар аҳди шӯравӣ низ чунин одат то ҳадди имкон роиҷ буд, вале мутаассифона имрӯз вазъ дигаргунатар аст. Бадеҳаву чистонгӯӣ, қиссагӯиву афсонаҳои дар ҳалқаи падару модарон ва бобою бибиҳо хеле коста шуда, ҷои онро асосан барномаҳои телевизион ва кассетаҳои видеофилмҳо мегиранд. Наврасон дар тӯли шомгоҳон ва баъзан рӯзона ҳам асосан рӯбарӯ бо барномаҳои телевизион қарор мегиранд. Албатта тамошои барномаҳои маърифатӣ ва тарбиявӣ – ахлоқии телевизион қори хуб аст ва дар тарбияи наврасон мусоидат карда метавонад. Вале дар баробари ин алалхусус дар телевизиони марказӣ ва кассетаи видеофилмҳо куштору зӯрварӣ, дуздиву ғоратгарӣ, хунсардиву бераҳмӣ, беҳаёиву фасоди ахлоқӣ ва амсоли онҳоро ба тамошобини наврас нишон медиҳанд. Агар ба назари эътибор гирем, ки ахлоқу маънавияти мо шарқист ва кӯдакони мо бояд дар руҳи чунин ахлоқу маънавиёт тарбият ёбанд, тасаввур қардан душвор нест, ки тамошои чунин барномаҳо барои наврасони мо чи асаре хоҳанд гузошт.

Аз вазифаҳои муҳими дигари адабиёти бачагон ба андешаи мо бояд тарбияи маърифатӣ ва ҷаҳоншиносии онҳо бояд бошад. Ба таъбири дигар ба василаи ин адабиёт кӯдак бояд бо муҳити зисти хеш, анвои набототу ҳайвонот, кӯҳҳову дарёҳо, зебоиҳои диёри худ ошноӣ пайдо кунад, ба ин васила ба ватани хеш меҳр бандад, онро дӯст дорад ва худро чун як ҷузъи ҷудонашавандаи табиати он эҳсос намояд. Табиати Тоҷикистон

бошад, биҳишти рӯи замин аст, бо анвои гулҳову дарахтон, кӯху дарёву чашмасорон, олами набототу ҳайвонот ва зебоиҳои беназири худ дидаи ҳар бинандаро мафтун менамояд. Вале мутаассифона на ҳамаи онҳо барои хонандаи наврас муаррифӣ ва омӯзонида мешавад. Масалан, вақте ки дар бораи гулҳо барои бачагон шеър мегӯянд, асосан лола, бойчечак, коқу, хайрӣ ва якчанд анвои машҳури дигар сухан мерваду бас, дар ҳоле ки дар оғӯши табиати Тоҷикистон садҳо навъи гулҳои рангоранг мерӯянд ва ҳар яке ном ва рангу бӯи хоси худро доранд. Дар бораи олами паррандагон, набототу ҳайвонот, анвои сангҳо ва амсоли онҳо низ қариб айни ҳамин ҳолат мушоҳида карда мешавад ва асосан дар бораи анвои маълуми машҳури онҳо ашъори бачагона эҷод мегардад. Ин ҳолат тақозо менамояд, ки ба ҷанбаи маърифатии шеъри наврасон низ таваҷҷӯҳи бештар зоҳир гардад, то ба василаи шеър онҳо аз ҳарфҳои алифбо сар карда, то аломатҳои ҳисоб, анвои набототу ҳайвонот, гулҳову дарахтон ва дигар мухтасоти диёри худ ва муҳити зисти худ маълумоти зарурии аввалияро пайдо карда тавонанд.

Омӯзонидани забон ва суннату оинҳои миллии низ яке аз вазифаҳои муқаддаси шеъри бачагона буда, ба василаи он хонандаи наврас бояд алфозу ибороти нав ёд гирад, бо таъбироти бачагона бошад ҳам фасеҳ ва фаҳмову бурро сухан гуфтанро омӯзад, дар бораи иду маросимҳо ва расму оинҳои миллии гузаштагони худ аз қабилҳои Наврӯз, Меҳргон, Чашни сада, Сартарошон ва амсоли онҳо тасаввуроти мушаххас пайдо намояд.

Аз ин ҳама бар меояд, ки кори эҷодии шеъри кӯдак ва тарбияи насли наврас сахлу содда нест, зеро он ба тарбияи маънавӣ, ахлоқӣ ва маърифатии насли наврас, ки ояндаи ҷомеаи кунунии мо хонда мешавад, сару кор дорад ва ояндаи ҷомеаи кунунӣ беш аз ҳама ба он вобаста аст, ки насли навраси имрӯзӣ дар кадом пояи маънавӣ, ахлоқӣ ва маърифатӣ тарбия карда мешавад ва ба камол мерасад.

АСРОРИ ШЕЪРИ МАРҒУБ

Дар яке аз рӯзҳои офтобии моҳи март соли 2001 дар мактаби миёнаи деҳаи Пӯлодони шаҳри Конибодом ба истиқболи шастсолагии зодрузи шоир Нозирҷон Боҳирӣ базми шеърӣ суруд баргузор гардида буд ва дар ин базм иддае аз аҳли илму адаби тоҷик низ ширкат доштанд. Шеърӣ суруд, ҳазлу мутоябаҳои рангин дили ҳозиронро ба вачд меовард, сурури ҳаловат мебахшид. Дар айни авҷи базм Шоири халқии Тоҷикистон, адиби маҳбуби наврасон Убайд Рачабро ба минбар хонданд. Шоир бо тамкину лабханди ба худ хос ба сахна баромад ва пас аз салому гуфтори мухтасари муқаддимаӣ ба хонандагони навраси худ рӯчӯ карда, ба шеърҳои оғоз намуд. Ӯ мисраи нахустини шеърро хонд, ки бо суол анҷом меёфт:

Маро сахар кӣ хезонд?

Пас аз хондани мисраи шоир бо назари суол ба сомеони навраси худ назар дӯхт ва онҳо бетаъхир ва бо як овоз «Модарам» - гӯён нидо мекарданд. Ҳамин тавр, мисраҳои дигарро низ аз қабилӣ «Кӣ сӯи оби чӯ хонд?», «Кӣ майда бофт мӯям?», «Кӣ мучӣ кард рӯям?» ва соири онҳо шоир мехонду ҷавоби суолҳо аз забони сомеони наврас бо ҳамон як лафзи «Модарам» садо меод.

Ин лаҳзаи воҳӯрии шоиру хонандагони ӯ ҳамон вақт маро хеле ба вачд овард. Ба вачд омадам аз он ки ӯ дар ин лаҳза беш аз ҳар муаллиме шунавандагони худро идора менамуд, ба сухани худ ҷалб мекард. Ба вачд омадам аз он ки ӯ воқеан шоири ҳақиқии кӯдакону наврасон аст, аз дунёи дили онҳо, андешаву ормонҳо ва майлу хоҳишҳои онҳо огоҳ аст. Мисли онон андеша мекунад, бо забони худашон сухан мегӯяд, мисли онҳо поку беғаш ва беолоиш механдад ва бо лаҳни онҳо шеър мехонад.

Ҳамон шеър, ки «Модарам» ном дошт, диққати маро низ ба худ ҷалб намуд ва қарор додам, ки онро худ бихонам ва ба ин васила бори дигар ашъори шоирро, ки дар маҷмӯаҳои мухталифи ӯ ба таъб расидаанд, мутолиа намудам. Шеъри «Модарам» дар такмили охири шоир ба пуррагӣ чунин садо медиҳад:

— Маро сахар кӣ хезонд?

— Модарам.

- Кӣ сӯйи оби чӯ хонд?
- Модарам.
- Кӣ майда бофт мӯям?
- Модарам.
- Кӣ муччӣ кард рӯям?
- Модарам.
- Кӣ куртаам бипӯшонд?
- Модарам.
- Кӣ чойи гарм нӯшонд?
- Модарам.
- Кӣ гул ба дасти ман дод?
- Модарам.
- Кӣ мактабам фиристод?
- Модарам.
- Маро кӣ гуфт қобил?
- Модарам.
- Кист ба ман чону дил?
- Модарам.

Шеъри мазкур барҳақ яке аз ашъори волои адабиёти наврасони мост ва сирри маҳбубияту мақбулияти он низ дар ҳамин аст, ки тибқи шеваи гуфтору андешаи наврасон, мувофиқи тарзи зиндагӣ ва тафаккури онон эҷод гардидааст ва бе ҳеч гуна душворӣ ба зехну идроки хонандаи наврас роҳ меёбад.

Дар адабиёти муосири тоҷик дар рушду нумӯи шеъри наврасон шуарои мутааддиде сахм доранд ва ашъори хубу марғубе дар ин чода эҷод ҳам кардаанд. Бо ин ҳама, ба андешаи ман, Убайд Раҷаб яке аз шоирони дараҷаи аввал дар адабиёти муосири тоҷик барои наврасон маҳсуб аст ва олитарин намунаҳои ин навъ ашъорро гуфта тавонистааст, ки бо мурури замонҳо кӯҳна нахоҳад шуд ва аҳамияти худро аз даст нахоҳад дод. Чун дар бораи сабабҳои чунин маҳбубият ва шевоии шеъри Убайд Раҷаб хостам андеша намоям, ашъори худи ӯ дасти мадад ба ман дароз кард. Мутолиаи ашъори ӯ имкон дод, то дар бораи он мухтассоти шеъри ӯ изхори назар намоям, ки нишона ва бурҳони маҳбубияту шӯҳрати ӯ ва шеъри ӯст.

Аввалан, ба ҳамагон маълум аст, ки яке аз мухтассоти шеъри барои кӯдакону наврасон гуфташаванда дар содагӣ ва равонии он зоҳир мегардад. Ин навъ шеър бояд бо алфози содаву гӯшнавоз, вазни равону хушоянд гуфта шавад ё ба қавли дигар, бо забони кӯдак ва лаҳни гуфтори ӯ мутобиқат дошта бошад. Ағлаби кулли сурудаҳои Убайд Раҷаб дорои чунин хусусият буда, алфозу оҳанги онҳо ҳангоми хондан фораҷ ва гушнавоз садо медиҳанд, дар онҳо ҳеч гуна лакнаҷе ва душворие дар

талаффузу тараннум барои кӯдак пайдо намегардад. Масалан, дар абёти зайл аз шеъри «Хоҳаракам»:

Хоҳаракам, хоҳаракам,
Худи худи модарам...
Хоҳаракам гул барин,
Шоҳаи сунбул барин.
Бутаи ҳулбӯ барин,
Лолаи худрӯ барин...
Кони мағал хоҳарам,
Кони ғазал хоҳарам.
Дидадаро хоҳарам,
Шодии мо хоҳарам.

Дар маҷмӯаҳои ашъори шоир чунин шеърҳо хеле зиёданд, вале ин ҷо зикри як шеъре бо номи «Чӣ медиҳад донаи тар?» бояд муносиб бошад, зеро дар он дар даҳ мисраъ ҳам равонии вазну шевоии алфоз мавҷуд аст ҳам чанбаи маърифатие барои хонандаи наврас дорад:

— Шақшақачон, шақшақачон,
— Кучо равӣ?
— Сӯи қамар.
— Сӯи қамар чӣ мебарӣ?
— Донаи чормағзи тар.
— Чӣ мекуни ту донаро?
— Ниҳон кунам дар лаби чар.
— Дона ба ту чӣ медиҳад?
— Сабз шавад, расад ба бар.
— Мева диҳад ба кӯдакон,
— Соя шавад ба раҳгузар.

Шеъри мазкур ба замми он ки бо салосат ва содагиву равонии худ ба зудӣ дар зехну завқи хонандаи наврас ҷойгузин мешавад, ба ӯ чунин хабари маърифатиро ҳам медиҳад, ки сабаби дар лаби чар ва ҷойҳои касногузари кӯҳистони тоҷикон нумӯ кардану самар овардани чормағзу pista ва соири онҳо паррандагон мисли алошакшақа ҳастанд, ки донаи ин мевахоро бурда ниҳон кардаанд.

Гуфтаҳои фавқ моро водор менамояд, ки дар бораи мухтассоти дигари шеъри кӯдакону наврасон тавакқуф намоем. Маълум аст, ки шеъри кӯдакону наврасон ва умуман, анвои шеър фақат барои тафреҳи хотир, дилхушӣ гуфта намешавад. Алалхусус, шеъри кӯдакону наврасон бояд

дар баробари он ки ба онҳо забон омӯзонад, зехну завқи мусикиашонро тақвият диҳад, ба онҳо зиндагӣ омӯзад, дар бораи ходисаҳои муҳити атроф, олами ҳайвоноту наботот, паррандагону ҳазандагон, касбу ҳунар, расму оин ва суннатҳои милливу мардумӣ ахбори маърифатӣ диҳад. Аз ин ҷо хулосае бармеояд, ки барои он ки шеър маҳбубу марғуби кӯдакону наврасон буда тавонад, бояд дар баробари содагии алфозу равонии авзон дорои маълумоти маърифатӣ ва омӯзандагӣ низ бошад.

Дар маҷмӯаҳои ашъори Убайд Раҷаб қариб шеъреро наметавон ёфт, ки дорои аҳамияти таълимӣ, тарбиявӣ набошад. Иддае аз ашъори ӯ чун «Мушкил бувад», «Шоха», «Хирманкӯбӣ», агар дар бораи машғулият ва касбу ҳунароҳои мухталиф ба хонандаи навраси худ маълумот диҳанд, шеърҳои «Холаи гулрез», «Оҳангар», «Обмон», «Асои ҷўпон», «Суратгар», «Пирамарди кӯчарӯб» ва амсоли онҳо силсилаи хуберо дар бораи моҳият ва нозуқиҳои касбу ҳунароҳои мухталиф ба вучуд овардаанд ва онҳоро метавон аз нахустин ашъори шахрошӯб дар адабиёти кӯдакону наврасон ҳисоб намуд.

Дар зумрае аз ашъори шоир ҳуди наврасон, қаҳрамонони шеър, ки дар дехоти кӯҳистони тоҷик ба воя мерасанд, худ бо заҳмати калонсолон шиносӣ пайдо менамоянд, ба қадри заҳмати онҳо мерасанд. Масалан, дар шеъри «Нони гарм» дар назари хонандаи наврас натавон ҷараёни пухтани нон маълум мегардад, балки дар зехни ӯ тасаввуре пайдо мешавад, ки барои пухтани нон заҳмати ҷӣ қадар одамон сарф мешавад. Шоир аз забони қаҳрамони навраси худ дар ин шеър чунин мегӯяд:

Лахча чун гул шукуфта
Лахча таги хокистар.
Танӯри пури лахча
Чун кӯраи оҳангар...
Очам рӯи алавро
Андак-андак мекобад.
Ду рӯяш чу рӯи нон
Дар чашми ман метобад.
Оби хунук чун арақ,
Мешорад аз рӯи нон.
Нони гандум мепазад,
Чун рӯи марди дехкон.
Аз нони гарми очам,
Бӯи марза меояд.
Бӯи доси чун алмос,
Бӯи дарза меояд.

Бӯи банду чигина,
Бӯи вал, бӯи хирман.
Аз нони очам ояд,
Бӯи падарчони ман.

Дар шеъри «Боварат намеояд?» дар чараёни меҳнат худи хонандаи наврас ширкат дорад. Ӯ шугли деҳконӣ меомӯзад, монанди калонсолон бар сар фӯта баста, заминро пал мекунад, тухмӣ мекорад, ба он пору мепошад. Гӯрбаро «пишт» мегӯяд, то замини тухмӣ коридаро нақобад, гунчишконро «киш» мегӯяд, то тухмиро ёфта нахӯранд. Борон ҳам меборад ва замини киштшударо сероб мекунад ва бо гузашти муддате:

Парма карду аз замин,
Баромад ачриқ барин.
Шалғаме барги тара
Пиёзе мӯи бара.
Кам-кам хишова кардам,
Худам хишова кардам.
Вақти саҳар
Вақти хоб,
Реза-реза додам об.
Шалғаме чун карам шуд,
Пиёзе чун шалғам шуд...

Шеъри Убайд Раҷаб хонандаи навраси худро натанҳо бо анвои касбу ҳунар ва машғулиятҳо шиносо менамояд, ӯро ба меҳнатдӯстӣ тарғиб менамояд, балки дар бораи олами набототу ҳайвоноти муҳити атроф, ҳодисаҳои табиат маълумот медиҳад, дар дили ӯ меҳру муҳаббатро нисбат ба табиати атроф ва мавҷудоти он бедор менамояд. Хонандаи наврас бо хондани шеърҳои «Гунчишкакони», «Мошон дар хона хоб аст», «Суре ба по шуд», «Мӯрча», «Чайра», «Тор танид анкабут», «Кабӯтари ман», «Гурбаи мо оча шуд», «Алопар», «Аспи бобоям яктост», «Кабки дарӣ», «Тағобиёрак», «Чӯчаҳо», «Уқоб», «Хурӯсак» ва амсоли онҳо дар бораи хислату рафтор ва сифоту манфиатҳои ҳайвоноту паррандагони атроф маълумот мегирад, нисбат ба онҳо меҳру шафқат ва дилсӯзӣ пайдо менамояд, онҳоро чун узви ҷудо нашаванда ва зарурии муҳити атрофии худ мешиносад ва медонад. Хонандаи навраси шоир кабки дариро ҳам, ки худ ром кардааст, як ҷузъи муҳими диёраш меҳисобад ва мегӯяд:

Кабки ман хушилхон аст,
Як пора кӯхистон аст.

Ҳамин тавр дар силсилаи шеърҳои «Аз сӯҳбатҳои Сомон» низ ҳадаф шиносӣ ва маърифати муҳити атроф ва ҳайвоноту набототи диёри маҳбӯб аст. Ин гуна ҳадафгузори шоир бесабаб ҳам нест, зеро тарғиби дилсӯзӣ ва муҳаббат ба муҳити атроф ва мавҷудоти он василаест ба тарғиби Ватан, деҳа, кӯҳистон ва манзараҳои табиати он. Дар робита ба ин мавзӯ нуктаеро ёдовар шудан аз аҳамият бояд ҳолӣ набошад. Аз оғози давраи Шӯравӣ то даҳсолаи охир шеъри кӯдакону наврасон низ то ҳадде олуда бо сиёсату мафкураи ҳукмрони чома буда ва тибқи он мафҳуми Ватан асосан дар мақолаи «Ватанам – СССР» ифода меёфт, ба кӯдак низ ғояҳои фидокорӣ ва мафкураи коммунистӣ ва ғояҳои он талқин карда мешуд. Тасвири Ватани кӯчак – Тоҷикистон, деҳаву оила ва муҳити атроф дар доираи ҳамин гуна ғоя ва мафкура сурат мегирифт. Аз ин сабаб аксари он шеърҳои, ки шомили ғояҳо ва тобишҳои сиёсӣ ва мафкуравӣ буданд, имрӯз фақат чун моли таърихи адабиёт аҳамияти худро нигоҳ доштаанду бас ва чун шеъри имрӯз ба қор намеоянд.

Маҷмӯаҳои ашғори Убайд Раҷаб шоҳиди он аст, ки то кунун шеърҳои дар солҳои мухталиф эҷод кардаи ӯ қимат ва аҳамияти худро аз даст наодоанд, зеро дар шеърҳои ӯ Ватан тавъам бо мафҳуми Тоҷикистон, диёри кӯҳистони тоҷикон, бо шаҳру деҳот, кӯҳу дарё, чаману боғот ва ҳайвоноту набототи он будааст. Шеъри ӯ саршор аз унсурҳои миллии ва тоҷикӣ буда, дар он аз андешаву оро, бозиҳо ва суннатҳои миллии тоҷикӣ сухан ба миён омадааст. Вақте ки ӯ бо ифтихор мегӯяд:

...Ин кӯю дар, ин чӯю қар,
 Ин тегаи оҳугузар.
 Ин қуллаи чун тоҷи сар
 Аз они туст, аз они ман,
 Қони ту асту қони ман.
 Ин роғу ин дашту дамани,
 Ин боғу гулгашту чамани,
 Ин рӯдҳои мавҷзани,
 Аз они туст, аз они ман,
 Қони ту асту қони ман...

Натанҳо хонандаи наврас ба ваҷд меояд, балки дар калонсолон низ эҳсоси ифтихор аз Тоҷикистони азиз ва меҳру муҳаббат нисбат ба он пайдо мегардад. Сатрҳои шеъри дигари шоир дар ин мавзӯ – «Модари қони ман» низ ҳам барои наврасон ва ҳам барои калонсолон таъсири баробар дорад ва чун суруди меҳри миллату Ватан садо медиҳад. Масалан, дар фикраи зайл аз шеъри мазкур меҳонем:

Хонаи меҳри ман,
Синаи поки туст.
Решаи чони ман,
Дар дили хоки туст.
Эй Ватан,
Эй Ватан
Модари чони ман
Чони ман,
Чони ман,
Тоҷикистони ман.

Умуман, яке аз хусусиятҳои мумтози шеъри Убайд Раҷаб дар он зоҳир мегардад, ки ағлаби сурудаҳои ӯ ҳам барои наврасон ва ҳам барои калонсолон ҷолибу муассиранд. Шеъри «Бахт дар хонаи мост» яке аз намунаҳои хуби чунин ашъори шоир аст, ки дар он масъалаи мутааллиқ ба иттифоқу иттиҳоди оилаи тоҷик, муносибати миёни афроди он ва риояи одобу суннатҳои миллии матраҳ гардидааст. Қаҳрамони ин шеър аз он сухан оғоз мекунад, ки дар гирди хон ва оши палав даҳ нафар аъзои оила нишастаанд. Дар рафти нақл хонанда ба осони пай мебарад, ки сухан дар бораи оилаи тоҷик ва одобу суннатҳои он меравад. Падар чун сарвари оила дар пешгоҳи хон менишинад ва ҳама ба ӯ менигаранд, ки ба ош даст дароз кунад, то аҳли оила пас аз ӯ ба ошхӯри сар кунанд, зеро одобу суннати миллии ва хонаводагӣ инро тақозо дорад ва эҳтироми сарвари оила вочиб аст. Маҳз ҳамин эҳтиром ва яқдигарфаҳмист, ки ин оила саодатманду бахтиёр аст ва инро шоир аз номи қаҳрамони шеъри худ чунин хулоса мекунад:

Мо даҳ нафар дар гирди хон,
Даҳ зодаи як хонадон.
Даҳ дӯсти хубу тифоқ,
Даҳ душмани бухлу нифоқ.
Аз як табақ оши палав,
Оше, ки модар дар алав
Пухтаст, нӯши ҷон кунем,
Шукронаи эҳсон кунем...
Мо даҳ нафар дар гирди хон,
Даҳ пояи як дудмон,
Даҳ дастгири модарем,
Баҳри падар даҳ ёварем.

Майдони фаъолияти қаҳрамонҳои шеъри шоир асосан деҳоти кӯҳистони тоҷик аст. Хонанда ба василаи шеъри ӯ дар олами зебову беолоиши кӯдакону наврасони деҳот, андешаву оро ва машғулияту бозихои онон сайр мекунад, онҳоро дар миёни даравгарону хирманкӯбон, ҳайвоноти аҳлӣ, паррандагону набототи кӯҳистон мебинад, дар зехни ӯ тасаввури равшане дар бораи тарзи зиндагӣ ва шуғлу рафтору ормонҳои наврасони деҳоти кӯҳистони тоҷик пайдо мегардад. Албатта, ин бесабаб нест, зеро ҳуди шоир дар муҳити кӯҳистони тоҷик ба дунё омада, айёми тифлӣ ва наврасии худро дар чунин муҳит гузаронидааст. Аз ин ҷо ӯ дунёи зебову рангини онҳоро хеле хуб дарк мекунад, дар шеъри худ кӯдаквор, бегашу беолоиш меканад, сухан мегӯяд, андеша меронад ва ҳатто шеърро ҳам мисли онҳо ба лаҳни онон меканад.

Ҷар кас, ки дар муҳити деҳа ба воя расидааст, медонад, ки кӯдакон ҳангоми гармо дар ҷӯву кӯлу дарёҳо оббозӣ карда, ҳини фароғат аз гили оболудаи соҳил бо «хонаи фароштурук»-бозӣ машғул мешаванд. Чунин «хона»-созӣ, ки дар ағлаби деҳоти Тоҷикистон чун бозии кӯдакон маъмул аст, дар шеъри «Лаби ҷар, дар паси дар» бо тамоми нозуқӣ тасвир ёфтааст. Бандҳои нахустини шеър бар он далолат мекунад, ки сухан дар бораи як навъ бозии кӯдакон меравад:

Хонаи дилҷӯ кардам,
Лаби ҷар, дар паси дар.
Дар паҳлӯи ҷӯ кардам,
Хонае аз реги тар.
Реги омад болои реги,
Девори зебӯе шуд.
Бомаш дар сурати дег,
Боми барҳавӯе шуд.

Хулосаи шеър сарехан ишора ба он дорад, ки манзури шоир бозии маъмули кӯдакони деҳа аст ва ин маънӣ дар абёти зайл ҷамъбаст мегардад:

Ман дар канори ҷӯбор,
Касе хабар надорад.
Хонаи регӣ тайёр,
Фақат як дар надорад.

Лекин нагӯ, ки бедар,
Нагӯ, сахнаш калон нест...
Лаби ҷар,

Дар паси дар
Хона кардан осон нест.

Яке аз муҳимоти шеъри кӯдакон ва наврасон иборат аз он аст, ки дар таълим ва тарбияи насли наврас саҳме гузошта тавонад. Ба иборати дигар, шоири кӯдакон муаллим ва мураббии маънавии хонандагони худ низ бояд бошад ва дар дарунмоияи мундариҷаи ҳар як шеъри ӯ ҳамин ҳадаф низ матраҳ шуда бошад. Аз ин лиҳоз низ шеъри Убайд Рачаб мумтоз аст ва ўро метавон яке аз хунармандтарин ва хубтарин муаллимони насли наврас донист, ки маҳзари дарси ӯ, асбоби аёни ва васоити таълими ӯ шеъри ўст.

Дар иддае аз шеърҳои шоир аз қабилӣ «Чанд гул дорад Гулдаста?», «Кӣ мегӯяд чанд дона?» ва чистонҳои ӯ ҳадаф аз таълими ҳисобдонӣ ва тарбияи зехну тафаккури хонандаи хурдсол аст ва ба василаи ин гуна шеърҳо оддитарин шумораҳои ҳисоби чамъ ва тарҳу тақсими ададҳо омӯзонида мешавад. Ба василаи чистонҳо хонандаи хурдсол фикр карданро меомӯзад, зехну тафаккури ӯ тақвият меёбад. Масалан, дар шеъри «Чанд гул дорад Гулдаста?» ҳисоби оддӣ, яъне рақами дувоздаҳ, ки аз шаш бор чамъ кардани рақами ду ҳосил мегардад, бо мисолҳои содаи аёни ифода ёфтааст, ки дар таълими кӯдакони синни томақтабӣ мусоидат менамояд.

Дар иддаи дигари шеърҳои шоир ҳадафи асли тарбияи маънавий ва ахлоқии хонандаи хурдсол аст. Теъдоде аз ин гуна шеърҳо монанди «Бӯкаламун», «Чазо ба баҳо», «Чаро?», «Қобил ё ноқобил?», «Соқӣ ва Боқӣ», «Кӣ хастатар мешавад?», «Маро бубахшед» ва соири онҳо ба василаи ҳазлу ҳачв ва мутоибот баъзе сифатҳои нависанда чун танбаливу фориғболӣ, ғуруру худситоӣ, худхоҳиву танпарварӣ ва ғайра мазаммат гардида ба ин васила дар дили хонандаи хурдсол эҳсоси парҳез аз сифоти номатлуб пайдо мегардад.

Аз василаҳои дигари тарбияи ахлоку маънавияти хурдсолон барои шоир истифода аз тамсил ва ташҳиси ҳайвоноту паррандагон ва набототу ҷамодот аст. Аз ин лиҳоз шеъри «Кори муросо нашуд»-ро метавон чун намуна мавриди баррасӣ қарор дод. Дар ин шеър мочарои ду мӯрча нақл карда мешавад, ки яке дона ёфтӣ дигар ханӯз дар паи ҷустуҷӯи дона буд. Вақте ки мӯрчаи донаяфта мехост тӯшаи худро гирифта равад, мӯрчаи дигар монетӣ роҳи ӯ шуд ва миёни онҳо барои донии ягона ҷанҷолу хархаша баргузор гардид. Оқибат қор бо он анҷомид, ки ҳар ду ҳам аз дона маҳрум монданд ва шеър бо чунин хулосаи ибратомӯз анҷом меёбад:

...Мӯрчаи донабар
Рафт ба фикри дигар.
Мӯрчаи доначӯ,
Ранча шуд аз гуфти ӯ.

Чангхар аз дон шуданд,
Мушту гиребон шуданд.
Чӯчаяки раҳгузар,
Гашт зи дон баҳравар...
Ҳарф, ки якто нашуд,
Кори муросо нашуд.

Хулосаи ношӣ аз шеъри мазкур ин аст, ки оқибати номуросой ва чангу нифоқ ҳамеша навмедӣ ва маҳрумият хоҳад буд. Ҳамин гуна муқаддасоти ахлоқӣ ва аҳдофи тарбиявӣ маънавӣ дар қиссаҳои шоир аз қабилӣ «Чайраву рӯбоҳ чаро дӯстӣ надоранд?», «Буз ва гург», «Қиссаи ақкаи тақлидкор», «Қиссаи ёри номувофик», «Чохкан зери чоҳ» ва дostonҳои хурди «Чӯча паи дона рафт», «Бобо чаро ризо нест?», «Ҳарчошину ҳарчогард» низ матраҳ гардидаанд ва ба василаи онҳо дар ниҳоди хонандаи наврас сифоти ҳамидаи инсонӣ ва маънавиёту ахлоқи писандида тарбия карда мешавад.

Ҳамин аст ба таври мухтасар асрори маҳбубият ва марғубияти шеъри Убайд Раҷаб дар миёни оммаи васеи хонандагон ва наслҳои мухталифи наврасони тоҷик. Аз ин ҷост, ки ӯ ба ҳар хонандаи тоҷик чун шоири маҳбуб ва офарандаи ашъори ҳамеша дилнишин роҳ ёфтааст. Аз ин ҷост, ки ӯ барҳақ шоири халқии Тоҷикистон аст, маҳбуи фарзандони халқу диёри хеш аст.

Ӯ ҳамеша бо роҳу равиши худ дар шоирӣ содиқ аст ва ҳамеша фақат барои кӯдакону наврасон шеър гуфтааст, ба анвои гуногуни назму наср даст назада ва ҳамеша дар ҷабҳаи фаъолияти худ – шеъри кӯдакону наврасон пойдору устувор аст ва муқофоти ин амали ӯ эътибору маҳбубияти ӯст миёни хонандагон ва ҳаводорони бешумораш. Ашъори рангину дилнишини Убайд Раҷаб худ метавонад ба андешаи муддаиёне, ки баъзан зарурияти адабиёти кӯдаконро инкор кардан мехоҳанд, хати батлон кашад. Эҷодиёти ӯ имкон медиҳад, то гуфта шавад, ки адабиёти махсус, шеъри махсус барои кӯдак зарур ва ҳатмист, вале на шеъри беҳадафу бемаънӣ ва каммоё, на назми заъиф ва дурушту дағал. Шеъри ӯ ҳамчунин ҳушдорест ба баъзеи нозимон, ки шеъри кӯдакро саҳлу сода пиндошта, дӯкони шоирӣ худро дар ин ҷода мекушоянд ва мехоҳанд эътибору эътирофи шоирӣ ба даст оранд, ғофил аз он ки бо шеъри бемоя худро фиреб хоҳанд дод на кӯдаконро. Баррасии эҷодиёти Убайд Раҷаб метавонад дар ҳалли муаммову ишқолоти дигаре ба ҳамин монанд рӯшанӣ андозад, тавзеҳ диҳад, рад намояд ё тасдиқ намояд ва ҳақами беҳтарин мурури замонҳо хоҳад буд.

ЛОИҚ ВА СУННАТИ РУБОИСАРОӢ

Таҳаввули адабиёти ҳар миллатро дар марҳалаи замони мухталиф тағйироту таҳаввулоти ба вучуд омада дар шаклу қолабҳо, анвои адаби, забону сабки баён ва мавзӯву мундариҷаи асари манзуму мансури он муайян мекунад. Шаклу қолабҳои асари бадеӣ пас аз гузашти замони ташаккули ҳеш дар тӯли давронҳои минбаъда қариб бе тағйиру табдил арзи вучуд менамоянд ва хеле кам гирифтори тасарруфоти офарандагони асари бадеӣ мегарданд. Масалан, яке аз қолабҳои қадимӣ ва маъмули шеъри форсӣ-рубӯӣ аз замони ташаккули ҳеш дар тӯли зиёда аз ҳазорон сол аз лиҳози сохтору устухонбандӣ ва қолаби зоҳирӣ қариб бе тағйир мондааст ва ягона тағйире, ки дар он минбаъд ба вучуд омада рубӯии мустазод будааст.

Дар таърихи адабиёти форсӣ-рубӯисароӣ қариб дар ҳамаи марҳилаҳои таҳаввули он роиҷ буда ва адаби форсӣ гуяндагонеро аз қабилҳои Маҳастӣ, Бобо Афзал, Начмиддини Кубро, Умари Хайём ва дигарон парварандааст, ки қабл аз ҳама ва беш аз ҳама бо рубӯисароӣ шӯҳрат ёфтаанд. Дар адабиёти гузашта қариб шоире набуд, ки ҳадди ақалл якчанд рубӯӣ нагуфта бошад ва аз мадҳу васф сар карда то ҳачву марсия қариб мавзӯе набуд, ки дар он рубӯӣ насароида бошанд.

Рубӯӣ чун қолаби шеъри классикӣ пас аз инқилоби шӯравӣ ба адабиёти муосири тоҷик низ интиқол ёфт, вале дигар он ривочи ҳамагонӣ ва нуфузу рушди собиқӣ ҳешро аз даст дода буд. Дуруст аст, ки дар байни аксари шуароӣ даврони шӯравӣ аз ҷумла Муҳаммадҷон Раҳимӣ, Лоҳутӣ, Садриддин Айнӣ, Аминҷон Шукӯҳӣ, Муҳиддин Фарҳат ва дигарон камо беш рубӯиёте ба назар расидаанд, вале дар онҳо дигар он шӯру шавқ ва вусъати мазӯоти рубӯиёти гузашта махсус набуд ва ағлаби онҳо ба мавзӯоти роиҷ дар адабиёти шӯравӣ чун тарғиби ҳаёти сотсиалистӣ, тараннуми музаффариятҳои инқилоб, даъват ба қору меҳнат ва мубориза барои сотсиализм бахшида шуда буданд. Тамоюлотҳои озодандешӣ, ҳудогоҳии миллӣ ва истиқлолхоҳиву ваҳдат ва якпорчагии Тоҷикистон дар шеъри ин даврон ва аз ҷумла дар рубӯӣ низ арзи вучуд карда наметавонист. Зеро ин эҳсос ҳанӯз аз салтанати Ғазнавиён рӯ ба инқироз ниҳода ва дар тӯли таҳаввули минбаъдии адабиёт ва таҳти нуфузи ҷаҳоншиносии исломӣ миллат на ба маънии турку, тоҷику араб ва ғайра, балки ба маънии «миллати

ислом» табдилёфт ва чунин фаҳмиши мафҳуми миллат ҳама гуна тазоҳуроти миллиятҳоӣ ва истиқлолҷӯии миллиро истисно мекард.

Дар замони шӯравӣ низ шиори марксистии «Пролетарҳои ҳамаи мамолик ба ҳам оед» ки инсонро асосан аз рӯи мансубияташ ба табақот ва мансубияти коммунистӣ ва ғайрикоммунистӣ, на мансубияти миллий ва наҷодӣ тасниф мекард тамоми роҳро барои афкори озодандешӣ ва тамоюлотии милливу ҳудогоҳӣ баста буд. Аз солҳои шастуми қарни бист ба баъд дар адабиёти муосири тоҷик тадричан овои ормонҳои миллий ва ҳудогоҳӣ ба ғӯш мерасид ва он бештар ба василаи рӯ овардан ба шахсиятҳои бузурги гузашта аз қабилӣ Рӯдакӣ, Сино, Восеъ, Темурмалик, Муқаннаъ, ва соири онҳо чараён меёфт. Тадричан дар шеър рӯ овардан ба саҳифаҳои гузаштаи таърихи тоҷикон ва даъват ба дарси ибрат омӯхтан аз он роиҷ мегардид. Ин ҳама дар асари устодон Сотим Улуғзода, Мӯъмин Қаноат нахустин бозтоби худро пайдо намуда, вале замона тақозо мекард, ки шоироне ба майдони адабиёт ворид гарданд, ки ҳудогоҳии миллий, истиқлолҷӯӣ, тараннумии ормонҳои миллий ва талошу муборизаро барои истиқлолу ваҳдат ва ҳудогоҳии Тоҷикистону тоҷикистониён мароми эҷодии хеш қарор диҳанд. Аз ин ҷост, ки ба майдони адаби муосири тоҷик Лоиқ Шерали, Бозор Собир, Гулрухсор ва чанде дигар аз адибон ворид шуданд ва ин вазифаҳои таърихиро барӯҳдаи хеш гирифтанд. Фурӯпошии Иттиҳоди Шӯравӣ, фаро расидани имконияти ошкоргӯӣ ва озодандешӣ низ ба ин тамоюл мусоидат намуд ва онро бо вусъату пурсамартар гардонд.

Дар миёни он ҳама суҳанварони тоҷик, ки аз солҳои шастум ба баъд дар адабиёти муосири тоҷик зухур кардаанд, Лоиқ Шерали шоире буд, ки вассофии ормонҳои милливу ҳудогоҳӣ будан ва ба роҳи асолати хеш гузаштани шеъри муосири тоҷик тамоми сифатҳо ва хислатҳоро доро буд. Истеъдоди фитрӣ ва зотӣ, таъби баланду саршор, часорат ва қатъият дар маром умру эҷод, забондониву қудрати суҳанварӣ ва амсоли онҳо имкон доданд, ки ӯ пешсафи муборизони роҳи озодию истиқлолият ормонҳои миллий ва ватанхоҳию истиқлолҷӯӣ бошад ва ин ҳамаро аз аҳдофи муқаддаси шеърӯ шоирии хеш қарор диҳад.

Мавзӯи тараннумии ормонҳои миллий ва ҳудогоҳӣ, мубориза барои истиқлоли забону фарҳанг ва миллату ваҳдати он дар тамоми асари Лоиқ мақоми боризе дорад, вале ин ҷо манзури мо фақат баррасии рубоӣ ва суннати рубоисароӣ дар эҷодиёти ӯст ва ҳадаф он аст, ки мақоми ин қолаби шеърӯ дар миёни осори шоир, саҳми ӯро дар идомаи суннати рубоисароӣ ва таҳаввулотии он аз лиҳози мавзӯву мундариҷа ва соири онҳо то ҳадди имкону тавон барои хонандаи соҳибзавқ ва алоқамандони шеъри ин шоири тавоно муқаррар карда бошем.

Лоик шоирест, ки барои баёни маъниву мазомини бикр ва афқору андешаҳои тоза ба қолабҳои мухталифи суннати шеъри форсӣ аз қабилӣ ғазал, дубайтӣ, фардбайт, катиба ва шаклҳои дигари шарқиву аврупоӣ чун шеъри озод, шеъри сафед, баллада ва соири онҳо рӯҷӯъ намуда ва дар аксари кулли онҳо шоҳқориҳо низ намудааст. Яке аз ин гуна қолабҳои суннати шеъри форсӣ, ки шоир ба он рӯҳу равони тоза бахшида, онро ба роҳи асолати аввалааш баргардонд ва шӯру шавқи қаблиро ба он ворид намуд, рубоист, ки дар силсилаи рубоиёти ӯ бо номи умумии «Ҷоми Хайём» фароҳам омадааст.

«Ҷоми Хайём» унвон гирифтани силсилаи рубоиёти шоир бесабаб нест ва мафҳуми «Ҷоми Хайём» рамзӣ буда, мурод аз он ки ҷоми шаробнӯшӣ, балки идомаи суннати рубоисароии Ҳаким Хайёми Нишопурӣ ва сурудани рубоиёти озодандешона ва ҳакимона аст, ки дар тӯли қарнҳои зиёд дар адабиёти форсӣ роиҷ буд. Ба ин маънӣ-ишораи худӣ шоир низ омадааст, ки манзур аз он эҳёи суннати рубоисароии Хайём аст ва Лоик хешро чун «шоҳписари Хайём», яъне идомадиҳанда ва вориси суннати рубоисароии ӯ медонад:

Мо ҳалқаи байни аввалу анҷомам,
Парвардаи асри бисту шири хомам.
Хайём, кӣ гуфт буда безурёте,
Модом, ки мо шаҳписари Хайёмем.

Истеъдоди фитрӣ, табъу завқи худодод ва зеҳну завқи зотӣ ба Лоик имкон додаст, ки Хайёмро, на чунон ки дар маҷмӯаи рубоиёти ӯ омада, яъне айше, ки ҷуз айшу нӯш ва хушгузаронӣ парвоя надорад, бодапарасте, ки ба пиёлаи май сачҷода мефурӯшад, бедине, ки бо аҳли дину тақво тамасхур мекунад ва хулоса як фарде, ки дорои сифати ахлоқиву рафтори куллан мутақод аст, балки чун рубоисароӣ мутафаккире шиносод ва шиносонад, ки ҳамеша дар доираи рози марғу ҳастӣ андеша мекунад, ба суолҳои беҳири хеш ҷавоб меғӯяд ва андешаҳои саргардонашро гоҳ-гоҳ дар рубоие замзама мекунад. Максуд аз ин гуна рубоисароӣ изҳори начвоӣ ҷони афсурдаи безорест, саргардонии андешаҳои воқеъбинест, ки аз доирае ба доирае меафтад, дар ҳеч як қарору ором надорад. Ба ин маънӣ Лоик бо силсилаи рубоиёти хеш исбот кард, ки рубоиёти Хайёмона дар асл чи гуна бояд бошад. Аз ин ҷо шаробу ҷом ҳам ба маънии хираду тафаккури ҳакимона аст, чунонки Лоик меғӯяд:

Хайём, суҳанҳои ту нотакрор аст,
Ҷоми хиради ту ҷовидон саршор аст.

Ҳар кас, ки нахӯрд чоми ту, мастӣ кард,
Ҳар кас, ки бихӯрд, окилу хушёр аст.

Аз ин дост, ки Лоиқ ба рубоиёти форсӣ асолати аввалии хайёмонаи онро баргардонд, шӯру шавқи ошиқона ва ҳақимона ба он эҳдо намуд, мазмуну мӯҳтавои онро бо воқеияти зиндагӣ, бо ормону ниёзҳои инсонии муосир мувофиқ гардонд ва ба ин васила як пули мустаҳкаме миёни рубоиёти Хайёму Аттору Мавлавӣ ва шеърӣ имрӯзи тоҷик бунёд кард.

Дар силсилаи «Ҷомӣ Хайём» рубоиёте фароҳам омадаанд, ки аз лиҳози маъниву мӯҳтаво ва мавзӯву мундариҷа ба рубоиёти асили мутафаккирони ва озодандешонаи Хайём шабоҳате доранд ва бунёди аслии ва мағзу моеи онҳо низ чун дар рубоиёти асили Хайём бар тафаккуру андеша дар боби оламу одам, муаммои марғу зиндагӣ, ҷавонмардиву некномӣ ва дигар андешаҳои ҳақимонаву шоирона асос ёфтааст.

Дар силсилаи «Ҷомӣ Хайём» низ чун дар дигар шеърҳои Лоиқ андеша дар боби мақоми инсон дар ҷомеа, пайванди гузаштаи имрӯз, ҳадаф аз зиндагии инсон дар рӯи замин, ғанимат шумурдани умр ва беҳуда ба сар набурдани он, ки аз мавзӯоти роиҷи адабиёти гузаштаи форсӣ низ будааст, мавқеи бориз дорад. Дар ин масоили умдаи ҳақамӣ бо вусъати назари тоза ва андешаи дақиқи шоирона муносибат намуда, дар боби воқеияти зиндагии худо ҳамзамонони хеш, нияту ормонҳои инсонии муосир, имрӯзу фардои зиндагӣ рубоиёте ҳақимона эҷод мекунад.

Марому ҳадафи асосӣ ва аслии инсон дар зиндагӣ ба таъйиди шоир ба хотири аҳдофи баланду бузург умр ба сар бурдан аст. Ҳарчанд ки инсон худ як махлуқи ҳокӣ ва заминист, ӯ миёнҷии заминро осмон ва олитарин намунаи хилқат ва мақоми ӯ болотар аз ҳама мавҷудот аст:

Ҳар қадр шавад пир, ҷавон аст одам,
Як боркаше баҳри замон аст одам.
Ӯ рӯи заминро рӯи гардунхост,
Гӯё, ки заминро осмон аст одам.

Одамӣ бояд умри дарғузарро ғанимат шуморад, онро барои аҳдофи бузургу баланд, ба хотири некномии нақӯкорӣ сарф намояд, то аз хеш барои пасояндагон ному кори неке ба ёдгор монда бошад:

Чун барқ яке дурахш андар афлок,
Бо дидаи оташину андешаи пок.
Монанди уқоб дар само бояд мурд,
Ҳар чанд ки оқибат фуру ой ба хок.

Зиндагии имрӯзиён давоми умру аъмоли гузаштагон аст. Бе пайванди гузаштаву имрӯз оянда тасаввурнопазир аст. Ҳамин пайванди имрӯзу оянда, шинохту маърифати таърихи гузаштаи фарҳангу адаби ниёгон, бузургмрдони фикру хиради Аҷам, бузургдошти гузашта ба хотири бунёди имрӯзу оянда дар иддае аз рубоиёти шоир таъйид мегардад ва имрӯзи муосирон чун мероси гузаштагон ба тасвир меояд:

Ин субҳ давоми шомӣ чун зиндон аст,
Ин ханда нишони дидаи гирён аст.
Ҳар чизи наведе, ки ҳозирон ёфтаем,
Гумкардаи рафтагони пурармон аст.

Дар он идда аз рубоиёти шоир ҳам, ки дар онҳо дар бораи шаробу маю чому қадаҳ сухан меравад, баҳсе дар атрофи ифроти маю мастӣ ва васфи бодагусорӣ, чунонки дар рубоиёти мансуб ба Хайём мебинем, нест. Дар ин қабил рубоиёт ҳам мавзӯи чому шароб робитаи мантиқие бо муаммоҳои зиндагии инсон, мақоми ӯ дар ҷомеа, кадршиносии одамай дар зиндагӣ, ғанимат шумурдани умр, донистани кадрӣ қимати он ва соири ин масоил дорад ва аксари ин рубоиёт бо хулосаи ҳақимона ё тамсили шоирона ҷамъбаст карда мешавад. Масалан дар рубоии зайл, ки дар он мавзӯи қадаҳу бода робитае бо масъалаи ғанимат будани умри одамай ва шинохтани кадрӣ инсон дар зиндагӣ дорад:

Ёрон, чу сари қадаҳ ба ишрат оед,
Ёде зи мани сӯхтадил бинмояд.
Ман тоқ наям, ки тирамаҳ гӯр кунед,
Чун фасли баҳор даррасад, бикшоед.

Аз ҳасоиси муҳими рубоиёти силсилаи «Ҷомӣ Хайём» дар он зоҳир мегардад, ки ағлаби онҳо бо обу гили андешаи ҳақимона, афкори ҳикмати сиришташуда ва баъзан миёни рубоиёти Лоиқ ва таронаҳои Хайём аз лиҳози тарзи андеша ва хулосаҳои ҳақимона дар боби инсон ва зиндагӣ шабоҳати хеле наздик ба миён овардааст. Аз ҷумла дар рубоии зайл, ки хулосаҳои ҳақимонаи Хайёмро дар бораи инсон зиндагӣ ба ёд меорад:

Девори ҷаҳон аз дили одам будааст,
Фарбеҳии хок аз гили одам будааст.
Ҳар ҷой, ки раҳ ба сӯи қабристон аст,
Як вақт раҳи манзили одам будааст.

Дар баъзе мавридҳо миёни рубоиёти шоир ва таронаҳои Хайём ҳатто аз лиҳози сурати зоҳирӣ ва ҳадафи ҳикматӣ низ умумият ва шабоҳате возеҳ дида метавонем. Маслан, дар рубоии зайли Хайём мехонем:

Гар як нафасат зи зиндагонӣ гузарад,
Магзор, ки чуз ба шодмонӣ гузарад.
Зинҳор, ки сармояи ин мулки ҷаҳон
Умр асту бад-он сон гузаронӣ, гузарад.

Чунин андешаи ҳакимона дар бораи зиндагӣ ва ҳадаф аз гузаронидани умри одамӣ дар яке аз рубоиёти Лоиқ ба тариқи зайл омадааст:

Умри гузарон хоҳӣ, нахоҳӣ, гузарад,
Магзор, ки то ба рӯсиёҳӣ, гузарад.
Бар подшаҳон ҳасад мабар эй сода,
То ҳар нафасат ба шодмонӣ гузарад.

Нуктаеро зикр кардан бамаврид аст, ки рубоиёти силсилаи «Ҷоми Хайём» мунҳасир ба мавзӯоти рубоиёти Хайём нест ва дар он таронаҳои мавҷуданд, ки мавзӯи баҳси онҳо дар гузашта хеле ба нудрат ба назар расидааст ва ё бори нахуст ба василаи рубоӣ Лоиқ роиҷ гардидааст. Аз ҷумла мавзӯи васф ва манзаранигорӣ ба василаи рубоӣ кори хеле душвор буда, ин навъ рубоӣ дар адабиёти гузашта хеле кам ба назар мерасад ва яке аз намунаҳои нодир ва олии он рубоии зерини Рӯдакист:

Рӯят-дарёи ҳусну лаълат марҷон,
Зулфат-анбар, садаф-дахон, дур-дандон.
Абрӯ-киштию чини пешонӣ-мавҷ,
Гирдоби бало-ғабғабу чашмат-гӯфон.

Қудрат ва истеъдоди зотӣ ба Лоиқ имкон додааст, дар ин навъ рубоӣ низ ҳунарнамоӣ карда ва намунаҳои олии аз онҳо биёфарад. Масалан, дар рубоии зайл, ки исботи возеҳи устодӣ ва қудрати шоир дар ҳунари васфи табиат ва манзаранигорӣ маҳсуб мешавад:

Ин субҳи баҳор чун дили болида,
Хуршед ба мисли чеҳраи хандида.
Ҳар сабза хати сабзи ҷавони ошиқ,
Ҳар ғунча лаби ханӯз нобӯсида.

Аз ибтикороти дигари Лоик дар рубоисароии форсӣ боз дар он аст, ки ӯ бори нахуст масоили Ватан, модар, эҳтирому бузургдошти гузаштаву муқаддасоти миллӣ, ҳудогоҳии миллӣ ва мубориза барои истиқлолхоҳиро мавриди баҳси ин қолаби шеърӣ гардонд. Дар қатори дигар анвову қолабҳои шеърӣ ба воситаи рубой низ эҳсоси андешаҳои худро дар бораи Тоҷикистон, забони тоҷикӣ, худшиносии миллӣ ва истиқлолхоҳӣ изҳор намуд. Дар рубоии зайл шоир агар дар бораи Тоҷикистон бо ихлосу эътиқод чунин гӯяд:

Ёрон ҳама чо, вале Ватан дар як қост,
Ҳар санги Ватан мисоли ҳайкал зебост.
Олам ҳама чо азиз, лекин бар ман,
Модар яктост, Тоҷикистон яктост.

Дар рубоии дигар ба ҳифзи забони модарӣ бархоста, забонгумкардагонро мавриди мазаммату сарзаниш қарор медиҳад, онҳоро барои муқими хоки падарон будан сазовор намедонад ва чунин изҳор мекунад:

Ҳар кас, ки наёфт роҳи соҳибназарон,
Бояд биравад ба маҳфили бебасарон.
Ҳар кас, ки забони модариро гум кард,
Бояст, ки гум шавад зи хоки падарон.

Ифтихороти миллӣ, ҳудогоҳиву ҳештаншиносӣ ва истиқлолхоҳӣ мағзу мояи иддаи зиёде аз рубоиеҳои шоирро ташкил мекунад. Шоир бо шеърӯ адаб ва фарҳангу тамаддуни Аҷам тафоҳур дорад, худро чун як вориси ин тамаддуни бузург мешуморад ва бо ифтихор мегӯяд:

Аз хок шудему хоксорӣ кардем,
Аз санг шудему бурдборӣ кардем.
Аз шеъри Аҷам шудем номӣ ба чаҳон,
Бо пири Аҷам бодагусорӣ кардем.

Шоир меҳоҳад миллату Ватани худро дар пайванд бо фарҳангу маънавиёти гузашта соҳиби тамаддуни оливу хушбахту саодатманд бубинад. Дар ин замина вусъати андешаи шоир васеътар аз мафҳуми як миллат доман густурда бо мафҳуми қулли инсоният пайваستاаст. Хушбахтии як миллат тибқи андешаҳои шоир дар якҷоягӣ бо тамоми инсоният имкони воқеӣ шуданро дорад ва аз ин сабаб ӯ дар атрофи ғаму андӯх ва муаммоҳои

кулли чаҳон меандешад, худро масъули тамоми чаҳон ва фарзандони кулли одамизод медонад ва чунин изҳор мекунад:

Бар қасри ҳаёт санги бунёдам ман,
Як қӯдаки хушноми чаҳонзодам ман.
Таърих ба пуштораи ман чун боре,
Фарзанди тамоми одамизодам ман.

Ҳамбастагии инсонҳои тамоми рӯи замин чун фарзандони як Одаму Ҳавво, ҳамдардиву ҳамдилӣ бо куллияти насли башар дархости саодату хушбахтии одамизоди рӯи чаҳон, аз масъалахоест, ки аз фарохии вусъати андешаҳои шоир дарак медиҳад. Чунонки дар яке аз рубоиёти худ ба ин маънӣ мегӯяд:

Ободгари чаҳони вайрон моем,
Дунёй чи лозим аст, худ дунёем.
Бегона наем, гарчи дурем ба дил,
Фарзанди ҳамон як Одаму Ҳаввоям.

Забону тарзи баёни рубоиёти Лоиқ низ бо шевоию муассирӣ ва ҷаззобию дилнишинии худ фарқ мекунад ва шоир дар интиҳоби алфозу иборот ва таркиботи забони форсии тоҷикӣ занбури асалро мемонад, ки аз беҳтарин гулу гиёҳҳо асали ноб падида меорад. Забону сабки баёни рубоиёти Лоиқ низ бо ширинию гуворой ва дилнишинию муассирӣ асали нобро мемонад, ки рӯҳу завқи хонанда ва сомеъро лаззат мебахшад. Ба ин маънӣ забону сабку баёни рубоиёти Лоиқ хоси ӯст. Ӯ ҳар гуна шеър ва аз ҷумла рубоии маснӯъу пуртафаннун, ороёфта бо забони сохтаю бофта ва дур аз завқи дарк ва шеъри бе шӯру шавқ ва исёну сӯзи дарунро чун тифли мурда дар батни модар медонад ва мегӯяд:

Боге, ки нахӯрда об, монад бебар,
Чубе, ки насӯхт, худ нагардад аҳгар.
Шеъре, ки зи сӯзу шарари дил холист,
Тифлест, ки мурда зода бошад аз модар.

Лоиқ дар рубоиёти худ дар баробари истифодаи алфозу иборот ва таркиботи зебову сара ва дилнишину гӯшнавози тоҷикӣ бо риояти нормаҳои маъмули ин забон алфозу ибороте ҳам аз қабилӣ «каҷқӯли гадо», «кӯрдуд», «Ҷоми Хайём», «шаҳписари Хайём», «боркаши замон», «одами барфӣ», «рӯзкӯр», «кӯлвори қосид», «аз ақл манора сохтан», «халтаи

нафрин» ва соири онҳо месозад, ки барои сохтани маъониву мазомини тоза ва бикр хидмат кардаанд ва аз сахми офарандаи хеш дар ғановат ва тақомули забони муосири тоҷикӣ гувоҳӣ медиҳанд.

Мутолиаи силсилаи «Ҷоми Хайём» ба хулосае мерасонад, ки Лоиқ рӯбоисароии суннати форсиро ба маҷрои тоза ворид намуда, ба он аз нав асолати гузаштаашро, ки дар таронаҳои Хайёму Аттор ва Мавлавия Ҷомӣ дошт, бозгардонида рӯбоисароиро ба хидмат барои баёни зиндагии воқеӣ, андешаву ормонҳои инсонӣ муосир омода сохт. Дуруст аст, ки дар қолаби зоҳирӣ ва сохтору устухонбандии ҳуди рӯбой замони ташаккули он дар тӯли қарнҳои зиёд то имрӯз тағйироти ҷиддие ба вучуд наомад, вале дар мундариҷа ва сабки баёну мазмуну мӯҳтавои он дар замони нав бо василаи рӯбойети Лоиқ тозагиҳои зиёде ворид гардид ва рӯбой аз нав рӯҳу равони тоза, шӯру шавқ ва асолати собиқӣ хешро пайдо намуд.

ДОСТОНИ МЕҲРИ ПАДАР

Солҳои ҳаштодум дар осмони адаби тоҷик боз як ситораи умедбахше падидор шуд ва алоқамандонро аз вучуди хеш огоҳ намуд. Ӯ нависандаи соҳибзавқу заҳматкаш ва ҳанӯз ҷавон Кароматуллоҳи Мирзо буд, ки бо қиссаи «Ситораи умед» худро чун қаламкаши умедбахш ба хонандаи тоҷик шиносонд. Ӯ дар ҷодаи нависандагӣ дилпуруна ва бо қатъияту қавиазмӣ қадам мениҳод ва бо гузашти айём дар муддати на чандон зиёде зинаҳои таҳаввули ҳунари нависандагиро паси сар карда, ба ҳайси як адиби баркамолу соҳибсабқ ва ҳамчун суҳанвари устоду ҳунарманд дар байни алоқамандони адабиёти муосири тоҷик ва муҳаққиқони суҳаншинос бо камоли қаноатмандӣ эътироф гардид.

Дар тӯли 10 соли пас аз нашри «Ситораи умед» нависанда мачмӯаҳои қиссаву ҳикояҳои ҷамъшуда бо номҳои «Маоши аввал» (1982), «Шабе дар Кабудҷар» (1984), «Дарди ишқ» (1986), «Суруди муҳаббат» (1988), «Дар орзуи падар» (1989), «Муки любви» (нашриёти Советский писатель, 1990) манзури ҳаводорони осори хеш гардонд. Соли 1993 боз як қиссаи дигари Кароматуллоҳи Мирзо бо номи «Нишони зиндагӣ» аз ҷоп баромад, ки алоқамандони осори нависанда онро хеле хуш пазируфтанд. Ниҳоят, китоби дуҷумлаи романи ӯ «Дар орзуи падар», ки муҳлисони зиёдеро ба шӯру шавқ оварда буду қисмати дуҷумлаи онро ҳама бесаброн интизор буданд, ба итмом расид ва рӯи ҷопро дид.

«Дар орзуи падар» чун таълифоти дигари нависанда асарест, ки ҳадафи асосии он тасвири сарнавишти инсонҳост, вале дар ин ҷо зиндагии фоҷиабору ҳузнангези афроди як оила дар маърази тасвир қарор гирифтааст. Асар аз аввал то анҷом молмоли дарду ҳузн аст ва аз саҳафоти нахустини китоби аввал:... «ҳам зиндагии Нозимӣ, ҳам ҳаёти Мушаррафу Шаҳноз, ҳусусан зисти Мехрубонро пардаи ҳусн печонида гирифтааст». (А. Афсаҳзод. «Чехраи эҷодии нависанда». «Садои Шарқ», 1992 рақами 3-4, саҳ. 105), ин маънии аён аст.

Шикасти маънавии оила ва фоҷиаи ҳузнангези он ҳанӯз аз оғози роман ба вуқӯъ мепайвандад ва сабабгори асосии он ду нафаранд – яке Мушаррафи мағруру худписанд ва кинавару кӯтоҳандеш ва дигаре Нозимии худхоҳу сустирода ва масти ҳавову ҳавасҳо.

Хунари нигорандагии муаллиф дар ин асар ва тамоми таълифоти ӯ қабл аз ҳама дар он аст, ки воқеот реалистона инъикос меёбанд, инкишофи онҳо тибқи қавонини ҳуди зиндагӣ сурат мепазирад ва дар онҳо тасвиrotи сохтаву қолабӣ роҳ намеёбанд. Чунин тарзи нигориширо мо дар китобҳои якуму дуюми «Дар орзуи падар» низ мушоҳида менамоем.

Ҷоҷиҳои хузнангез ва шикасти маънавие, ки ба сари оилаи Нозимӣ омад, тадричан, тибқи мантиқи чараёни воқеот ва бо гузашти марҳалаҳои муайяни замони ба вуқӯъ меояд. Оғози он аз мочарои Мушаррафу Нозимӣ сар мешавад, ки ҳар ду ба таври худ чигарбандони азизашонро қонибдори хеш гардонидани мешуданд. Дар натиҷа Меҳрубону Мижгон дар миёни ду роҳ, ду қониб – яке падару дигаре модар ҳайрон мемонанд ва ҳалли муамморо меҷӯянд. Маҳз дар ҳамин ҳолат – марҳалаи оғози ҷоҷиҳои оила – Меҳрубони хурдсол маҳзун мешуд, зеро дар лаҳзаҳои мочарои волидайн хона барояшон мотамқада мегардид. Дар чунин мавридҳо модар беш аз ҳама мехост, ки Меҳрубону Мижгонро қонибдору пайрави хеш созад ва ӯ бештар «чангҳо, бадҷаҳл, кинавар, ҷоҳил» маҳсуб мешуд. Маҳз дар ин ҳолатҳо Меҳрубон худ ба худ чунин андешаҳо аз сар мегузаронд:

«Ҳоло модар мехоҳад, ки бо ӯ гап назанад Меҳрубон. Наметавонад вай бо падар гап назанад. Агар талаби модарро ба ҷо набиёрад, вай ба ӯ оча намешавад. Ё аз хонашон баромада равад, аз ин азобҳо ҳудаширо раҳонад? Ҷанги падару модар гузарад, баъд ба хона баргардад? Чӣ кунад? Чӣ илоҷ ёбад?» («Дар орзуи падар». Китоби дуюм. саҳ. 126-127).

Ҳамин тавр, мочарои волидайн минбаъд боиси азобҳои рӯҳии ду тифли маъсум-Меҳрубону Мижгон мегардад.

Марҳалаи дуюми ҷоҷиҳои оила пас аз шикасти аз ҳам ҷудо шудани волидайн бо воқеоти аз нав оиладор шудани онҳо чараён меёбад. Мушарраф бо Абдушуқри ҷоҳилу бемурувват ва Нозимӣ бо Шаҳнози сабукпо издивоҷ менамоянд. Пеши назари фарзандон тӯйҳои онҳо баргузор мегардад. Баҳри падару модар тӯй, барои Меҳрубону Мижгон бадбахтӣ, дилсиёҳӣ, зарбаҳои қонқоҳи тақдир бар сари кӯчаки онҳо! Ин ҳодисаҳо хушдор, огоҳиест ба падару модароне, ки тақдири чигарбандони маъсуми худ ва айёми хушу саодати тифлии онҳоро қурбони ҳавову ҳавас ва худбиниву беандешагӣҳои хеш менамоянд.

Минбаъд сарсонии маҳрумиятҳо ва азоби рӯҳиву талхқомии зиёде насиби Меҳрубону Мижгон мегардад. Меҳрубон ҳам дар хонаи шавҳари модараш Абдушуқур ва ҳам дар ҳузури тағоҳояш рӯзи нек намебинад ва ниҳоят, аз паси падар ба шаҳрак, ба кулбаи ӯ, ки аз Шаҳнози таннозу булҳавас ҳам ҷудо шуда, шабу рӯз бо маю мастӣ умр ба сар мебард, меравад. Меҳрубонро нахуст дар хонаи падар, ки муддате айёми хушу босаодати тифлияш сипарӣ шуда буд, манзараи хузнангезе дучор меояд.

Чунин ҳолати Меҳрубон ва вазъи рӯҳии ӯро нависанда чунин ба қалам медиҳад:

«Ба хона ворид шуданд. Хаёли Меҳрубон ошuftатар гашт. Гӯё вай дар айни шомгоҳон ба қазирае афтод, ки аз ҷонзоде нишонае на. Атроф об, туман, сиёҳӣ ба мисли дили губоролуди ӯ. Аз модар ҷудо, аз хонаву тағоиҳо ва аз модаркалони меҳрубон ҷудо. Чӣ коре кард? Аз кучо ба кучое роҳро ба рӯ карда омад? Бо падараш ки лаҳзае ба худ намебиёяд, чи тавр рӯз мегузаронад? Падар бо ин гуна зиндагӣ, бо ин хонаи танҳою ба назар гурбаткада чӣ навъ одат карда?... Хафа, дилтанг намемонад? Хаёлу орзуо рӯзгорони ширин надорад? Ё орзуҳо дар дилаш кушта шуданд? Арақ магар кушта онҳоро?». («Дар орзуи падар. сах. 3).

Бо ин ҳама Меҳрубон дар хонаи падар монданро авло мешуморад, ҳарчанд ки ба ягона шахси меҳрубону дилсӯзи худ дар деҳа, ба модаркалонаш ҳам дилкашолие дорад ва ӯро пазмон ҳам мешавад. Вале ӯ аз модар ранҷуру дилмонда аст ва аз ҷиҳати ӯ чунин андеша дорад:

«Модаркалон чӣ гӯяд, нагӯяд, ҳазор духтарашро сафед кунад ҳам, дили Меҳрубон аз модар монда, хунук шуда... Вай гапи ӯро нагирифт, ба шавҳар баромад, марди бегонаро аз ӯ авло донист. Ғами Меҳрубонро нахӯрд, ба сари ӯ балоҳо овард, ғам дод вайро, алам дод...» («Дар орзуи падар» сах. 8).

Меҳрубон бо вучуди беҳудиву майзадагии падар ӯро дӯст медорад, ба ҳоли вай дилаш месӯзад, худро ягона парастору дилсӯзи падар меҳисобад. Ҳатто вақте ки Нозимӣ ӯро барои пул қарз пурсидан ба хонаи Карими магазинчӣ фиристодан меҳоҳад, ҳарчанд, барояш душвор аст, вале хоҳиши падарро рад карда наметавонад ва андешаҳои зерини ӯ дар ин маврид хонандаро хеле муассир месозад:

«Вай тасаввур карда наметавонист, ки дари ҳавлии амаки Каримро мекушояд, «пул пурсиданӣ омадам» мегӯяд. Вале гапи падарро ҳам гардондан мушқил, зорию илтиҷо дорад. Ҳатто мегирист падар. Ба сари Меҳрубон рӯзи сахте омад. Падар фазандашро ба дами марг тела диҳад ҳам, вай бояд рӯ натобад. Ҳа ҳамин тавр. Вагарна барои чӣ писарро номбардори падар гӯянд?». («Дар орзуи падар» сах. 11).

Дар ҳақиқат тасвири ҷонфишонӣ ва аз худ гузаштани писар барои падари ҳеш, ки Кароматуллоҳи Мирзо дар симои Меҳрубон ба маърази тасвир овардааст, ба андешаи мо хеле камназир аст ё худ дар адабиёти муосири тоҷик назире надорад. Аз суҳанони Меҳрубон, ки мегӯяд: «Падар фарзандашро ба дами марг тела диҳад ҳам, вай бояд рӯ натобад», дар зехни хонандаи огоҳ як навъ шабоҳате ба маънии қиссаи Иброҳими Халилуллоҳ ва фарзанди арҷманди ӯ Исмоил пайдо мешавад, ки амри падарро бо шодмонӣ пазируфта сари ҳешро барои қурбонӣ ба зери корди ӯ мениҳад.

Аз ин чо қазияе ба миён меояд, ки «Дар орзӯи падар» достони меҳри фарзанди қобил аст ба падари ноқобил ва тамоми воқеоти асар дар атрофи ҳамин мавзӯ чарх мезанад. Дар асар чун Нозимиву Мушарраф, Абдушукур, Шахноз, Шафий, Ҷӯра, Шохназар, Александр, Сангин, Нигора, Зоҳид Зуфар, Мижгон, Ардашер афроди зиёде дар сахнаи амалиёт зухур менамоянд, вале нақши марказӣ, мағзи асосии рӯйдодҳо ҳамон бар ӯҳдаи ҳамин Меҳрубони наврас аст ва бе мавҷудияти ӯ маъниву моҳияти воқеоти асар тасаввурнопазир хоҳад буд.

Дар адабиёти милали олам, аз он ҷумла дар адабиёти форсу тоҷик аз замонҳои дури гузашта то имрӯз осори манзуму мансури зиёде дар васфи модар, шинохтани қадру манзалати ӯ ва қарзи фарзандӣ дар назди вай ва амсоли онҳо эҷод гардидаанд ва муаллифони онҳо барҳақ ҳам ҳастанд, зеро маҳз модар аст, ки бақои бани башар таъмин мегардад, зиндагибахшу падидоварандаи инсонҳо бар ин дунёи пурмочарои гиру дорхост. Вале дар баробари ин дар тарбият ва рушду нумӯи фарзанд хидмати падар ҳам кам нест ва тамоми талошу ҷонбозиҳои ӯ низ дар зиндагӣ барои фарзанд, ба хотири беҳдошти зиндагии ӯ аст. Бо ин ҳама осори бадеӣ аз меҳри фарзанд ба падар, посдории қадру қимати ӯ дар ҳамаи даври замонҳо ангуштшумор будааст.

Аз ин лиҳоз «Дар орзӯи падар» дар маърази адабиёти муосири мо падидаи нодирест ва қимати волои тарбиявӣ дорад. Зеро муаллиф дар тимсоли ҷонфишониҳо ва худафрӯзиҳои Меҳрубони наврас дар ҳаққи падар ба ҳамзамонони навраси хеш хушдор медихад, ки «қадру қимати падарро пос доред, аз хидмати ӯ сар напечед ва эҳтиромашро ба ҷо оред, ҳатто дар ҳоле, ки ӯ дар ҳаққи шумо беадолатӣ кардаву гунаҳкор аст, аз ӯ рӯ натобед! То дами охир меҳрубону парастораш шавед». Албатта чунин ҳидояти ахлоқӣ дар замони мо, ки манфиатҳо ва муносибати байни инсонҳо ва аз ҷумла миёни волидайнӯ фарзандон тағйир пазируфтаанд ва русуму анъаноти ҳонаводагиву мазҳабӣ дар масъалаи эҳтироми волидайн ва шинохтани қадру қимати онҳо то андозае коҳиш ёфта майл ба таназзул дорад, аҳамият ва эътибори бузурге хоҳад дошт.

Бо иқомат дар ҳонаи падар ва рафтани ба ҳонаи Карими магазинчӣ барои қарз дар зиндагии Меҳрубону падари ӯ марҳалаи фоҷиабори дигаре оғоз меёбад, ки воқеоти минбаъдаи асар то интиҳо марбут ба он сурат мегирад. Меҳрубон дар роҳ ба ҳонаи Карими магазинчӣ ба ҳаммактаби собиқи худ -- Ҷӯра дучор меояд, ки ба ӯ пул медихад. Бар ивази он Ҷӯра аз Меҳрубон хоҳиш мекунад, ки ба ҳонаи Карими магазинчӣ даромада, аз Маскав кай баргаштани ӯро пурсон шавад. Ва баъди ҳамон шаб ҳонаи Карими магазинчиро дуддон ғорат мекунад ва милисаҳо аз Меҳрубон гумонбар мешаванд. Бар асари ин воқеот ба сари Меҳрубон бадбахтии

дигаре меояд. Нозимӣ маҳбус мегардад ва хонаи онҳо ба «резиденсия»-и дуздон – ҳаммаслакони Ҷӯра табдил меёбад. Минбаъд зиндагии Меҳрубон дар хонаи худашон, вале дар ҳалқаи Ҷӯраву ҳаммаслакони ӯ – Александр, Сангин, Асалмурод мегузарад ва ҳатто ба ӯ лақаби «Мальш» дода мешавад.

Зимни тасвири ин воқеот хонанда фикр мекунад, ки минбаъд зиндагии Меҳрубон ба маҷрои тамоман дигаре хоҳад даромад. Ӯ чун ҳамроҳони худ ба ғорату бедод шугл хоҳад варзид, соҳиби пулу мол хоҳад шуд ва бениёзу дар айшу ишрат умр ба сар хоҳад бурд. Вале маҳорати нависандагии Кароматуллоҳи Мирзо воқеотро дар маҷрои барои хонанда ғайричашмдошт тасвир мекунад. Меҳрубон худаш яккаву танҳо алайҳи ҳамроҳони хеш ва муҳити фасоду бедоди атрофаш муборизаро ихтиёр мекунад. Ҳатто вақте ки ҳамроҳонаш ба зӯрӣ ба ӯ арақ менӯшонанд, худро гунаҳгор ва нопокшуда мешуморад. Дар тасвири зайли нависанда ҳолати яъсу азоби рӯҳии Меҳрубон аз майнӯшии иҷбории ӯ хеле муассир қаламдод шудааст:

«... Меҳрубон арақ ба даҳон нагирифта буд, бори нахуст дар умраш. Ин қадар талху тез ва бадбӯӣ будааст арақ. Боз мардум онро мечӯянд, менӯшанд, падараш барин одамон дӯст медоранд, чон медиҳанд, «арақ» мегӯянд. Бибиаш мегуфт, ки арақро ба даҳон барӣ, вучудат нопок, даҳонат макрӯҳ мешавад, «ба имон, ба инсон зарар дорад арақ». Даҳони поки Меҳрубон ҳаром шуд. Дигар сураҳои ёдгирифтаашро ҳангоми ба сараш рӯзи саҳт омадан хонда наметавонад. Одат дорад, ки дами танҳоиҳо ё вақти дар хоб тарсидан ҳазрати Қулҳуваллоҳ ва чанд сураи дигарро, ки бибиаш ёд дода буд, хонда ба гирду навош куф мекунад. Акнун чи навъ бо забони ҳаромшудааш калима мегардонад. Наметавонад, мумкин не, гуноҳи азим содир намуд, даҳонаш ҳаром, забонаш ҳаром». («Дар орзӯи падар» саҳ. 36).

Дар чунин андешарониҳои Меҳрубон пас аз иҷборан нӯшидани арақ ва афсӯсу надомати ӯ боз як падидаи муҳими дигаре аён мегардад, ки он руҳонияти ин қаҳрамони асари нависанда аст. Тасвири руҳонияти қаҳрамони асари бадеӣ низ аз падидаҳои тозаи адабиёти муосир аст, ки бо он дар ин асари Кароматуллоҳи Мирзо бархурд менамоем. Ба андешаи мо маҳз ҳамин руҳонияти Меҳрубон ва покии ботинии ӯ буд, ки дар муҳити носозгори фасоду фиреб, зиштиву қаллобӣ, дар ҳалқаи дуздону авбошон, дар паҳлӯи падари майзадаву фориг аз кори оламу одам покиву тозагии ахлоқи худро ҳифз карда тавонист ва бо як тани танҳои кӯчаки хеш алайҳи фасоду бедоди чома киём кард. Дар тасвири руҳонияти Меҳрубон, чаҳони маънавии ӯ ва умуман ахлоқи андешаҳои вай шахсияти ҳуди нависанда, саргузаштҳои айёми тифлиаш ва хосса таъсири тарбияи хонаводагӣ беасар

намондаанд. Зеро айёми тифлии нависанда дар оилаи бофарҳанг – падари дар Бухоро мадраса хатм карда ва модари аз хату саводи мусалмонӣ огоҳ сипарӣ шудааст ва ӯ дар муҳити хонаводагии бархурдор аз рӯхонияту ахлоқи исломӣ ба воя расидааст.

Ҳарчанд ки Меҳрубон дар ҳалқаи дуздону авбошон мезист, бо онҳо монанд нагардид, пайравӣ накард. Баръакс тани танҳо чи хеле дар боло зикр шуд роҳи муборизаро ихтиёр намуд, мубориза баҳри ҳифзи шарафу покии маънавии хеш ва барои ҳалосии падари дар маҳбас афтодааш.

Нахустин иқдоми Меҳрубон дар мубориза аз он иборат буд, ки ӯ ба омӯхтани нозуқиҳои ҷанги тан ба тан машғул гардид. Вале ин сирро ҳанӯз пинҳон медошт, ҳатто аз ҳамсинфаш Нигора, ки дар ҳамин ҷаҳони фарох дуввумин шахси мӯнису ҳамроз ва дилсӯзи ӯ ҳисоб меёфт. Меҳрубон ҳар рӯз соатҳои муайян ба машқҳои омада, «ба ҳаёли худаш обутоб меод баданашро... Рӯзҳои бо машқ бо задану кӯфтани хеш мегузашт. Мақтаб ҳам мерафт, китобхояшро мехонд, ба ҳаёлаш зиндагии дигаре ӯро пеш омада, зиндагӣ, ки фориғболӣ, танбалӣ бикунад, рӯ ба фалокат равад. Ба мисли бачаҳои дигар осудагӣ надорад. Айни хӯрдану хобидан, дар давлати падару модар рӯз гузарониданаш, лекин худованд ӯро аз хушиҳои рӯзгор маҳрум гардонид. Худаш бояд бичунбад, ҳамеша дар ҳаракат, дар таҳлука бошад, лаҳзаҳои осудану фароғат намеёбад. Гоҳе вақт ёбаду ба ҳаёл афтад, модар, модаркалон пеши назараш. Ғами падарро меҳӯрад ӯ». («Дар орзуи падар» сах. 52).

Дуввумин муборизаю иқдоми Меҳрубон дар ҳалосии Ардашери хурдсол буд, ки ҳамроҳонаш ӯро ба сифати гаравгон дар таҳона нигоҳ медоштанд, то аз падари бодавлати вай – Зуфари Зоҳид маблағе бағоят калон ситонанд. Меҳрубон бо супориши ҳамроҳонаш бо вучуди таҳдиду ҳавфу ҳатар ба ҷони хеш ба ҳавлии Зуфари Зоҳид меравад, вале танҳо бо дилу нияти пок ва қабл аз ҳама ба хотири озодии Ардашер, ин иқдомро пеш мегирад.

Вале ҳангоме ки ягона дӯсти мушфику ҳамрози Меҳрубону хоҳари Чӯра – Нигора ба дасти авбошон меафтад ва ба шарафу номуси ӯ ҳатар таҳдид мекунад, хонанда Меҳрубонро дар авҷи аълои мубориза барои ҳалосии вай мебинад. Меҳрубон дар чунин вазъи ҳассосе, ки ҳар як лаҳзаи он ғанимат буд, «ба мисли Чӯра ба тақдир тан надода, дар талош паи ҳалосии Нигора афтад. Ба ҳонаи чанд ҳамсоя даромад, медонист, ки аз хабар додан ба милисаҳо нафъе набуда, вале бо вучуди ин сим зад ба идораҳои онҳо. Гуфт, ки фочиа, фочиа рӯй медиҳад, дар ҳонаи онҳо одам мекушанд, фиғон, фарёду фазах, мардум гун омаданд, пеши дару деворхоро одам гирифта. Ба ҳонаи Нигорашон ҳам ба падару модари ӯ бо телефон хабар расонд. Онҳоро ҳам ба по ҳезонд. Гӯё даруни алов ғалтида

буд, чонҳавлиҷон гашта буд, доду валвалааш ба осмонҳо расида. Ба мисле хонааш оташ ёфта. Мардумро баҳри хомӯш гардонидани сӯхтор мехонд, дод мегуфт, наъра мекашид. Ба ҳаёлаш, ки ҳар дақиқаю ҳар лаҳза ба сари Нигора як дард, як озоре меомад, фурсат аз даст мерафт, баҳри халосии Нигора чорае намеёфт...» («Дар орзуи падар» сах. 120-121).

Маҳз ҳамин ҷонфишонӣ ва шӯру ғавғои Меҳрубон буд, ки шарафу номуси Нигора осебе наёфт ва ӯ аз дасти авбошони дастаи Александр халос шуд. Ҳарчанд Меҳрубон медонист, ки бо ин кораш ба ӯ аз тарафи ҳамроҳонаш хатари марг таҳдид хоҳад кард, вале парвояе надошт ва оқибат ба халосии ягона дӯсти ҳамрозу муниси ҳеш муваффақ гардид.

Бо ин ҳама ягона орзуи Меҳрубон дар дил халосии падар аз маҳбас буд. Бо ин ниёт муддатҳо маблағе чамъ мекард, аз равуои зиёд бо посбони маҳбас шиносӣ пайдо намуд ва якчанд маротиба ба мулоқоти падар мушарраф ҳам гардид. Оқибат пас аз даву ғечу илтимосу зориҳои зиёд Меҳрубон Нозимиро аз маҳбас озод кард. Маҳз ҳамин фарзанди солаҳаш ҷони Нозимиро харид ва ӯро аз ҷанголи озору маҳрумӣҳои маҳбас раҳой бахшид, вале Нозимӣ дигар он Нозимии қаблӣ набуд, марди афсурдаву гирифтори дарди бедаво ва офтоби умри бебарораш ба ғуруб наздик расида. Нозимие, ки аз умри бар абас ба сар бурдааш пушаймон шуда ва ҳатто дар охири айёми зиндагӣ ҷуз ҳамин Меҳрубон умедворие ва дилгармие надорад. Манзилаш ба ихтиёри авбошон афтода ва ҳешовандон низ аз ӯ рӯ гардонда, зеро хангоми соҳиби қору вазифа ва ному эътибор буданаш онҳоро саҳт аз худ ранҷонида буд Нозимӣ. Хангоме ки аз дасташ қор меомад, нуфузу обрӯе дошт, ҳатто ба рӯзи дафни модари ҳеш ҳозир нагардид ва хайру худонҳои модари ӯро холабачааш Гулбарг ва шавҳари вай гузарониданд. Нозимӣ бо ин ҳама ноодамиҳои ҳеш дар ҳаққи ҳешону пайвандон маҷбур буд, ки ҳарчанд рӯҳан азоб мекашид, боз роҳи хонаи ҳамон Гулбаргро пеш гирад ва дар ин роҳ ҳам асои дардмандиву дармондагии ӯ, ҳамрозу ғамгусори ягонаи ӯ писараки бо азобу озорҳо ба воя расидааш Меҳрубон буд.

Дар хонаи Гулбарг ҳам аз гуноҳи Нозимӣ нагузаштанд, бо вучуди дардманду бемори вазнин буданаш ӯро аз он даргоҳ ронданд. Дасти Нозимиро боз ҳамин Меҳрубон гирифт ва бо тақя ба писар ба берун қадам ниҳод. «Рӯзи баҳор бегоҳ шуда, нурҳои офтоб ба паси тепаҳои баланд паноҳ меёфт. Дами ғуруб, дами офтобшин. Падару писар дасти ҳам дар даст рӯ ба раҳ буданд, рӯ ба офтоби дами ғуруб».

Бо суҳанони фавқ ба охир мерасад достони меҳри падар, достони ҷонфишонӣ ва қадриносии як нафар фарзанди қобил дар ҳаққи падари дар зиндагӣ раҳгумзадаву бечораи ҳеш. Чунин аст анҷоми фоҷиаи як оила, ки бар асари ғуруру такаббур ва худхохиву беандешагии волидайн рух

дода ва тамоми озору азоби оқибати он беш аз ҳама ба сари Меҳрубон расида. Ин ҳақиқати зиндагист, ки чашми воқеъбин ва хунари нависандаи суҳанвар онро муассир ва ибратомӯз дар маърази тасвир овардааст. Дар бораи завқоварӣ ва муассирии «Дар орзӯи падар» танҳо ҳаминро гуфтан кофист, ки хонанда баробари ба даст гирифтани китоб, то мутолиаи онро ба поён нарасонад, намеҳадад аз даст китобро бимонад. Тарзи суҳани Кароматуллоҳи Мирзоро таҳқиқати таҳлилий, дорои таъсири мочарописандӣ, таҳқиқи бадеии вазъиятҳои руҳии қаҳрамонон арзёбӣ кардаанд. Вале муҳим аз ҳама он аст, ки дар навиштаҳои адиб ҳақиқати зиндагӣ, тақдир инсонҳо, ҷаҳони андешаву омоли онҳо, муносибати байни инсону ҷомеа ва масоили умдаи ахлоқиву маънавӣ бо обу ранги сохта не, балки дар ҷараёни мантиқии инкишофи воқеот тасвир карда мешаванд. Аз ин ҷост, ки дар симоҳои тасвирнамудаи нависанда афроди зиёде инъикоси рафтору гуфтору худро дидаанд. Бехуда нест, ки танҳо тасвири як симои манфури Қалтаи Мансур ба сари адиби ҳақиқатбин замоне чи мочароҳе оварда буд.

Бо ҳамин сабаку салиқа ва бо ҳамин хунари волои нависандагӣ китоби дуҷуми романи «Дар орзӯи падар» офарида шуд ва бори дигар аз авҷи аълои хунари нависандагии офарандаи хеш башорат дод. Пайғом дод, ки ӯ дигар он ситораи навпайдои солҳои ҳаштодум нест, ӯ ахтари раҳшону мучаллоест бо мақому мартаба ва рангу дурахши ҳоси хеш дар осмони адабиёти тоҷик. Мо дар бораи он намегӯем, ки ӯ чи мақому вазифаҳои хидматиро дорост, чи ҷоизаву тақдирномаҳоро сазовор гардидааст, ба кучоҳо сафар намудаву чанд маҷмӯаву китобҳо ба нашр расонида. Гуфтани ҳамин бас аст, ки ӯ инсонест оӣ аз олоишҳо ва нависандаест бо завқу хунари худодод, ки хунараш дар байни хонандаи соҳибзавқ ва суҳанпарвару суҳаншинос алоқамандони бешуморе пайдо карда, ки ҳар як навиштаи ӯро бесаброна интизор мешаванд. Ҳамин худ як бахти бузурге ва баландтарин унвонест барои Кароматуллоҳи Мирзо, ки ба туфайли хунару истеъдод ва заҳмати тӯлонии нависандагӣ ба ӯ даст додааст.

САРБОЗИ ДУНӢИ СУХАН

Ӯ ниӛ ба муаррифӣ надорад, зеро солиӛни зиӛд аст, ки чун сарбози ҷоннисори сухан дар майдони шоирӣ хидмат мекунад. Силоҳаш шеърӣ хассон асту нерӯбахшу амрфармоҷаш дили хассосу дардошно. Ӯ умре дар набард аст, дар набард алайҳи бедардиву кӯрдилиҳо, бешафқативу худпарастихо, беназмиҳои зиндагиву сарсахтиҳои Инсон, зарбаҳои беамони қисмату беадолатиҳои даврони бемурувват. Сухани разманда, азми қавӣ, иродаи кӯҳосо ёри ӯст ва аз ин ҷост, ки худ мегӯяд:

Шоирам, шоири суханпарвар,
Нестам лек шоири базмӣ.
Шеърҳои маро бихон аз сар,
Шеърҳоям бувад ҳама размӣ.

Ин ҷониб бо иддае аз шеърҳои муассири шоири хоксору суханвари размишиор Саидалӣ Маъмур шиносо будам ва шахсияти ӯ низ то андозае чун инсони хокиниҳоду нурунибунёд бароям маълум буд. Бар асари ҳамин таваҷҷӯҳ бар осори ӯ майлу рағбате пайдо шуд, ки қуллияи ашъори вайро дошта бошам. Ҳамин тавр, ду маҷмӯаи ашъори Саидалӣ Маъмур, ки яке «Солгиреҳ» ном дошту ҷаҳор сол қабл ба таъб расида ва дуюмӣ бо номи «Шоҳаи шикаста» соли равон ба тозагӣ аз ҷоп баромадааст, дастрас гардид. Маҷмӯаи аввал баргузидаи ашъори то соли 1994 эҷодкардаи шоирро дар бар мегирад, вале мӯҳтавиёти маҷмӯаи дуюм қариб қуллан нав буда, дар давоми ҷаҳор соли охир гуфта шудаанд.

Мутолиаи ашъори ду маҷмӯаи мазкур андешаҳои маро дар ин ки Саидалӣ Маъмур пеш аз ҳама бозгӯи дарди инсону ҷомеа аст, бори дигар тасдиқ кард. Дар ашъори ӯ мавзӯоти дигаре ҳам аз қабилӣ бунёдкориву меҳнат, ишқу муҳаббат, ҳаҷву мутояба, тасвири табиат ва соири онҳо мушоҳида мегарданд, вале мавзӯи дарду ормонҳои инсону ҷомеа фаротар аз онҳост ва ҳатто васфи ишқу ошиқӣ низ пас аз он қарор дорад.

Инсоне, ки дар шеърӣ шоир тасвир мегардад, фарди ҳамзамони мост ва дар пайванди ногуастание бо замонаи ҳеш аст. Ӯ инсони қолабӣ нест, фардест қолабшикан, исёнӣ, бо азму ирода ва андешаву орон ҳеш дар бораи оламу одам ва инро аз дигарон низ таманно намуда, мегӯяд:

Фарзанди замонию ту пайванди замон бош,
Ғофил машав аз гардиши ҳамвораи даврон.
Бо савти дигар асри нави бисту як ояд,
Аз қолаби худ ой бурун, эй бани инсон!

Қаҳрамони ғиноии шеъри шоир зодаи Тоҷикистон аст ва онро бо тамоми ҳастии худ дӯст медорад, вале Ватани азизи худро дар ҳоли бӯхрониву бесомонӣ ва мардуми онро дар сахтрӯзиву тангҳолии дида ғусса меҳӯрад, ба ҳоли ин Ватани кӯчак ва аҳли он дилаш месӯзад ва бо дарду афсӯс мегӯяд:

Агарчи сарзаминат сангзор аст,
Набошад дар барат сангин иморат.
Ба Даштак гарчи афзун аст мрамар,
Надорӣ шаҳраку қасри забарҷад...
Агарчи пахтаи бисёр дорӣ,
Ба тан мардум қабои сунъӣ пӯшанд.
Агарчи рӯдборат бешумор аст,
Зи оби захрогинат бинӯшанд.
Заводи арзизе дорӣ, чи ҳосил,
Агар з-он мерасад дуде ба мардум?
Заводи кимиё дорӣ, чи суде?
Аз он мардум шуда беҳолу сарғум...

Бар асари якдигарнофаҳмиҳо ва ниҳоят задухӯрдҳои мусаллаҳонаи дохилӣ Тоҷикистони сарсабзу обод бо душворихои зиёди иқтисодиву иҷтимоӣ мувоҷеҳ гардид, баъзе гӯшаҳои он ба харобазор табдил ёфтанд, мардуми осуда сарсонӣ мӯҳтоҷи хайрияҳои аҷнабиён шуд, айём саъбу зиндагӣ ноором гардид, тарсу ябс аз оянда соя андохт, ҷои суруру ҳаловатро аз зебову накхати баҳорон ғами дарёфти ризқу рӯзи гирифт. Аз ин ҳама шоир бо ҳузну ҳасрат нидо мекунад:

Норавон мегузарад умри равон,
Зиндагӣ нохушу ноором аст.
Чун кашам ман нафаси озоде?
Дили ман дар қафаси айём аст...
Навбаҳор асту чаманҳо пургул,
Натавонам, ки гуле бӯӣ кунам.
Бӯӣ хуне ба машомам ояд,
Гар қадам ҷониби ҳар кӯӣ кунам...

Дарди ӯ аз беқадрии инсон аст, мебинад, ки молу қудрату сарвату мансаб қадр дорад, на инсон. Мебинад, ки инсони аз ҷанги Гирмон са-

ломат баргашта дар Ватан аз тири нохалафе ҳалок мешавад, ё инсоне бо умед аз маъвои худ баромада гум шудааст. Мебинад, ки чоҳиле, ноодаме бениёз асту фарзонае, бузургмарде мӯхточу дастнигар, аз беқадрии инсонӣ манзалати ӯ бо дарду андӯх изҳор мекунад:

Ҳар чой баҳои чиз гардида гарон,
Ҳайфо, ки баҳои одам арзон шудааст.

Бо вучуди он ки чанги бемаънӣ итмом ёфта ва замони нисбатан осоиштае фаро расидааст, вале ҳанӯз баъзан садои тир ба гӯшҳо мерасад, ҳанӯз ҳодисоти қатли инсон ё гум шудани ӯ мушоҳида мешаванд, ҳанӯз эҳсоси хавф аз дили мардум ба кулӣ нарафта, одамон дарҳои оҳанӣ бар маъвои худ месозанд, ҳанӯз бе хавф дарро ба рӯи касе намекушоянд, эҳсоси нобоварӣ, бадгумонӣ ҳанӯз комилан рафъ нашуда ва ин ҳама суруру шодмонӣ ва умедро ба фардои зиндагӣ ҳалалдор менамояд. Чунин бар асари камбудии маводи сӯзишворӣ дар зимистон ва нарасидани қувваи барқ мардуми бедард дарахту ниҳолони Душанбешаҳр ва навоҳии онро бурида, ҳусну назокати бе ин ҳам осебдидаи пойтахти тоҷиконро бештар хароб мегардонанд. Аз ин ҷост, ки шоир мегӯяд:

Дилам аз ҳасрату ғам реш-реш аст,
Ки дорад дарду армони Душанбе.
Ба ҳар ҷо танбурида, решақанда,
Ниҳолону дарахтони Душанбе.
Ба оби дида гоҳе сабз карданд,
Ниҳолонро нишонида падарҳо.
Кунун аз зӯри худ гарданд хурсанд,
Дарахтонро фитонида писарҳо.

Дар баробари ин муносибати ночавонмардонаи баъзе сайёдони бераҳму шафқат нисбат ба олами даррандагону паррандагони кӯҳистони диёр, ки бо нобуд кардани оҳуви кабку мурғони дигари хушилхони кӯҳистон шугл варзида ба табиати зебои кишвар зарари бузург мерасонанд, дили ҳассоси шоирро ба рикқат меорад ва ӯ дар рӯи ба чунин бешафқатон бо дарду олами бепоён хитоб мекунад:

Аё сайёд, раҳме кун,
Ки аз даррандаю парранда холӣ мешавад кӯҳсор
Ту мепарронӣ тири ту бар ман мекунад қора
Ба дарди ҷонхароше мешавам аз хоби худ бедор.
Агар як оҳуе аз пой меафтад,
Ба оҳу дод ман бар пой меҳезам.
Агар як мурғ аз фарёд менамояд,
Ба сад фарёд ман аз чой меҳезам.

Агар як кабки рав мемонад аз хониш,
Нафас мепечад он дам дар гулӯи ман.
Агар биам ба рӯи барф нақши хун,
Сафедӣ меамад дар тори мӯи ман...

Ночӯриву нохушиҳои зиндагӣ, бемехриву дилсардӣ, хирси молу хештанпарастӣ, зуровариву тааддӣ, бераҳмиву қатлу ғорат ва дигар зухуроти нангини инсону чома дили шоирро озурда ва хотирашро мушавваш гардониданд, ӯ аз шунидану дидани падидаҳои носавоб безор аст ва бо умеди шунидани хабари хуше, падидаи умедбахше, пайёми суруроварест ва ба ин маънӣ нидо мекунад:

Ин субҳ зи нав шумхабар мешунавам,
Фавти дигар аз тири дигар мешунавам.
Чун қоғазӣ сӯзанзадае шуд дили реш,
Ман хушхабаре ягон саҳар мешунавам?!

Вале шоир итминон дорад, ки ин nobасомониҳои рӯзгор даргузаранд ва дар рӯчӯ ба ҳамзамони хеш бо этимоди ҳаётдӯстона мефармояд:

Дӯстон, мушкилии давру замон мегузарад,
Зиндагонӣ ба ҳама суду зиён мегузарад.
Нафурӯшед зи ночорӣ яке вичдонро,
Рӯзи кас гоҳ ба обу лаби нон мегузарад.
Қимати хеш бидонеду натарсед зи нарх,
Давраи қиматию нархи гарон мегузарад.
Пок монеду зи нопок начӯед тамаъ,
Бекулоҳӣ, сар агар бошад амон, мегузарад...

Дар роҳи раҳӣ аз бухронҳо, расидан ба умеду ормонҳо ва фардои дурахшони зиндагӣ дигар ба умеди сарваре, роҳбаре намешавад ва гоҳе умеди роҳнамоиро аз Худованде меҳоҳад, ки замоне номи ӯро ба китобу наворҳо роҳ намедоданд, чашмҳои бар ӯ дӯхташуда баста ва лабҳои аз ӯ мададҳои хомӯш буданд:

Эй худои меҳрубон,
Худ раҳнамоям шав.
То ки бикшоям гиреҳи зиндагӣ,
Мушқилкушоям шав.
Бар ҳама сардору сарвар,
Ман дигар бовар надорам.
Ҷуз ту дар олам бароям,
Раҳнамо, раҳбар надорам.

Чуз ту ман бар худ надорам
Такаягохе.
Чуз заминат ман надорам
Чои дигар сарпанохе.
Ин замин бар ман муқаддас меҳан аст,
Фарши ту арши ман аст.

Дар баробари ин шоир ба худу азму талоши хеш дар зиндагӣ эътимод дорад, яъсу ноумедӣ аз фардо барояш бегона аст, чун сарбози часуре алайҳи нобасомониҳои зиндагӣ бармеҳезад ва бо қатъияту иҷтиҳод изҳор медорад:

Дар забони ман каломи зиндагӣ,
Дар дилам-ҷӯшу мароми зиндагӣ.
Дар сарам фикру ҳаёли зиндагист,
Нестам аммо ғуломи зиндагӣ...
Ҳаққи худро меситонам бо талош,
Ҳар замон аз ҳалқу коми зиндагӣ...
Зиндагиро мекунам таслиму ром,
Худ нагардам лек роми зиндагӣ.
Сархушам ё нохушам аз ин ҳаёт,
Мезанам ҷоме ба ҷоми зиндагӣ.
Чун ба дасти ман зимоми зиндагист,
Мекунам хуштар давоми зиндагӣ.

Дар байни ашъори Саидалӣ Маъмур шеърҳои низ кам нестанд, ки дар онҳо назари ғӯянда ба мавқеи шеърӯ шоирӣ дар ҷомеа, кадрӯ манзалати забони форсии дарӣ ва тафохури миллӣ ифода ёфтааст. Шоир дар чунин шеърҳо аз як тараф агар ба василаи бузургдошти хотири устодони шеъри Аҷам чун Рӯдакӣ, Фирдавсӣ, Ҳофиз, Саъдӣ, Мавлавӣ, Соиб, Турсунзода ва соири онҳо волоияти манзалати забону адаби форсӣ ва шеърӯ шоирии онро таъйид намояд, аз ҷониби дигар худ мустақиман аз забони тоҷикии хеш ва суҳанвариаш дар ин забон изҳори ифтиҳор мекунад ва мегӯяд:

Тоҷикаму лафзи ман чу шаккар бошад,
Аҷдоди ман аз азал суҳанвар бошад.
Дороии дигарон агар симу зар аст,
Дороии ман забони модар бошад.

Ӯ алайҳи шеърпардозони қолабӣ ва суҳанбозон набард эълон намуда, таъкид мекунад, ки мурод аз шоирӣ нағмапардозии булҳавасона набуда, ҳадафи шоир бояд, ба шеърӯ суҳан ҷон бахшидан бошад:

Бо сухан ман намекунам бозӣ,
Аз бароям муқаддас аст сухан.
Шоирӣ нест нағмапардозӣ,
Бал бувад ҷон ба шеър бахшидан.

Шоир сухани ба умеди тамаъ гуфташударо маҳкум мекунад, дар кори сухан парвои моддиёту унвонҳо надорад, зеро барои ӯ сазовори номи шоир будан худ беҳтарин унвон аст ва онро аз пастихо ҳифз бояд кард:

Шеъри ман эҳдои кас бошад агар,
Бетамаллуқ гуфтам онро ҳар сафар.
Худ қаноат кардаам бар обу нон,
Бо тааммуқ соз бар шеърнам назар.
Шеъри унвондор мегӯям, вале
Худ наям ҳаргиз зи унвонҳоҳо.
Номи шоир номи волое бувад,
Ман зи пастихо варо дорам нигоҳ.

Ӯ худро хоксорона дар майдони сухан сарбози оддӣ меҳисобад ва дар ин роҳ ҷонфишонӣ мекунад. Ӯро костани қадри сухану суханвар дар ҷомеа, зуҳури ба истилоҳ «шоирони» суханбозу ҳавасбоз, ки ҳазёну ғазофи худро нашр намуда, «соҳибдевор» мегарданд, мушавваш месозад. Аз он ғусса меҳӯрад, ки суханварони асилу боҳунар бе ноширу сарпараст мемонанд ва агар бо азобе шеъри худро ба ҷоп расонанд аз он андоз гирифта мешавад, дар ҳоле, ки шоирон худ ниёзмандии моддӣ доранд ва шоирӣ барои онҳо дигар василаи рӯзгузаронӣ нест, вале шоир кори суханро идома медихад, барои ҳифзи мақоми сухан ва ворисони ояндаи ҷомеа:

Имрӯз қадри шоири миллат баланд нест,
Шеъраш башира асту варо ширу қанд нест.
Ҳарчанд мечашад ҳама талхии рӯзгор,
Чун ӯ ба даҳр одами ҳимматбаланд кист?!
Шеъраш агарчи ношири даврон намехарад,
Ҷоё шикоят аз дили маҳзун намебарад.
Ӯ аз барои вориси худ гуфта шеърҳо,
Аз пушти шеъру шоириаш нон намехӯрад.

Бо ин ҳама шоир аз кори суханварии хеш, аз тоҷику Тоҷикистон ва аз он ки ӯ ҳамсафари қорвони шеъри Аҷам аст, ифтихор дорад ва амин аст, ки бо гузашти ҳазорсолаҳо ва вучуди миллате бо номи тоҷик сухани гӯяндагони он низ вирди забонҳо хоҳад монд:

Чун зинда аст модари тоҷик дар ҷаҳон,
Бе даъвии паямбарӣ як рӯз меравам.

Баъд аз ҳазор сол агар тоҷик зинда монд,
Бо миллати қадимии худ гум намешавам.

Ашъори Саидалӣ Маъмур ҳам аз лиҳози мавзӯӣ ва ҳам аз нигоҳи қолабҳои шеърӣ доманаи хеле фароҳе дошта, дар байни онҳо шеърҳои дар мавзӯи васф, манзара, ишқ, марсия ва соири онҳо низ ба таври кофӣ ба назар мерасанд. Намунаҳои ишқии ашъори шоир гувоҳи онанд, ки ӯ дар ин мавзӯи қадимӣ ва маъмули адабиёти форсӣ-тоҷикӣ низ дасте дошта, тавонистааст ашъори олие дар ин навъ низ эҷод намояд, ки мисоли зайл шохиди равшани ин маънист:

Эй ёр, туро донам ман то нафаси охир,
Дилдор туро хонам ман то нафаси охир.
Ҳамболи ҳавасҳоям, эй асли таманноям,
Чун ҳамнафасат монам ман то нафаси охир.

Ё худ дар абёти зайл аз ғазали шоир, ки аз лиҳози тарзи баён ва сабки ниғориш сухани гузаштагонӣ шеъри Аҷамро ба ёд меорад:

Нақхатат, эй ниғори ман, аз чаманам намеравад,
Нузхатат, эй баҳори ман, аз суманам намеравад.
Рӯи ту ҳам чи рӯӣ буд, рӯи ту рашки гул бишуд,
Васфи руҳи шукуфтаат, аз суханам намеравад...

Бояд гуфт, ки дар эҷодиёти шоир мавқеи ғазал ва ғазалсароӣ назаррас аст ва дар маҷмӯаҳои «Солғирех» ва «Шоҳаи шикаста» дар маҷмӯъ 114 ғазал ворид гардидааст, ки аз саҳми шоир дар таҳаввули ғазали муосир гувоҳӣ медиҳад. Вале дар ғазалиёти ӯ низ ишқ, ки аз мавзӯи асосии ғазали маъмулии классикӣ маҳсуб мешуд мавқеи аввалиндарачаро надорад ва дар онҳо тасвири дарду ормонҳо, муносибати миёни инсону ҷомеа, афкори озодандешона мақоми бештаре дорад.

Бар асари зарбаҳои ҷонгудоӣ тақдири беамон ва ҷудой аз ҷигарбандони хеш шоир ба гуфтани марсия рӯ овардааст, ки аз нигоҳи таъсири худ дар қалбҳо ва сӯзу гудоз ба андешаи ин ҷониб назари онҳо дар адабиёти муосири тоҷик хеле кам аст ва мо ин ҷо ба хотири ихтисори қалом бо овардани абёти зайл иқтифо менамоем:

Ин чи тегест, ки бар ҷону дилам кора намуд?
Ҷигарамро, ҷигари доғи маро пора намуд.
Ман ба як умри ҷавон теги ҷафо дидам беш,
Ранҷу озор кашадам чи зи бегона, зи хеш.
Он ҳама ҷабру ҷафо баҳри як одам кам буд?
Ки ба ин дарду алам боз ҷафое зам шуд.

Кошкӣ рафтани фарзанд намедидам ман,
Мотами чону чигарбанд намедидам ман.

Аз ҷиҳати истифодаи шаклҳои мухталифи шеъри форсӣ низ ғановате дар ашъори Саидалӣ Маъмур дида мешавад, ки мо метавонем дар байни шеърҳои ӯ бо фардбайту рубоӣ, қитъаву ғазал, мухаммасу тарҷеъбанд ва қолабҳои дигари шеърӣ мувоҷеҳ шавем. Зимни мутолиаи ашъори шоир падидаи қолибе ба назар расид, ки назари онро дар адабиёти муосир мушоҳида накардаем ва он тарзи истифода аз қолаби шеърӣ рубоист. Маълум аст, ки вазни рубоӣ маҳсуси ин жанр аст ва дар таърихи инкишофи назми форсӣ истиқлоли вазни худро нигоҳ дошта омадааст. Ҳодисоти ба жанрҳои дигари назм татбиқ кардани вазни рубоӣ дар адабиёти форсӣ ангуштшумор буда, дар маъхазҳои адабиву таърихӣ дар вазни рубоӣ гуфта шудани қитъаҳои Абӯтоҳири Хусравонӣ, Шайх Озарӣ, ғазали Қосими Анвор, қасидаи Фарруҳӣ, мусаммату фардбайтҳои Манучеҳрӣ маълум аст. Вале кӯшиши аз ҷониби як шоире ба ин андоза татбиқ кардани вазни рубоӣ барои анвои дигари шеърӣ, чунон ки дар ашъори дигари Саидалӣ Маъмур аст, ҳодисаи нодир маҳсуб мегардад. Ӯ ҳарчанд ки худ рубоии бисёр нагуфтааст ва дар ҳарду маҷмӯаи вай ҳамагӣ 37 рубоӣ омада, вале мо бо 13 навъи мухталифи шеър мувоҷеҳ шудем, ки дар вазни рубоӣ гуфта шудааст. Дар иддае аз ашъори шоир аз қабилӣ «Арзи модар», «Қафғари танҳо», «Дороии ман забони модар бошад», «Сарҳади Ватан», «Шеър дар боби шеър» ва «Заминларза» хусусиятҳои жанрии рубоӣ комилан нигоҳ дошта шудаанд ва онҳо рубоӣи мусалсал маҳсуб мегарданд. Дар гурӯҳи дигари ашъори шоир аз зумраи «Рӯзи сиёҳ», «Хандаи гул боқӣ монд», «Оташи меросӣ» ва «Сипос» танҳо вазни рубоӣ риоя гардида, тарзи кофиясозӣ дар шакли қитъа-абвб омадааст ва ҳар як рубоӣ чун банди алоҳидаи шеър хидмат кардааст. Дар шеъри «Истаравшан» ду тарзи кофиясозии рубоӣ-ааба ва қитъа-абвб маҳлут омадаанд. Дар шеъри «Суруди Тоҷикистон», ки шакли тарҷеъбанд аст, ҳар як банди шеър вазни рубоӣ ва кофиясозии рубоӣи тарона-аааа омадааст, вале байти тарҷеъ дар вазни Ҳазачи мусаммани аҳраби макфуфи маҳзӯф аст. Масалан, дар банди аввали шеъри мазкур:

Мулки басаховату пурэхсон ҳастӣ,
Бо водию кӯҳ азиму пуршон ҳастӣ.
Пурнур чу офтоби тобон ҳастӣ,
Машҳур ба номи Тоҷикистон ҳастӣ.
Эй хоки мубарро, Ватани мо, Ватани мо,
Эй кишвари дилҳо, Ватани мо, Ватани мо.

Чунин ибтикороти шоир аз далелҳои ҳунари суҳанварии ӯ ва фароҳии вусъати огоҳияш аз нозуқиҳои қолабҳои шеърӣ классикӣ маҳсуб

буда, хамчунин саҳми ўро дар таҳаввули анъанаи рубоисароии форсӣ-тоҷикӣ дар адабиёти муосир ба таври возеҳ ба исбот мерасонад. Чуз ин дар ашъори шоир фаровонии вучуди талмеҳот, зарбулмасалҳо, тамсилоти тазминот ба назар мерасанд, ки аз фароҳии маълумоти ӯ дар шеърӯ адаби форсӣ, донишу адаби милали дигар гувоҳӣ медиҳанд. Чунончи шоир агар дар ашъори худ аз талмеҳоти эрониву исломӣ чун Сикандар, Рухсона, Иблис, Зухра, Хизр ва амсоли онҳо истифода намояд, дар иддае аз шеърҳои худ ба афроди асотири ҷунонӣ ва шахсиятҳои маъруфи замони муосир ишора мекунад, ки аз вуфури маълумоти ҷаҳоншиносии ӯ дарак медиҳад. Масалан, дар абёти зайли шоир ишораи талмеҳиро ба Ванга-зани нобинои ғайбдон, ки дар замони мо зуҳур кардааст, мушоҳида менамоем, ки бори нахуст дар адабиёти муосири тоҷик зикри ӯ меравад:

Гаҳ фоли маро ба тангае мегӯй,
Ё ки ба сақичи рангае мегӯй.
Дороии худ агар диҳам чони падар,
Фардои маро чу Вангае мегӯй?

Шоир худро дар сухан муриди бузургоне чун Ҳофиз, Саъдӣ, Мавлавии Балхӣ, Соиб ва соири онҳо медонад ва дар ашъори хеш тазминоте аз осори онон низ ворид кардааст, ки аз як ҷониб агар барои таквияти фикри дар байт ифодаёфта хидмат кунанд, аз ҷониби дигар, ба он далолат мекунад, ки ӯ аз эҷоди устодони каломӣ бадеи форсӣ-тоҷикӣ хеле хуб огоҳ аст ва мероси гаронбаҳои адабиву сабки сухани онон барояш маълуму азиз аст. Дар байте агар эътиқоду дилбастагии хешро ба Ҳофиз изҳор намуда бигӯяд:

Хочаи ман Ҳофизи Шерозӣ аст,
Шайхи ман-Саъдии гулзори сухан.

дар байти дигар Мавлонои Балхиро дар шеърӯ шоирӣ қиблаи хеш ва сачдагоҳашро даргоҳи сухан дониста изҳор мекунад:

Қиблаи ман бод Мавлонои Балх,
Мекунам ман сачда бар рӯи сухан.

Дар ашъори шоир мо бо тазминоте бармеҳӯрем, ки аз лиҳози тарзи истифода ду навъанд ва навъи аввал он аст, ки мисраи тазминшаванда айнан, бе ягон тағйиру такмил ё ихтисор оварда мешавад. Масалан, дар байти зайл, ки мисраи дуюми он тазмин аз Мавлавии Балхист:

Бевафоие кунад ёри нават вақте ба ту,
«Он замон меҳру вафои ёри пешин ёд дор».

Дар навъи дуҷоми тазминот на тамоми мисраи тазминшаванда балки як ҷузъи он ё маънии мухтасари он оварда мешавад, ки байти зайл бо тазмин аз Ҳофиз намунаи возеҳи он аст:

Созу навои ту шуда созу навои қалби мо,
Шуд «синаҳои мардуми ориф» барои ту мазор.

Сабки баён ва тарзи сухани шоир низ мӯҷаз, нишонрас ва хотирнишин буда, озод аз тафаннуну санъатгарой ва худнамоиҳост. Дар ашъори ӯ ташбеҳу таҷнис, такрору тазод, игроку киноёт ва тамсилот чун холи табиӣи рӯи маъшуқа зухур кардаанд ва боиси зебоиву шевоии сухани гӯянда шудаанд. Масалан, дар абёти зайл, ки дилҳои дилдодагон ба себи дукафон монанд гардида ва як шабоҳату назокати табиӣ ба худ касб кардааст:

Аз ҳам ҷудову дур аст,
Имрӯз манзили мо.
Чун себи дукафон аст,
Ду пораи дили мо...

Ё худ дар байти дигари шоир, ки дар як вақт санъатҳои таҷнису такрор бо ҳам омадаанд ва хеле табииву дилнишин ва равону гӯшнавоз садо медиҳанд:

Ба канор то набудӣ, ба канор монда будам,
Ба канор чун гирифтам, зи ту шуд канор розӣ.

Истифодаи зарбулмасалу мақол ва алфозу ибороти сареху саҳеҳи содаву хотирнишин ва зебову шево низ хоси сабки шоир буда, дар осори ӯ мо бо намунаҳои зиёди зарбулмасалҳое дучор меоем, ки дар забони гуфтугӯии мардум низ роиҷ ва маъмул мебошанд. Масалан, дар байти зерин зарбулмасали халқии «Сар агар амон бошад, тоқӣ ёфт мешавад» мавриди истифода қарор гирифтааст:

Пок монеду зи нопок начӯед тамаъ,
Бекулоҳӣ, сар агар бошад амон, мегузарад.

Дар байти дигар зарбулмасали халқии «Зӯри беҳуда миён мешиканад» хеле бамаврид ва устодона оварда шудааст:

Суханбозон!
Хабар доред-
Сухан бори гарон дорад,
Шумо баски сабукмағзу сабукборед,-

Борашро набардоред.
Зеро-
Зури беҳуда
Миёнро бишканад осон.

Дар баъзе аз абёти худ шоир аз алфозе низ истифода намудааст, ки дар забони гуфтугӯии мардум маъмуланд ва ҳарчанд ки баъзан ба хотири қофия омадаанд, ба шеър нафосати табиӣ ва мардумӣ бахшидаанд. Масалан, дар байти зайл, ки «оташ» дар шакли «алоб» омадааст:

Ях бастаему яхдилон парво намекунанд,
Ҳарчанд дар танӯрҳо тафти алоб нест.

Ё худ истифодаи «сангғурронӣ» ба маънии сангпартоӣ, ки хоси лаҳҷаи мардуми шимоли Тоҷикистон аст ва дар байти зайл онро мушоҳида менамоем:

Чонам аз санг аст, аммо қалби ман аз санг нест,
Санги роҳамро нагирӣ, сангғурронӣ макун.

Баррасии тамоми ҷанбаҳои ашъори Саидалӣ Маъмур имкони ғунҷоиши як мақоларо надорад ва ба андешаи мо месазад, ки мавзӯву ғоя, қолабҳои шеърӣ, ҳунари шоирӣ, забону тарзи баён ва дигар хусусиятҳои ашъори ин шоири соҳибзавқ ва ҳунарманд мавриди баррасии комилтаре ва ҳамачонибае қарор бигирад, то хидмати ӯ дар таҳаввули шеъри муосири тоҷик боадолатона ва бегаразона тақдиру таъйин карда шавад.

Мутолиаи ашъори шоир ва ҳамин як назари мухтасар ба навиштаҳои гувоҳи он аст, ки ӯ дар рушду нумуи назми муосири тоҷик саҳми босазое гузошта ва умре чун сарбози содиқи майдони суҳан хоксорона хидмат менамояд ва бо як хоксории хоси ҳеш ба халқи соҳибзавқу суҳаншиноси худ мурочиат намуда мегӯяд:

Аз шеъру шоирӣям қасдам набуд шӯҳрат,
Чун аскаре бикардм дар мулки шеър хидмат.
Гар паст карда бошам қадри суҳан ба саҳве,
Узре бихоҳам аз ту, эй заршинос миллат.

ВАССОФИ ОЛАМИ КЎДАКОН

Алӣ Бобочон яке аз давомдиҳандагони анъанаи суннатии шеъри Ачам ва аз устодони мавзӯи тарбияи маънавии насли наврас ва тарғиби ахлоқи ҳамида аст. Ҳангоме ки мо ашъори дар бораи кӯдакон эҷодкардаи шоирро варақ мезанем, ин ҳақиқат боз ҳам возеҳтару ошкоргар ба назар мерасад. Ин марому мақсади шоир дар аксари ашъори барои наврасон гуфтаи ӯ эҳсос мешавад. Шоир ба тавассути ин навъ ашъори худ кӯшиш намудааст, ки ба хонандаи хурдсолар, расми одаму одамгарӣ, фарқи неку бад, рости дурӯғ, зишту зебо, чоҳилу доно, одилу золим, хайру шар ва дигар хислатҳои мусбату манфии инсониро омӯзонад, ба роҳи рости хайр ҳидоят намояд, аз шарру бадӣ манъ кунад, дар дили онҳо эҳсоси меҳру шавқат, некӯкорӣ вафодорӣ, меҳнатдӯстиву ватанпарварӣ, дӯстиву садоқат, ҳамдардиву рафоқат ва дигар сифоти ҳамидаи инсониро бедор намояд.

Чунонки зикр гардид, қисмати асосии ашъори барои наврасон гуфтаи Алӣ Бобочон мазмуни панду ахлоқӣ ва тарбиявӣ дорад. Ин ҷо бояд иқрор намуд, ки тарбияи хонандаи хурдсол дар ашъори шоир бо тарзу воситаҳои мухталиф ва анвои гуногуни тасвири бадеӣ сураат гирифтааст ва аз ин ҷиҳат метавон ашъори ӯро ба чанд гурӯҳ тасниф кард.

Яке аз роҳу воситаҳои ифодаи ғояҳои таълиму тарбиявӣ, ки дар ашъори барои наврасон эҷод намудаи Алӣ Бобочон ба назар мерасад, тасвири ҳаёти кӯдакон ҳангоми бозӣ, дар ҳалқаи бозичаҳои гуногун ва ҳолатҳои ибратангез аст. Ба гурӯҳи чунин ашъор метавон шеърҳои «Лӯхтакчаам касал шуд», «Мошини Насим», «Укоча», «Зоча шифо ёфт», «Ба ман ҳама бародар», «Тӯҳфаи Бобо», «Зочахаргӯш», «Дастёр», «Бӯсаи модар», «Суратгир» ва амсоли онҳоро шомил намуд. Аз ҷумла дар шеъри «Зоча шифо ёфт» сухан аз бозии оддии Барно ном духтараке бо зочааш меравад ва ҳолати бемор шудани зочаву баланд шудани таби он, онро ба духтур бурдани Барно, дар бемористон хобидани зоча, бар асари муолиҷаи духтур шифо ёфтани он, ҳама рамзист ва тасвири бозии кӯдак бо зоча асту бас. Вале ин ҷо хулосаи муҳиме, ки аз шеъри мазкур мебарояд ва ба хонандаи наврас ибратомӯз аст, он аст, ки дар тимсоли ғамхорию дилсӯзии як нафар кӯдак дар ҳаққи зочаи худ зоҳир мегардад. Шеъри «Мошинчаи Насим» низ аз ҳамин қабил ашъори Алӣ Бобочон аст, вале дар он шоир ба василаи мошинчабозии Насими наврас ғояи меҳнатдӯстӣ ва тарғиби касбу ҳунарро ба хонандагони хурдсоли худ тарғиб мекунад. Ғояи асосии дар

шеър ифодаёфта, ки тарғиби касбу ҳунар аст, дар банди охирин аз тарафи худи шоир чунин чамъбаст карда мешавад:

Ҳоло кашонад,
Бозичаҳоро
Фардо кашонад
Мову шуморо.

Гурӯҳи дигари шеърҳои тарбиявӣ-ахлоқии Алӣ Бобочон аз забони худи наврасон гуфта шудаанд. Дар ин қабил шеърҳо худи наврасон муносибаташонро ба ин ё он касбу ҳунар, рафтори нек ё бади ҳамсолон, хислатҳои манфӣ ё мусбати онон ва амсоли инҳо изҳор мекунанд. Масалан дар шеъри «Бинокор» сабаби меҳру муҳаббати қаҳрамони наврас ба касби бинокорӣ падари ӯст ва худи ӯ боиси майлу рағбаташро ба ин касб чунин баён мекунад:

Дадои ман бинокор,
Бинокори тиллокор.
Дар шаҳру деҳ месозанд,
Ҳар гуна қасру манор.
Он кас барин мешавам,
Ман устои пухтакор.
Калон шавам месозам
Манораи соатдор.

Қаҳрамони навраси шеъри «Китобдӯст» муносибати беинсофона ва ҷоҳилонаи рафики худ – Аҳмадро, ки китоби ӯро ба орият гирифта, варақҳои онро даронида, китоби бегуноҳро ба ҳолати табоҳ овардааст, маҳкум мекунад. Ӯ худ қайчӣ ва ширешу қоғаз гирифта, варақҳоро ба ҳам мепайвандад, китобро ба ҳолати аввала меорад ва бо суруру ифтиҳор меғӯяд:

Китобам аз сари нав,
Зебою хушнамо шуд.
Ҳар ду муқоваи он
Пайванду ҷо ба ҷо шуд.

Дар асл қаҳрамони шеъри мазкур ба ҳамсолони навраси худ гуфтанист, ки: «Эй дӯстони ҳамсоли ман, китобро дӯст доред, ба он монанди Аҳмад муносибат накунед, онро эҳтиёткорона ва ғамхорона истифода баред, зеро китоб дӯсти азиз ва маслиҳатгари бегарази мо, сарчашмаи донишу маърифати мост!». Табиист, ки чунин хулосаҳо дар дилу эҳсоси

хонандагони наврас беасар намомонанд ва дар тарбияи маънавии онон нақши сазоворе хоҳанд дошт.

Иддаи бузурге аз шеърҳои тарбиявӣ-ахлоқии Алӣ Бобочон дар бораи манзараҳои табиати кишвар ва анвои ҳайвоноту набототи он буда, ба тавассути онҳо шоир меҳодад дар дили хонандаи навраси худ эҳсоси меҳру муҳаббат ба табиати диёр, майлу рағбат ба ҳифзи он, раҳму шафқат ва ғамхориву дилсӯзӣ ба ҳайвоноту набототи гуногунро бедор намояд. Шумораи чунин шеърҳо низ зиёданд ва асосан дар маҷмӯаи «Атри кӯҳистон» ҷой дода шудаанд. Шеърҳои «Гулдараи Варзоб», «Лона ба мурғак», «Шаршара», «Атри кӯҳистон», «Муסיқии баҳор», «Абр ва сабза», «Қанорӣ», «Фотимачумчуқ», «Бедона», «Меҳмони кӯҳӣ», «Устопарасту», «Кабӯтар», «Чархресак», «Тазарв», «Хурӯси деҳа», «Белмоҳӣ» ва амсоли онҳо метавон дар шумори ашъори ин гурӯҳ зикр намуд.

Шоир дар ин навъ ашъораш хонандаи навраси худро ба сайри манзараҳои табиати зебои диёр бурда, ўро ба олами зебои атрогини он шинос мегардонад. Хонандаро суруди софу беғубори обшорон, нақҳати атросои зираву райҳон, таровату зебоии шабҳои навбахорон, анвои набототу олами аҷиби ҳайвоноти кишвар мафтун мекунад. Хонандаи наврас ҳамроҳи шоир аз муסיқии форами борони шабҳои баҳор, бӯи гулу ҳаловати насими форами, нумӯи қоқуи наву майсаи навхези гандум ба фараҳ меояд, меҳру муҳаббати ӯ ба диёри нозанин бештар мегардад ва бо ифтихор нидо мекунад:

Эҳ чи қадар дилкаш аст,
Чаҳ-чаҳи булбули маст.
Қаҳ-қаҳи кабки ёна,
Пит-пилиқи бедона.
Шир-шири оби равон,
Нағмаи ҷӯи дамон...
Эй соҳиби ҳаловат,
Муסיқии табиат!
Аз ҳар навои олам,
Ту хуштарӣ ба одам.

Ба тавассути ин қабил шеърҳо Алӣ Бобочон инчунин яке аз мавзӯҳои муҳимтарин ва заруртарини айёми мо – муҳофизати табиат ва ҳайвоноту набототи онро ба миён мегузорад ва хонандагони худро ҳушдор мекунад, ки ба вазъи муҳити зисти ҳеш бепарвою фориғбол набошанд, онро аз дасти табоҳкорони табиат, сайёдони худҳо, сайёҳони манфиатҷӯ ва дигар афроди зараррасонандаи олами ҳайвоноту набототи он муҳофизат намоянд. Аз ин лиҳоз шеъри «Тазарв»-ро ба сифати муассиртарин ва ибратомӯзтарин ашъор дар ин мавзӯ ҳисобидан равост, ки дар он аз забони худи ин паррандаи зебои камшумор ба мардум рӯҷӯ карда мешавад ва ин шеър чун

нидои дили дардманд ва оху фидои ин чонвари бечораи бехимоят аз дасти сайёдони худхоху бераҳму шафқат маҳсуб мешавад.

Умуман даъват ба хифзи табиати кишвар, олами ҳайвоноту набототи он ва тарғиби меҳру шафқат ва ғамхориву дилсӯзӣ ба табиату мавҷудоти он мақсаду моҳияти асосии ин қабил ашъори шоирро ташкил медиҳанд. Аз инҷост, ки ин навъ ашъор ба омӯзгорони фанҳои табиатшиносиву ҷуғрофия барои муассиру пурмӯхтавоатар гузаронидани дарсҳои онҳо мусоидат карда метавонад.

Гурӯҳи дигари ашъори тарбиявӣ-ахлоқии шоир характери тамсилӣ дошта, дар онҳо дар асоси тамсил хулосаи ахлоқӣ ё панду ҳикмати зиндагӣ барои наврасон бароварда мешавад. Дар яке аз чунин шеърҳо, ки «Харгӯши Диловар» ном дорад, шоир ба василаи тамсил ва ташхис дар бораи гуфтугӯи Шер ва Харгӯш нақл намуда, худситоии Харгӯш ва «диловарии»ӯро ба сабаби ошноӣ бо Шер мазаммат мекунад ва нақли худро чунин хотима медиҳад:

...Аз ин чуръаташ Харгӯш
Худро карда фаромӯш.
Гӯё диловар шудааст,
Бо Шер баробар шудааст.
Ҳар ҷо, ки суҳан гуфтааст
«Шер-ошноӣ ман!» гуфтааст.

Ҳарчанд ки хулосаи ғоявии шеъри мазкурро шоир бевосита зикр накардааст, вале мазмуни тамсилии он ба хонандаи наврас чунин ҳикматеро талкин мекунад: «Дар зиндагӣ ба дасту бозуи худ ва қудрату тавони худ эътимод кунед, на ба пуштибониву дастгирии дигарон. Касе, ки қудрату шӯҳрат ва бузургиву ҳашаматро ба воситаи дастгирии дигарон ва пуштибонии дӯстону шиносонаш соҳиб гардидааст, дар мақоми худ пайдор нахоҳад монд ва ба зудӣ шармсор хоҳад гардид».

Шеъри «Бахил» низ яке аз намунаи ибратангези ашъори ҳаҷвии шоир буда, дар он бухлу худбинии як нафар хонандаи мактаб суҳан меравад, ки ҷуз манфиати худ дигар чизро намехоҳад. Ё намегузорад, ки нафаре аз ҳамсинфон ба қаламу дафтарааш даст расонад, агар китобашро ба орият пурсанд, бо баҳонае ҷавоби рад медиҳад, дар ҳоле, ки чизи ҳамсинфони худро гирифта, ҳаргиз бар намегардонад.

Дар маҷмӯаи ашъори барои наврасон сурудаи Алӣ Бобочон бо номи «Зардолуи маҳтобӣ» силсилаи қиссаву афсонаҳое таҳти унвони «Афсонаи модаркалон» ҷой шудаанд, ки дар онҳо шоир барои тарбияи маънавию тарбияи ахлоқии хонандагони худ воситаи қадимиву санҷидашудаи эҷодиёти халқ – қиссаву афсонаро ба кор бурдааст. Дар қиссаву афсонаи ин силсила чун «Бузи мағрур», «Хонаи тирандоз», «Хирс ва Гург», «Баҳси газу ҳезум», «Ноаҳлӣ», «Халтаи шағол», «Ҷаро шӯша қанда шуд?», «Мукофоти

амал», «Қози таклидкор» шоир дар тимсоли одамон ва ҳайвоноти гуногун баъзе хислатҳои манфии инсониро аз қабилӣ мағруриву тарсонҷакӣ, холабағамиву бепарвоӣ, аҳдшиканиву бевафойӣ, беандешагиву носипосӣ, нифоқу ноаҳлӣ, ҳарисиву чашмгуруснагӣ мазаммат намуда, сифатҳои ҳамидаеро чун меҳнатдӯстиву ватанпарварӣ, далериву мардонагӣ, кадршиносиву фурӯтанӣ, меҳру рафоқат, дӯстиву садоқат ва амсоли онҳоро ситоиш мекунад ва хонандаи навраси худро дар ин рӯҳ тарбия кардан мецоҳад.

Дар байни ашъори барои наврасон гуфтаи Алӣ Бобочон шеърҳо низ кам нестанд, ки хусусияти таълимӣ-маърифатӣ дошта, ба тавассути онҳо хонандаи наврас дар бораи ҳодисоту воқеоти олами атроф, табиати диёр ва хислату сифатҳои ҳайвоноту набототи он ва ғайра маълумот пайдо мекунад. Шеърҳои «Чароғаки раҳнамо», «Роҳи зеризаминӣ», «Қанорӣ», «Дар боғи бобом», «Зардолуи маҳтобӣ», «Тазарв», «Дар сӯхбати бобо», «Бутемор», «Табиби боғ» ва монанди онҳо аз ин қабил буда, ба хонандаи хурдсол дар бораи қоидаҳои ҳаракат дар роҳҳои мошингард, тарзи гузаштан аз роҳҳои зеризаминӣ, ному сифатҳои паррандаҳои гуногун, анвои рустаниҳо ва ҳосиятҳои шифобахши онҳо ва ғайра маълумоти судманд медиҳанд.

Чунончи агар шоир дар шеъри «Пудина» ба хонандаи худ дар бораи ҳосиятҳои шифобахши ин неъматҳои табиати Тоҷикистон ва дар саноати дорувориву қаннодӣ истифода гардидани он маълумот диҳад, дар шеъри «Бодиринг» яке аз ҳосиятҳои аҷоибӣ ин меvaro ошқор менамояд. Дар аввал шоир дар бораи ҳосияти аксари меваҳо мулоҳиза меронад ва дар рафти ин мулоҳизарониҳо ва ҳосияти аҷиб ва фарқкунандаи бодиринг аз анвои дигари мевачот ошқор мегардад ва хонанда ин ҳосияти бодирингро аз чунин рӯҷӯи шоир ба ин меваи хушбӯю гуворо кашф мекунад:

Лекин ту дилписандӣ,
Бо хомият ба мардум.
Гар мепазӣ, тамоман
Таъми ту мешавад гум.

Иддае аз шеърҳои дигари Алӣ Бобочон саршори мазмунҳои зебои-парастӣ ва васфӣ буда, шоир дар онҳо зебоиву нотакрорӣи табиати диёр, анвои набототу ҳайвоноти он ва манзараҳои аҷибу дилрабои кишварро мавриди васфу ситоиш қарор дода дарки зебоиносӣ ва эҳсоси меҳру муҳаббати наврасонро нисбат ба олами атроф такомул додан мецоҳад.

Аз ин лиҳоз шеъри «Чархреса»-ро метавон чун яке аз беҳтарин ашъори шоир зикр намуд, ки дар он тасвири аҷиб ва хеле шоиронаи паррандаи хурди назарногир-чархресақро мушоҳида карда метавонем. Шоир дар оғози шеър ҳолати ин чонварақро баъди сармои зимистон ва дар оғози баҳор чунин ба қалам медиҳад:

Баъди сармои зимистони хунук
Чархресак оварад бӯи баҳор.
Пар занад аз шох бар шохе сабук,
Мурғаки чобук бувад гунчишквор.
Боли нилобии ӯ дорад чило
Порае аз осмон андар намуд.
Диданаш душвор мебошад ба мо,
Байни баргу шохсорони кабуд...

Гуфтан чоиз аст, ки забону тарзи баён ва усулу воситаҳои нигориши шеърҳои барои наврасон гуфтаи Алӣ Бобочон хеле содаву самимӣ ва равону мӯчаз буда, аз лиҳози истифодаи забону воситаҳои баён аз ашъори барои калонсолон эҷодкардаи ӯ фарқ мекунад. Ӯ дар ин қабил ашъори худ то ҳадди имкон кӯшиш мекунад, ки аз истифодаи санъату воситаҳои мураккаби бадеӣ чун таҷнису истиорот ва маҷозу киноӣти барои калонсолон хосбуда худдорӣ намояд, ташбеҳу тавсифоти сода ва табиӣи ба фаҳму дарки наврасон наздикро истифода барад. Шоир бо хурдсолон бо лафзи хоси онон сухан мегӯяд, калимаҳои душворфаҳм ва танҳо ба идроки калонсолон дастрасбударо ҳаддалимкон истифода наменамояд, ба равониву хушоҳангӣ, ки хоси табъи кудакону наврасон аст, диққати чиддӣ медиҳад. Аксари ашъори барои наврасон эҷодкардаи шоир хеле равону гӯшнавоз буда, дар салистарин ва хушоҳангтарин авзони арузиву ҳиҷоӣ навишта шудаанд. Шеърҳои «Хорпуштак», «Усто-парасту», «Абр ва сабза», «Меҳмони болонишин», «Кишвари паҳноварам», «Бобои деҳқон», «Явроз», «Гули лола», «Кулча», «Гулдараи Варзоб», «Шахтут» ва ғайра дар авзони салистарин ва хушоҳангтарини арӯз гуфта шуда, ба осонӣ ба дили хонандаи хурдсол роҳ меёбанд ва дар хотири ӯ нақш мебанданд. Ин ҳолатро мо дар шеърҳои низ дучор омада метавонем, ки дар авзони доронӣ рӯкҳои нисбатан зиёд ва дар шакли мусаддаси баҳрҳои ҳаҷазу рамал ё раҷаз гуфта шудаанд. Чунончи шеъри «Куркурикаррок» бо вучуди он ки дар вазни Рамали мусаддаси маҳфуз (фоилотун, фоилотун, фоилун -у- -у- -у-) навишта шудааст, хушоҳангу равон буда, ба табъу завқи хонандаи наврас низ гаронӣ намекунад. Шеъри мазкур бо байти зайл оғоз мекунад:

Офтоб аз субҳгоҳон гарм шуд,
Баъди борон киштзорон нарм шуд.

Ашъори барои наврасон гуфтаи Алӣ Бобочон дар баробари равониву хушоҳангӣ бо тарзи баёни хос низ фарқ мекунад ва ҳангоми хондан ё шунидани чунин ашъори ӯ эҳсос мегардад, ки гӯё он на аз забони шоири баркамол, балки бо лаҳну гуфтори хоси наврасе эҷод шуда бошад. Чун шоҳиди даъвӣ ин чо яке аз чунин ашъори шоирро бо номи «Моҳиҳӯрак» мехоҳем зикр намоем:

Мургаки баҳрӣ,
Ман бо ту қаҳрӣ.
Нонамро бурдӣ,
Чаро нахӯрдӣ?
Дар нӯлакат нон,
Аз дур намоён...
Ҳар ҷо барӣ, бар
Ҳар ҷо парӣ, пар!
Аз нӯлат аммо,
Нонро напарто.

Бояд гуфт, ки чун тарзи баён дар ашъори барои кӯдакону наврасон гуфтаи на ҳамаи шоирони муосир дида мешавад ва ин ҳолро метавон яке аз фазилатҳои писандида ва аз сабабҳои мақбулияти ашъори Алӣ Бобочон дар байни тарбиятгирандагони кӯдакистонҳо, толибилмони мактабҳо ва дар китобҳои дарсии мактабҳои миёна ҷой дода шудани онҳо маҳсуб донист. Дар таркиби луғавии чунин ашъори шоир алфозу ибороти хоси забони кӯдакону наврасон аз қабилӣ «ганда», «гушна», «мӯл», «нӯл», «тоҳтан», «хуштак», «қаҳрӣ», «зебоҷа», «укоҷа», «пачақ», «аккаи думдароз», «шамолак», «уболак» ва амсоли онҳо мавқеи хос дошта, дар қаробат ва мақбулияти сухани шоир ва фаҳму таъби хонандаи наврас мусоидат намудаанд.

Сухан ба маҷозу киноя гуфтан хоси наврасон нест ва одатан онҳо ба маънии асосиву аввалдараҷаи алфозу иборот диққат медиҳанд ва ҳар суҳанро қабл аз ҳама бо маънои аслиаш дарк мекунанд.

Шоир ба ин ҷиҳати масъала аҳамияти махсус медиҳад ва аз истифодаи маҷозу киноёт ва истиороте, ки хоси калонсолон буда, дарки онҳо барои наврасон душвор аст, худдорӣ мекунад. Алфозу таъбироти маҷозие, ки ӯ дар баъзе шеърҳо ба қор мебарад, аз лиҳози дарки маънӣ осону маъмул буда, хонандаи наврас бе душворӣ ва бе ёрии калонсолон ба аслу моҳияти маънии онҳо пай бурда метавонад.

Масалан «Абри гузар» таъбироти маҷозии маъмул аз қабилӣ «ашк рехтани абр» ва «рӯй шустани сабза», ки ҳодисаи барои наврасон маълум ва дар зиндагӣ зуд-зуд дучоршаванда аст, зикр гардидаанд ва аз инҷо фаҳму дарки онҳо барои хонандаи хурдсол душворие надорад. Таъбироти номбурда дар шеъри мазкур чунин омадаанд:

Нолақунон,
Вақти саҳар.
Ашк бирехт
Абри гузар.
Сабзаи гар
Дар бари дашт

Рӯй бишуст
Тоза бигашт.

Ибороти мачозии содаву фасеҳ ва тасвиrotи зебову бозефтҳои шоиронаро инчунин дар шеърҳои «Қанорӣ», «Чархресак», «Усто-парасту», «Қасри равон», «Хомӯшак» ва ғайра низ дучор омадан мумкин аст.

Шоир дар тасвири манзара ва пейзажофаринӣ низ маҳорати ҳосе дошта, дар ин мавзӯё дастовардҳои бисёр ва бозефтҳои нотакрор дорад, ки дар зехни хонанда таассуроти амиқ ва хотироти аҷибегу мегуздоранд ва дер гоҳ дар лавҳи хотир мемонанд. Тасвири манзараи ғуруби офтоб ва акси он дар паҳнои баҳр дар шеъри «Шафақ» аз чунин бозефтҳои шоирона буда, хеле аҷиб ва муассир ба қалам дода шудааст. Ба хотири шиносона намудани хонандагон бо манзараи офаридаи шоир ба сифати далели ҷаззобиву нотакрорӣ онро аз шеъри мазкур абётеро, ки ба тасвири акси шафақ дар болои баҳр дахл доранд, ба пуррагӣ зикр менамоем:

Дидам аҷоиб манзара
Бегоҳ дар болои баҳр.
Гӯё нишастааст офтоб
Дар оби чун тиллои баҳр.
Дидам, ки аз самти уфуқ
Акси шафақ бар об хӯрд.
Ҳар мавҷ чун бозигаре
Дар об печу тоб хӯрд.
Сар то сари баҳри дамон
Зарриннамо буд дар назар.
Гӯё, ки гандумзорҳо
Вақти дарав шуд чилвагар.
Гар абрсӯзи дидай,
Зеботар аз он обсӯз.
Дар хоб меояд маро
Он шомии тиллоӣ ханӯз.

Маҳз ҳамин фазилатҳои тарбиявӣ-ахлоқӣ, маърифатӣ ва ғоявӣ бадеии ашъори Алӣ Бобочон аст, ки ӯ солҳо инҷониб дар байни хонандагонӣ наврас маҳбубият ва эътиборегу пайдо намудааст. Ба тавассути ашъори шоир чандин насли наврасонӣ тоҷик дарси одобу ахлоқ ва маърифати зиндагӣ омӯхтаанд ва алҳол низ шеърҳои шоир ин вазифаи пуршарафегу садоқатмандона ва бошарафона адо карда истодааст. Беҳуда нест, ки шоир бо вучуди бевосита дар муассисотии таълимӣ дарс нагуфтаниш чун муаллими маънавии наврасон эътироф шуда, бо унвони аълоҷии маорифи халқи ҷумҳурии Тоҷикистон сазовор гардидааст.

АНВОРИ СУҲАЙЛИ ИСТЕЪДОД

Шеъри шоир нағмаи озоди рӯҳи шоир аст,
Кай тавон ин нағмаро бинхуфт бо афсунгарӣ.
Ҳар каломе боз гӯяд тинати гӯяндаро,
Шеъри зоҳид зуҳд гӯяд, шеъри кофар кофарӣ.

Маликушишуваро Баҳор

Дар ҳақиқат шеър бознамои покиву зебоӣ, латофату қаззобии зиндагӣ ва тарҷумони забони ошиқони покдилу орифони хушгил аст ва аз дили бедарду худхоҳ ва бесӯзу гудоз ҳаргиз шеъри воло нарӯяд. Аз ин лиҳоз қалби шоир ба мазрае мемонад ва шеър ба нахли босамаре. Ҳамагон медонанд, ки самари нек танҳо аз мазраи поку ободу маъмур метавон бардошт ва ҳосили мазраи саҳту носолех чуз шӯразор чизи дигаре нахоҳад буд.

Ман шоири рангинхаёл ва соҳибзавқ Юсуфҷон Аҳмадзодаро солҳост, мешиносам ва медонам, ки ӯ марди соҳибдилест вораства аз худо дарғами инсонҳо, қонеъ ба ризки худододу фориг аз қайди хирсу тамаъ, бо табъи оташбору қалби чун обшор, душмани кизбу нифоқу тамаллуқ ва дӯсти ростию дурустӣ, андешаманд аз номардиҳо, ки абёти зайли худи ӯ ҳам бозгӯи ин маънист:

То ба чонам қасди номард аст, дар дилам дард аст,
То нигоҳи душманонам сард аст, дар дилам дард аст.
То ба рӯи барги ҳар як чашм чои мехру лутф
Аз қудурат заррае гард аст, дар дилам дард аст.

Дафтари ашъори ӯ рангину дилнишин аст. Ҳам барои калонсолон шеър мегӯяду ҳам барои наврасон. Ҳам назми зебо менависаду ҳам насри шево. Суханварест муҷазбаёну ширинкалом. Ӯ шоирест, ки дар чодаи сухан сабку салиқаи ҳешро дорад ва аз тақлиду таассуб парҳез менамояд ва дар яке аз абёти худ чунин изҳор мекунад:

Шоир касе нагардад ҳаргиз зи роҳи тақлид,
Бояд ки шеъри худро аз номи худ барорам.

Ў қабл аз ҳама фардест ошиқ ва ошикест, ки зотан шоир аст, зеро шоириву ошиқӣ тавъами якдигаранд. Ў ошикест, ки дар дил аз овони тифлӣ меҳри диёри азизаш-Конибодом, Ватани ягонааш-Тоҷикистон ва дӯстону ҳамдиёронро мепарварад. Ў чун булбули сухангӯи диёр шеър дар лаб, меҳр дар дил дар васфи Канди куҳан аз самими қалб чунин мегӯяд:

Дӯст медорам туро ман, Конибодом, ин қадар,
Чунки бар ман бўи модар мекунӣ, бўи падар.
Метапад чун моҳии берун аз об афтода дил,
Конибодом, аз ту, аз ёдат чудо монам агар.
Ҳеч дунё нест дар дунё ҳаёлам мисли ту,
Конибодом, аз ҳама дунё ту дунёи дигар...

Дили саршор аз муҳаббати шоир барои Ватани беҳамтои худ Тоҷикистон замзамапардозӣ намуда, изҳори шукру сипос ва арзи эҳтироми фарзандӣ менамояд ва бар асари он чунин сатрҳои пур аз меҳру садоқат нисбат ба Тоҷикистони азиз ба рӯи сафҳа мерезанд:

Як нафас имкони ман бе Тоҷикистон нест, нест,
Дар танам ин чони ман бе Тоҷикистон нест, нест.
Тоҷикистон, кӯҳи ман, кӯҳи баланди рӯҳи ман,
Куллаи имони ман бе Тоҷикистон нест, нест.
Тоҷикистон набзи ман, хораш баҳори сабзи ман,
Абри ман, борони ман бе Тоҷикистон нест, нест...

Меҳри шеъру сухан ва адабиёти бадеӣ ўро пас аз хатми Донишгоҳи давлатии Тоҷикистон ба даргоҳи нашриёти бонуфузу ҷумҳурӣ-«Ирфон» овард ва камолоти минбаъдаи шоир маҳз дар ҳамин даргоҳи фарҳангу адабиёти тоҷик чараён ёфт. Маҳз дар ҳамин даргоҳи шарофатманд, ки минбаъд номи нашриёти «Адиб»-ро гирифт, ў дар зинаҳои хидматӣ аз вазифаҳои мусахҳеҳ то мудири шӯъбаи адабиёти кӯдакон тараққӣ қард ва аз лиҳози хунари адабӣ аз як адиби ҷавон то дараҷаи шоири шинохта ва нависандаи соҳибсабк ба камол расид. Ҳамаи ин дастовардҳои шоир ба туфайли саъю талошҳо ва шабзindaдориҳову ҷустуҷӯҳои эҷодӣ ва қабл аз ҳама бо сабру матонат ва ҷаҳду заҳматҳои худӣ ў ба даст омада, ҷунонки худ дар ин маънӣ мегӯяд:

Сад шикаст афгад агар дар кори ман,
Ќуз худам ҳаргиз набошад ёри ман.
Дар ду олам ҳеч кас ҳаргиз кашид,
Бори ман ғайр аз тани афгори ман?!
Ҳеч кас як зарра заҳри ман нахӯрд,
Заҳр хӯрдам ман худам аз мори ман.

Худ шудам дар зиндагӣ хуршеди худ,
Худ шудам маҳтоби тори шоми ман.
Худ шудам аттор бар мушки худам,
Худ шудам дар ғунҷаи худ хори ман.

Ҳам дар зиндагӣ ва ҳам дар камоли эҷодӣ шиори ӯ ростиву дурустӣ,
тақя ба азму матонати хеш, парҳез аз тамаллуқу риёкорӣ ва хирсу ҳасаду
нифок буда, сатрҳои ростипарастии шоир чунин садо медиҳанд:

Рост то гуфтам сухан, обу адо кардам чигар,
Хуни ҳарфам гул кунад аз шӯълаи илҳами ман.

Дили дардошноӣ шоир ҳамеша дар ҳавои ростиву дӯстӣ, ҳамдардиву
ёри ба инсонҳо ва андешаи имрӯзу фардои онон метапад. Иллатҳои ҷомеа
аз қабилӣ маҳалбозӣ дили пурэхоси шоирро ба фишор оварда, ӯ дар
ғами миллати хеш аз нобасомониҳои бар асари маҳалбозӣ ба миён омада,
дилхун мегардад ва бо дарду ҳасрат нидо менамояд:

Ҳоки моро ҳар ки меояд, парешон мекунад,
Ваҳ, чи рӯяд одаме аз лои ту аз лои ман.
Ҳафт пушти мо фурӯ рафт аз маҳалбозӣ чунон,
Мурда ҳам ғӯяд, ки: Хез, ин ҷои ту, ин ҷои ман!
Ташналаб дар сарғаҳи дарё ману ту ҷон диҳем,
То кучо аз ҳам ҷудо, дарёи ту дарёи ман.

Дарду ғами шоир аз сарғаҳи ёру диёр ҳам убур намуда, то ба дарди
оламу кулли оламиён мерасад ва ӯ худро шарикӯ ҳамдиди ҳар фарди
некному маҳзуне, дардманди ранҷуре, мусофири дур аз Ватан мурдаву
ятими бе касу кӯе, марди бепову фарди нобиноне медонад, дарди онорро
дарди хеш меҳисобад ва аз рӯи шафқату ҳамдилӣ изҳор менамояд:

Ошиқи дунё шудам ман, дар ғами дунё гиристам,
Ошиқи шайдо шудам ман, дар ғами Лайло гиристам.
Дар зимистон мавҷи бӯса аз лаби дарё ҷудо шуд,
Дар лаби дарё нишаста, дар ғами дарё гиристам.
Ҳар кучо дидам, ки бепо бо ду дасташ мезанад по,
Дар ғами пои худам не, дар ғами бепо гиристам.
Дар сари раҳ тоқа дидам гунбади ғӯри мусофир,
Каф кушода бар дуояш раҳ ба раҳ танҳо гиристам.

Некиву некӯхоҳӣ, ҳамдардиву нафърасонӣ ба инсонҳо ва нафрат
алайҳи бадиву зиштхӯ аз мавзӯотест, ки шоир гаштаву баргашта ба
он рӯчӯ мекунад ва ҳар дафъа бо тарзи адои тоза ва гунаи наво дар ин

маънӣ илхори андеша менамояд. Ҳарчанд ки мавзӯи дастгирии афтодагону мӯҳтоҷон, парҳез аз бадиву бадандешӣ дар адабиёти форсу тоҷик ҳанӯз аз замони Одамушшуарои шеърӣ Ачам-Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ мақома дошт, теъдоди абёте ҳам дар атрофи он шуарои гузаштаву муосир гуфтаанд, вале дар абёти зерини Юсуфҷон Аҳмадзода ин маънӣ бо пирояи алфозу тарзи баёни тоза ва хеле ҷозибу муассир садо медиҳад:

...Санг бар девори қасри ишқ натвонӣ шудан,
Ҳамчу бинӣ дар миёни чашми бад девор бош.
Дар биёбон чашмаи обу ба дашти синасӯз
Ҷоҳи Замзам шав, ба ҳар як ташналаб даркор бош.
Хуни ноҳақ ту ба чашми осиеби кас марез,
Бар ҳақу ноҳақ дило, ҳамчун тарозу дор бош.

Ҷунонки дар оғози ин навишта мазкур гардид, Юсуфҷон Аҳмадзода шоири ошиқӣ шӯридадил аст. Мавзӯи зиёда аз ҳазорсолаи шеърӣ форсӣ-васфӣ ишқу ошиқӣ бо мурури қарнҳо ҳеч гоҳ кӯҳна нагардида ва дар ашъори шоирони ҳар давра замоне мақоми ҳосе доштааст ва онро ҳар шоире ало қадри тобу тавони ҳеш дар шеър тараннум намудааст. Мавзӯи ишқу ошиқӣ дар шеърӣ Юсуфҷон Аҳмадзода тарзи адои дигаре ва рангу бӯи ҳосе дошта, шоир ишқро асоси бақои зиндагӣ, боиси нишоту гармии хуршеди ҳаёт, гавҳари қони ҳастии ошиқ ва зеббахшои баҳори зиндагии ӯ, рӯшноии шабҳои тору умеди дилҳои умедвор медонад. Қаҳрамони ғиноии ашъори ӯ дар роҳи ишқ аз ҳавасбозиву бедардӣ дур буда, маҳбубаи ҳешро бо тамоми ҳастиву вафодорӣ бекарон дӯст медорад, барои ошиқ ёри ӯ ягонаву нотакрор ва бебадалу бемисол аст, ҳуди ишқ тавҳам бо мафҳуми зиндагист ва боиси вучуди ошиқ аст:

Ишқи ту дунёву ман дунё чӣ мечӯям?!
Бе ту танҳо давлати танҳо чӣ мечӯям?!
Дар ду дунё офтоби равшанам бошӣ,
Офтоби равшанӣ фардо чӣ мечӯям?!
Дар дили дарёии ман моҳии тиллоӣ,
Моҳии тилло лаби дарё чӣ мечӯям?!...

Мутолиаи маҷмӯаи ашъори шоир бо унвони зебои «Оинаи дидор», ки ба тозагӣ ба таъъ расида, бори дигар хонандаро ба ҳулосае меорад, ки ӯ дар бозтоби мавзӯи ишқу зиндагӣ тавоност ва дар қолаби шеърӣ ғазал, ки қисмати асосии ашъори маҷмӯаро ташкил медиҳад, комёбиҳои назаррасе ба даст оварда тавонистааст.

Маълум аст, ки ғазал аз қолабҳои маъмул ва қадимтарини шеърӣ форсӣ-тоҷикӣ, ки бо хусусиятҳои ҳоси худ аз жанрҳои дигари ғиноии шеърӣ фарқ мекунад. Ин қолаби зебо ва мафтункунандаи шеър мусиқаивияту ҷаззобӣ, эҷозу фасоҳат ва равоии салосатро аз гӯянда тақозо дошта,

алфози дурушту дагал, ибороти ночаспон ва зарурат надоштаро таҳаммул намекунад. Аз ин ҷост, ки гуфтани ғазали зебову дилнишин ва устодона на ба ҳар шоире даст медиҳад. Вале ҳангоме ки ғазалиёти Юсуфҷон Аҳмадзодаро мутолиа мекунем, мебинем, ки дар ин навъ ашъори ӯ ворисияте аз Камолу Ҳофиз, Саъдиву Ҳилолӣ ва дигар абармардони шеъри Аҷам махсус аст.

Медонем, ки ҳадафи аввалдараҷаи ғазал ишқ ва муошиқа аст ва дар ғазалиёти маҷмӯаи «Оинаи дидор» низ ин ҳадаф мақоми волое дорад. Шоир ба ин мавзӯи куҳани шеъри форсӣ рӯҳи тозае мебахшад, онро бо тарзи баёни шевою рангин муассир ва бо дарду эҳсоси ошиқона дар чилва меорад, ки яке аз намунаҳои хуби чунин тарзи баёнро дар ғазали зайл дида метавонем:

Биё бори дигар, чоно, чу субҳ оғӯш бикшода,
Ба рӯи сабзаи роҳат дилам чун шабнам афтада.
Чи хоҷат, оташи сӯғдам, саропо сӯхтам аз ишқ,
Худоё, ҳамчу ман ошиқ, ханӯз ин давр нозода.
Ба нӯки нохуни ишқат, набошад зортар аз ман,
Чу мастам аз лаби лаълат, чи хоҷат соғару бода?!
Савоби ишқ агар чӯй, бидех ҷон ҳамчу парвона,
Ки марги ишқбозиҳо ҳаловат дорад, эй сода!
Ба оби ишқи гул ҷони маро шӯед, агар мурдам,
Ки аз бӯи гули ишқам намирад ҳеч дилдода.

Шоир дар ғазалиёти хеш саъй мекунад, ки аз алфозу ибороти забондашуда, мафҳумҳои душворписанд, авзони дурушту тарзи баёни маъмулӣ парҳез намояд ва аз ин ҷост, ки дар сурудаҳои ӯ таркибу ифодаҳои хоси вай бо тарзи баёни шоиронаи тоза зухур кардаанд, ки мисоли возеҳи онро дар абёти зерини шоир меҳонем:

Ҳамчу шабнам зи ғунҷаи ғӯшат,
Хуни дил реҳт бар лаби нӯшат.
Сурх шуд бистари шафақ охир,
То саҳар дар бихишти оғӯшат...

Равонӣ, мусикавият ва ҷаззобиву дилнишинии оҳанги ғазалиёти шоир ба онҳо як рӯҳи шодобиву ҷавонӣ ва таровати зиндагӣ бахшида, торҳои дилу эҳсоси ошиқони шайдоро ба наво меорад, ба зехну хотирҳо роҳ меёбад ва чун суруди дилангези ишқу ошиқӣ садо медиҳад. Масалан, абёти зайли шоир низ саршори ҳамин гуна мусикавият ва салосату равонист:

Тавба кардам, ки дигар ошиқи шайдо нашавам,
Чун ғуборе ба руҳи моҳи ту пайдо нашавам.
Айби ишқат, ки расад аз бағалат ҳамчун мушқ,
Бӯи он гар набувад, ошиқи расво нашавам.

Ҳамчу моҳӣ биравӣ бар дили дарё зи кафам,
Вой агар ҳамчу наҳанге, ки ба дарё наштавам.
Ҳарфи Қуръони саодат агар аз ёд қунам,
Мулзами хоки дари хоҷаю мулло наштавам...

Ғазалиёти шоир ба замми он ки саршори дарду эҳсос ва андешаҳои ошиқона аст, зодаи тафаккури таҳайюл дар боби одаму олам, ҷаҳони ботинии одамай ва муаммоҳои зиндагии инсонҳо ҳам мебошад. Бисёр мебинем, ки дар ғазалиёти шоир андешаҳои ҳақимона, орифона ва мутафаккирона дар баробари баёни матолиби ишқу ошиқӣ баён ёфтаанд ва ба шеъри ӯ як навъ оҳанги ахлоқӣ, иҷтимоӣ ва ҳақамӣ низ бахшидаанд. Аз ҷумла дар абёти зайл дар баробари он ки мавзӯи ишқ баён гардидааст, шоир дар бораи мафҳуми моҳияти зиндагӣ низ изҳори андеша мекунад ва мегӯяд:

Ин ҷаҳон бевафо агар бошад,
Шоми онро чаро саҳар бошад.
Зиндагонӣ арӯси найранг аст,
Заҳри домоди он шакар бошад.
Рост бошӣ чу сарв дар олам,
Нури хуршед тори сар бошад.
Заврақи ишқ то тавонӣ рон,
Дар кучо баҳр бехатар бошад?!

Ё худ дар абёти дигари зайл низ ҳамин омезиши дарду эҳсоси ишқ бо андеша дар боби оламу одам возеҳ ифода ёфтааст:

Ҷумла одам бори олам нест,
Гар бимирад, кори олам нест.
Оташафрӯзи ба рӯи об,
Шеваи душвори олам нест.
Ишқ ҳам бозори худ дорад,
Гарчи дар бозори олам нест.

Иддаи дигаре аз мазомини ишқӣ дар ғазалиёти шоир дар шакли обу ранги орифона адо гардидаанд ва аз хондани онҳо дар зеҳни кас ғазалиёти шӯрангези орифонаи Саноиву Аттор ва Ҳофизу Мавлавии Балхӣ таҷаллӣ мекунад, ки яке аз намунаҳои возеҳи он ғазали зайл аст:

Ҷоно, талаб кунӣ чон, ҷонро ба чон фиристам,
Аз ин ҷаҳони фонӣ бар он ҷаҳон фиристам.
Озурда по чи ҳочат аз осмон фарой,
Дар қор бошад ин чон, бар осмон фиристам.
Бар куштани баҳорон, баҳ-баҳ чӣ азм кардӣ?
Ҳамвора баъди борон тирӯ камон фиристам.

Ҳар дам дуои ишқам то хуш расад ба гӯшат,
Аз токи абрӯи ту вақти азон фиристам.
Аттори чехраам дод, аз ҳаҷр ранги зардам,
То кай ба дидани ту ман заъфарон фиристам?!
Бо лаҳни булбули табъ аз меҳр гунча бастам,
Бар дилбарони ошиқ чун армуғон фиристам.
Юсуф, ба шодмонӣ қон дод баҳри қонон,
Бар хок ин танамро бо дигарон фиристам.

Чунон ки қаблан ёдовар шуда будем, Юсуфҷон Аҳмадзода дар баробари шоири тавонои ашъори кӯдакону наврасон будан ва нависандаи шинохта ҳисоб ёфта наш, сарояндаи ҳунарманди ашъори ғиноӣ барои калонсолон низ мебошад, ки онро дар мисоли ғазалиёти ӯ зикр намудем. Гуфтан ба маврид аст, ки дар маҷмӯаи «Оинаи дидор» ва дигар маҷмӯаҳои осори шоир чун ғазал анвои дигари шеърӣ низ ба назар мерасад ва умуман дар тамоми анвои ашъори ӯ хусусиятҳоеро мушоҳида кардан мумкин аст, ки тарзи баён ва сабку салиқаи суҳанварии шоирро муайян менамояд ва ин ҷо дар бораи умдатарини онҳо як-як изҳори назар карда мешавад.

Яке аз хусусиятҳои муҳими шеъри Юсуфҷон Аҳмадзода ҳунари маҳорати баланди ӯ дар офариниши манзараҳои табиат ва тасвири ҳусни нотакрори диёр аст. Дар ашъори ӯ мо бо манзараҳои дилфиреби кӯҳсори зарнисори Тоҷикистон, нағмаҳои обшору ҷилои рангҳои навбахор, хандаи гулҳои чаману гирияи абри баҳман, манзараҳои рӯҳафзои дарёву чашмасорон ва замзамаҳои мургони хушилхон мутаваҷҷеҳ гардида, аз онҳо лаззати маънавӣ меёбем, худро дар оғӯши табиати нотакрори диёр эҳсос менамоем. Масалан, дар абёти зайл, ки манзараи кӯҳистони диёр дар фасли Наврӯз дар маърази тасвир қарор ёфтааст:

...Хобида барфи қулла зери ҳарири ҳулла,
Дар ғарқи гул, валекин домони кӯҳсорон.
Ҳайрони ҳарду дида чун нукраи давида
Занҷири обшорон аз ашки чашмасорон.
Аз оби абри найсон пур карда коса осон,
Чун ҷому дасти соқӣ дар дашт лолазорон...

Аз хусусиятҳои муҳими дигари ашъори шоир дар мӯъҷазиву нишонрасии фикр ва баландии парвози ҳаёли ӯст, ки гоҳо чун афкори фалсафӣ ё ирфонии гузаштагон таҷаллӣ мекунад ва инро дар ғазалиёти шоир низ ёдовар шуда будем. Масалан, дар абёти зайл аз лиҳози парвози ҳаёл ва тарзи андешаву афкор сурудаҳои ҳаким Хайёми Нишопуриро ба ёд меорад:

Назада қулт яке оби гулу вовайло,
Ки аз ин дайри қухан вақти сафар мерасад.

Мутолиаи абёти дигари шоир аз лихози нигориш ва тарзи баёни афкор ашъори шуарои орифро ба хотир меорад ва аз абёти он метавонад ҳам маънии ишқи воқеии заминӣ дарк шавад, ё онро зехн метавонад чун ишқи рӯҳонии осмонӣ пазиروي намояд:

Баъд аз ҳазор сол ҳам ин дил фидои дӯст,
Бар дида тугиё бикунам хоки пой дӯст.
Сад сол дӯзах аст, ки бошам амири ғайр,
Як рӯз чаннат аст, ки бошам гадои дӯст.

Юсуфҷон Аҳмадзода соҳиби сабки содаву равон ва дилнишин буда, ашъори ӯ бо мусикавияту равонии хоси худ низ фарқ мекунад. Сурудаҳои шоир чун нағмаҳои обшору навои мурғони кӯҳсор ба зудӣ дар хотир нақш бафта, ба дилу зехни хонандаву шунаванда бо равониву дилнишинии худ таъсир мерасонанд. Беҳуда нест, ки худи шоир дар байти зайл ба ин маънӣ мегӯяд:

Ман обшори нағмагарам дар диёри санг,
То пой кӯҳ нуқраи занҷирбастваам.

Аз ин ҷост, ки ашъори ӯ бо алҳони мусиқӣ хеле созгор буда, ба осонӣ ба оҳанг медароянд. Чун шоҳиди шеърӣ ин маънӣ мо лозим медонем, ки яке аз ғазалиёти шоирро, ки дар он мусикавияту равонии дилнишине эҳсос мегардад, ба пуррагӣ зикр намоем:

Ҳар саҳар аз руҳи гул бӯса сабо хоҳад зад,
Бӯса бар лола чудо, сабза чудо хоҳад зад.
Дили шабнам нашавад пора агар дар сари хок,
Лаби гулгунча фақат чоми вафо хоҳад зад.
Он ки бад кард, вале нек чаро мечӯяд?
Ҳар ки бар кӯҳ садо кард, садо хоҳад зад.
Чун ман афтода бувад мардуми илм аз аввал,
Чун ки занҷири қаноат ба ду по хоҳад зад.
Ғар лаби нон нарасад, бар лаби ту чон зи кучост?
Сангдил нони худ аз дасти гадо хоҳад зад.
Душманонро заданат, Юсуфи чон, ҳочат нест,
Душманонро, ба Худо, рӯзе Худо хоҳад зад.

Дар ашъори шоир бозёфти шоиронаву офариниши маънӣ кам нест, ӯ суҳанро чунон ба риштаи назм мекашад, ки хонандаву сомеъро ба шавку ҳаяҷон меорад, ба торҳои эҳсосу идроки ӯ нохун мезанад. Алфозу иборотеро аз қабилӣ «нуқраи занҷирбаства», «занҷири обшорон», «хушбархӯрд», «гандалой», «гунбази гӯри мусофир», «бодрезак», «хуни ҳарф», «нафаси

сарди камар», «осиёби хуни ноҳак», «болини кӯх», «хоки мурдахӯр» ва амсоли онҳо дар шеъри ӯ метавон дучор омад, ки хеле камназиранд ё тамоман хоси ашъори ӯянд. Ӯ мекӯшад, ки зебову шево ва дилнишину гуворо сухан гӯяд, аз суханбозиҳои аз ҳад зиёд, санъатҳои мушкилписанди сухан парҳез намояд. Аз ин ҷост, ки дар ашъори ӯ санъатҳои маъмулу писандидаи каломи бадеи форсӣ-тоҷикӣ аз қабилӣ ташбеҳу истиора, тазоду муқобала, такрор, таҷнис, талмеҳ, тавсиф ва соири онҳо бештар истифода гардидаанд. Масалан, дар абёти зерини шоир бо истифода аз ташбеҳи воқеию нишонрас сухани ӯ муассиру ҷаззоб ва хотирнишин гардидааст, ки назири он кам аст:

Як барги сабз то канам аз шохи зиндагӣ,
Чун кирми пила хобида бар хордастаам.

Бо намунаҳои хубӣ ташбеҳоти шоирона метавон дар ашъори дигари шоир низ дучор омад, ки абёти зайл аз зумраи онҳост:

Ба рӯи гул чу абри навбахорон резаму резам,
Чу ашки ғам ба санги гӯри ёрон резаму резам.
Агар як пора санги кӯҳсорон аз камар афтад,
Зи ҳаҷраш мӯканон чун обшорон резаму резам.

Тазоду муқобала низ чун василаи таъсириноки сухан ва бозофаринии маънӣ дар ашъори шоир бамаврид ва эҷодкорона истифода гардидааст, ки абёти зайл шоҳиди ин маънист:

Бар додаву надода ҳаме шукр мекунам,
Бар ҳар каму зиёда ҳаме шукр мекунам.
Банданд гар ҳазор дареро ба рӯи ман,
Аз як дари кушода ҳаме шукр мекунам.

Ё худ дар байти дигар:

Сад сол дӯзах аст, ки бошам амири ғайр,
Як рӯз ҷаннат аст, ки бошам гадои дӯст.

Таҷнис, ки аз санъатҳои лафзии сухан аст ва бунёди он бар бозии алфоз аст, дар шеъри шоир нисбатан кам ба назар мерасад ва ин ҷо бо овардани абёти зайл, ки дар онҳо алфози «боғаш» ва «бо ғаш» дар маҳалли таҷнис омадаанд, иктифо менамоем:

Боғбон аз пушти гул боғ офарид,
Хору гул дар ҷӯи боғаш зинда бод.

Юсуф, аз ғашшу ғили дунё маранч,
Ин ҷаҳон бо ғилу бо ғаш зинда бод.

Шоир дар кори маъниофаринӣ ва латофату назокатӣ баён аз саноеи дигари бадеӣ низ ба таври кофӣ истифода бурдааст, ки баррасии муфассали онҳо ин ҷо суҳанро ба дарозо хоҳад кашид. Ҳаминро гуфтан бамаврид аст, ки ашъори шоир ба истилоҳи худӣ ӯ «чидамағз»-ҳои пухтаву хубанд ва дар миёнашон мағзи талху пуч ва носарае роҳ наёфтааст ва ба василаи онҳо шоир соҳиби табъи баланду рӯҳи озод ва сухани худу сабки баёни хеш буданашро исбот намудааст.

Юсуфҷон Аҳмадзода адиби пухтакору заҳматкаш аст. Дар тӯли фаъолияти адабии хеш ӯ тавонист осори бадеии арзишманде таълиф намуда, дар мачмӯаҳои «Мурғобӣ чӣ мекобад?» (1973), «Тӯҳфаҳо» (1977), «Хурсандӣ» (1981), «Хулбӯ» (1987), «Садсола шав-е, дурроч» (1989), «Панҷоҳ барг» (1997), «Оинаи дидор» (2000) ба табъ расонид. Аксари таълифоти ӯ ба забонҳои русӣ, украинӣ, литвонӣ, қирғизӣ, туркманӣ ва ўзбекӣ тарҷума шудаанд. Соли 1990 ӯ ба узвияти Иттиҳоди нависандагон шомил гардид.

Юсуфҷон Аҳмадзода дар баробари таълифи осори бадеӣ бо тарҷумаи навиштаҳои адибони ҷамоҳири собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ ва хориҷи он низ машғул аст. Тарҷумаи осори адибони маъруфе чун К. Чуковский, С. Маршак, А. Барто, П. Мӯмин, Сухомлинский, В. Бубнис, А. Валтон, А. Тудэ, Бародарон Гримм, Я. Брилл, В. Мизинцев, Лайло ал-Усмон ва дигарон ба қалами ӯ мансуб буда, ӯ ахиран тарҷумаи романи маъруфи Б. Гимаранс «Канизак Изаура»-ро ба итмом расонидааст.

Шоири рангинхаёл ва нависандаи соҳибзавқ Юсуфҷон Аҳмадзода ҳоло дар айни қамоли умру эҷод аст. Дар ин муддат ӯ тавонист бо осори салису хотирнишин, рангину тозамазмун ва хушоянду омӯзандаи хеш дар рушду нумӯи адабиёти муосири тоҷик ҳиссае гузорад ва умед аст, ки минбаъд низ дар ғановату таҳаввули он солиёни зиёде хидмат хоҳад кард.

БО КОРВОНИ ШЕЪРИ АЧАМ

Боги сарсабзи адабиёти қадимии мо, хушбахтона, имрӯз ҳам аз сарсабзӣ боз намондааст, рангу бӯ ва самару таровати хоси худро дорост ва мутолиаву ковишҳо дар осори бадеии адабиёти муосир ин маъниро собит хоҳад намуд.

Нозирҷон Боҳирӣ яке аз он намояндагони шеъри муосири тоҷик аст, ки солиёни зиёд дар ин чода заҳмати шоирӣ мекашад ва дар гуфтани шеър роҳи камолро паймуда, сухани худу ашъори шоиронаи хешро барои ҳаводоронаш офарида тавонистааст. Беҳуда нест, ки дигар ӯ шеъри сахлу сода ва орий аз таровиши табъу эҳсосро намебарварад ва чун нозпарварди шеъри Аҷам чунин изҳор мекунад:

Ақро рӯҳи омирона меҳоҳам,
Табъро боли тоирона меҳоҳам.
Фикрро паҳнаҳои баҳру маъниро
Тобишоти ҷавоҳирона меҳоҳам.
Нозпарварди шеъри олии Шарқам,
Сахлу беранг ҳар чиро намеҳоҳам.
Шеър агар чи зиёду шоир афзун аст,
Ташнаам, шеъри шоирона меҳоҳам.

Нозирҷон Боҳирӣ аз зумраи он шуароест, ки ҳам шеъраш шевою шоирона асту ҳам сӯҳбаташ зарифонаву ҷаззоб мебошад. Ӯ бо лутфи табъ, зарофату ҳозирҷавобӣ ва маҳфилороии хосе ораста буда, дар ҳалқаи дӯстону алоқамандони хеш ба замми шоири боҳунар будан чун шахси маҳфилоро ва шамъи анҷуманҳои дӯстон низ маълум аст. Ӯ дар кори шоирӣ пургӯ ва беҳудасухан нест, мачмӯаҳои зиёде ба табъ нарасонидааст, ба камгӯиву пухтагӯӣ хӯ гирифтааст ва ҳамин фазилат уро ба манзалати шоири баркамол ва соҳиби сухани хеш расонидааст.

Аз ҷумлаи мавзӯоте, ки метавон гуфт дар ашъори Боҳирӣ мақоми аввалиндарачаро дорост, мавзӯи Ватан ва садоқату муҳаббат ба он аст. Ҳамин мавзӯъ дар шеърҳои зиёде аз қабилӣ «Ватан», «Ман бо ту ҳар чизам», «Ватан чист?», «Гар ту най, ман нестам», «Пораи Ватан», «Қарз», «Домони модар», «Деҳа» ва амсоли онҳо баён гардида, шоир худро чун як

фарзанди содиқу ҷоннисори Ватан ва фидокори роҳи дифову ободии он арзёбӣ намуда ба ин маънӣ мегӯяд:

Агар ҳифзи Ватан бояд, чиро бояд сипар кард?
Зи мушту нохуну дандони ман, аз ҷони ман пурс.

Садоқати бепоён ба Ватани маҳбуб, талоши нангу номи он, тайёр будан ба фидокорӣ дар дифои он ва амсоли ин маъниҳо дар як қатор абёти шоир ба дараҷае самимӣ ва муассир аст, ки ашъори ватандӯстонаи Абулқосим Лоҳутӣ ва Ҳабиб Юсуфиро ба хотир меорад.

Мафҳуми Ватан ва ватандӯстӣ дар ашъори шоир доманаи фарох ва вусъати бузург дошта, он аз деҳаи Пулодон, ки зодгоҳи ӯст, оғоз меёбад ва паҳноии он Бадахшону Хатлону Хучанду Зарафшон ва тамоми обу хоки Тоҷикистонро фаро мегирад.

Аз ҷониби дигар Ватан барои шоир тамоми обу хоку кӯҳу дарёву марзи поку неъматбори Тоҷикистон аст, ки ҳар пораи он барои ӯ азизу муқаддас, ибратомӯзу паноҳгоҳу ёвар аст ва дар таъйиди ин маънӣ дар абёти зайл аз шеъри «Ёдам диҳед» чунин меҳонем:

Ногаҳ агар пастӣ кунам, ёд аз Бадахшонам диҳед,
Ёд аз сару қадди баланди сарви Шугнонам диҳед.
Тарсе чу раҳ ёбад ба дил, биншонадам то ки ба гил,
Пайғом аз Восеи ман, аз шери Хатлонам диҳед.
Беҳуда гар шӯридаам, ёд оваредам рӯди Сир,
Аз ҳад фузун сокит шавам, ёд аз Зарафшонам диҳед
Берангу бӯ тобад агар боғи ҳаётам дар назар,
Ёд аз Қаротегини ман, аз себи хубонам диҳед...

Мавзӯи Инсон, маънавиёти ӯ, ахлоку рафтори афроди ҷомеа ва тазоду костагиҳои маънавияту инсоният ва соири ин масоил низ дар ашъори Бохирӣ мақома дорад. Аз ҷумла дар шеъри «Таркиш» масъалаи қадроношиносии инсонҳо аз яқдигар дар зиндагӣ ва афсӯсу надомату мадҳу сано гуфтан баъди мурдани одамии матраҳ гардидааст. Ба таъйиди шоир қадри инсонро бояд дар вақти зиндагии ӯ бояд шинохт, мададгориву дастгирӣ намуд, на инки бо бепарвоиву бедардӣ, иғвову тӯҳмату нотавонбинӣ ва кину бухлу ҳасад боиси марғу ҳалоки ӯ гашт ва аз ин ҷо шоир ба ҳамзамони худ муроҷиат менамояд.

Дар шеъри «Сактадилон» назари тозаи шоир ба инсонҳои соҳибдил, ки дили онон дар ғами айём, дар роҳи хайру саҳо ва одамият бори худро ба манзил расонида, қарзи хешро адо намудааст, ифода меёбад. Шоирро

натанхо имрӯзу ояндаи инсон, кадру қимати ӯ, балки костагии маънавияту ахлоқ ва одамият низ ба андеша водор менамояд. Дар чое, агар аз табдили муҳити зист андеша кунад, дар чои дигар аз огандаи савдову савдогарӣ шудани зиндагӣ ва равнаки бозори худнамоиву хештанпарастӣ ғусса мехӯрад, дар ғами беҳбудиву беҳрӯзии Ватану ҳамватанон дар баҳри андешаҳо ғӯтавар мегардад, мехоҳад, ки ҳамзамонони хешро дар айни камоли маънавият бубинад ва бар асари андешаҳо дар боби инсон ва зиндагӣ бар кӯи навмедӣ фитода, гӯё бо худ начво мекунад ва мегӯяд:

Ҳама дунё ки ба савдо монда,
Дили ман аз ҳама дунё монда.
Охиратгоҳ ба ёде нарасад,
Ҳама дар васвасаи чо монда.
Ризқ чӯяд ҳама дар шаҳр, вале,
Рӯзии чумла ба саҳро монда...

Вале бо ин ҳама шоир ба оянда бо чашми умеду боварӣ менигарад ва амин аст, ки кишвари худро ободу зеботар ва мардumi онро дар ниҳояти рафоҳият ва беҳрӯзӣ хоҳад дид. Умуман, дар ин зумра ашъори шоир чанбаи ахлоқӣ ва мавъизатии сухан боло гирифта, дар иддае аз ин шеърҳо то якчанд байтро метавон пайдо намуд, ки чун масали соир ё мақолу ҳикмати пандомӯз садо медиҳанд.

Аз мухтассоти дигари шеъри Боҳирӣ дар он зоҳир мегардад, ки манзараҳои табиат, хусну таровати кӯҳу дарёву чангалзорон, чилваи ранго ва фусункорӣи айёми баҳорон ва амсоли онҳо хеле чолибу муассир ба риштаи тасвир кашида шудаанд. Ҳангоми мутолиаи шеърҳои «Дар фазои Помир», «Парии обӣ», «Оташ дар об», «Моҳии заррин», «Пиндошт», «Изтироб», «Баҳр», «Базмгоҳи чашм», «Меваи биҳишт», «Бо замин зебост баҳр» ба хубӣ собит мегардад, ки шоир дар пейзажифарӣ ва тасвири табиат низ дастовардҳои назаррасе дорад ва аз рӯи тасвироти ӯ рассоми боҳунаре метавонад манзараҳои дилфиребе дар лавҳи тасвир орад. Аз чумла дар шеъри «Оташ дар об», ки нисбатан кӯтоҳ буда, дар он манзараи ғуруби офтоб ва инъикоси анвори сурхранги он дар рӯи оби баҳр тасвир ёфтааст, дар зехни хонанда манзараи хеле чаззобу дилфиреберо чилвагар мегардонад:

Ин чӣ манзар мавҷ оё даргирифт,
Баҳр бар худ сурати аҳгар гирифт?
Шуълаи рангини оташ обро,
То ба домони уфук дар бар гирифт.

Чону дил дар изтироб афтодааст,
Офтоб оё ба об афтодааст?
Рӯи баҳри сокит аснои ғуруб,
Акси нури офтоб афтодааст.

Умуман, ҳамин як назари мухтасаре ҳам ба ашъори Нозирчон Боҳирӣ гувоҳи он аст, ки ӯ дар гуфтани шеъри тоҷикӣ шоири баркамол буда, дар тамоми анвою мавзӯоти шеърӣ сухан гуфтааст ва чунонки дидем, сурудаҳои оливу шоиронаи зиёде дар ин мавзӯёт дорад. Боҳирӣ асосан дар қолабҳои суннатии шеъри форсӣ аз қабилӣ ғазал, қитъа, рубоӣ, мураббаъ, мухаммас ва соири онҳо шеър гуфтааст, вале ба ғазал тавачҷӯӣ зиёде дорад ва ғазалиёти ӯ аз лиҳози сабки баёну изҳори эҳсосу авотиф ва маъонии шоирона хонданӣ шуниданистанд. Дар ин қолаби шеър ӯ сурудаҳои дорад, ки ҳатто аз лиҳози қофиясозӣ ва истифодаи алфозу ибороте аз қабилӣ «талабистон», «лабистон» қолиб буда, дар зоти худ камназиранд ё умуман дида намешаванд. Чун шоҳиди ин маънӣ, ба андешаи мо, зикри байте аз ғазали зайли шоир, ки дар он қофиясозии қолибе ба назар мерасад, аз ғоида ҳолӣ нахоҳад буд:

Нодидаам мағир, ки ман диданистам,
Хуш мешунав, ки нағмаи бишниданистам.

Нозирчон Боҳирӣ шоирест, ки сурудаҳои ҳаводорони хешро пайдо намуда ва дар дилу хоҳири муҳлисони худ роҳ ёфтааст ва ҳадафи ӯ аз шоирӣ ва заҳмат дар ҷодаи сухан бедор кардани завқу дармон бахшидани дилҳо ва шиори зиндагии ӯ хидмати ҷоннисорона барои хонандаи соҳибзавқ аст бо қалам, бо шеърӯ сухани шоирона ва чунин рӯҷӯи ҳуди шоир ба хонанда хотимае барои гуфтори мо буда метавонад:

Агар сатре зи ашъорам писанди ёр шуд боре,
Агар зери лаби дилдодагон такрор шуд боре,
Зи шеърӯ дар диле завқе агар бедор шуд боре,
Зи ман хонанда гар як зарра миннатдор шуд боре,
Ман аз ту сарфароз, эй дил!

ДАР СУРОҒИ ШЕЪРИ ВОЛО

Шеъри асил дар ҳама давру замонҳо зодаи дарду эҳсосу андеша буду ҳаст ва шеъри холи аз дарду эҳсосу андеша, агарчи ороста бо анвои санъатҳои сухан бошад, гулери мемонад, ки хушрӯи асту муаттар нест. Ҳарчанд риояти қавонини илмҳои арӯзу қофия ва бадеъ дар шеър хатмист, вале шеъре, ки он ба дарди касе даво намешавад, ба торҳои эҳсоси нафаре таъсир намекунад, аҳадери ба фикрату андеша водор наменамояд, табиист, ки чун абри баҳорон зудгузар аст, дар дилу хотирҳо роҳ намеёбад ва пеш аз гӯяндаи хеш маҳкуми фанову фаромӯши мегардад.

Хушбахтона дар адабиёти муосири тоҷик низ кам нестанд шуарое, ки суханони онон бозгӯи ормону омол ва эҳсосу андешаи мардум аст, эҷоди бадеии онон ҳамқадами замон ва ҳамнафаси ҳамзамонон мебошад. Суханвари соҳибзавқ ва хушсалиқаи тоҷик Ҳоҷӣ Муродро низ метавон аз зумраи чунин шуарои тоҷик донист, ки дар шеъри худ омолу ормони инсонии муосир ва дарду эҳсосу андешаҳои ӯро бозгӯ намуда, солиёни зиёд чун як нафар шоири заҳматкаш ва фидоии шеъри Ачам бори гарони сухан бар дӯш дорад ва хидмати хоксоронаву холисона дар кори сухан шиори зиндагии ӯст.

Чун маҷмӯаи ашъори Ҳоҷи Муродро, ки «Ҳокистари сиришк» номгузорӣ шудааст, варақ мезанем, аз нахустин шеърҳои он дармеёбем, ки шоир тазодҳои зиндагии ҷомеа, нобасомониҳои рӯзгор, талхҳои айёми гурбат ва сахтиҳои ҷудой аз Ватанро дарк намуда, эҳсосу андешаҳои хешро рӯи сафҳа меорад. Нури сухан, ки аз дидаи қалами ӯ меборад, чун парчами омолу ормонхост, ки дар байте чунин изҳор мегардад:

Чун парчамест дар кафи омоли рӯшанам,
Нури сухан, ки меравад аз дидаи қалам.

Дар шеъри Ачам шоир додрасу ғамгусор ва ҳамрозу дардошноии хешро мебинад ва аз панҷаи он додрасиву мадагорӣ хоста мегӯяд:

Чи кунам, шеъри Ачам! Чора наовард самар,
Ба ҷуз аз панҷаи ту нест дигар зӯррасам.

Ба муродам, ки дар ин кашмакаши суду зиён
Бифурӯзам ба фарозои замону ҳавасам.

Шеъри Ҳоҷӣ Мурад саршори меҳру муҳаббати Ватан, васфи он аст ва ин мавзӯ дар китоби ӯ мақоми волое дорад. Вале ин ҷо бояд хотирнишон намуд, ки мафҳуми Ватан дар шеъри шоир хеле фарох ва доманадор буда, он аз водии Раштон то Душанбеу Вахшону Хатлону Хучанд ва тамоми Тоҷикистонро фаро мегирад. Шоир ҳар як пораи санги диёр ва ҳар зарраи хоки онро фарзандвор дӯст медорад, аз манзараҳои нотақрори кӯҳистон ба вачд меояд ва аз он тафохур менамояд, ки дар чунин сарзамине ба дунё омадааст. Чунин сарзамин барои шоир аз Раштон, ки дар дили кӯҳистон воқеъ гардида, дунёи сағир ва нахустманшай умру эҷоди ӯст, оғоз мегардад. Шоир худро чун ҷузви ҷудонашавандаи Раштон ва як нафар фарзанди саногӯву шукргузори он меҳисобад ва онро яке аз сарчашмаҳои умеду орзуҳо ва нирӯбахши имрӯзу фардои хеш дониста мегӯяд:

Ман бо ту, дунё бо ман аст,
Оҳанги дарё бо ман аст.
Ишку таманно бо ман аст,
Имрӯзу фардо бо ман аст.
Раштони ман, Раштони ман,
Рӯзи ману ризвони ман.

Дар баробари ин барои шоир пойтахти тоҷикон – шаҳри Душанбе низ азизу муқаддас ва маъвои умеду ормонҳои ӯст, ки сатрҳои зайл аз ин маънӣ гувоҳӣ медиҳанд:

Тоби назарам – рӯи фараҳзои Душанбе,
Боли назарам – кӯи таманнои Душанбе.
Файзи назарам – бӯи дилосои Душанбе,
Хусни назарам – нури тачаллои Душанбе.

Душанбе дар тасвири шоир шаҳрест, ки хушиҳои айёми ҷавонӣ ва баҳори пурфайзи умраш дар оғуши он сипарӣ шудааст, ин шаҳр чун модари дилсӯз ӯро парварида ва дар роҳи камол раҳомӯзияш кардааст. Маҳз дар ин ҷо ӯ соҳиби камоли маърифат ва ному эътибори шоирӣ гардидааст, соҳиби аҳлу аёл ва дӯстону ҳамдилон, маъвову маскан шудааст. Маҳз ҳамин шаҳр маъвои саодати ӯ, равшангари роҳи орзуҳо, манзили умеду ормон ва бахшандаи фасоҳати баёни ӯст. Аз ин ҷост ки шоир шукронаи чунин давлату фарҳат ва маъвои зебо мегӯяд, худро миннатдори шаҳри

азизи хеш медонад ва чун нишони меҳру муҳаббати бепоёни худ сатрҳои шукронаи зайл ба рӯи сафҳа меорад:

Шукронаат, аз фарҳати ту ҳаст амонам,
Шукронаат, аз давлати ту ҳаст маконам.
Шукронаат, аз миннати ту ҳаст ҷаҳонам.
Дунёи ман обод зи дунёи Душанбе...

Бо ин ҳама Ватани ягона ва нотакрори шоир ба маънии фароҳи сухан Тоҷикистон аст, ки иддаи зиёде аз ашъори ӯ чун меҳномае дар бораи он садо медиҳанд. Ӯ ҳамеша ҳамнафасу вафодори Тоҷикистони азизи хеш аст, ҷудоиро аз он баробари марг мешуморад ва дар бораи чунин диёри беназири худ мегӯяд:

Дар рӯи замин туй назирам, Ватанам,
Бе ёди ту ман нафас нагирам, Ватанам.
Як лаҳза агар ҷудо шавам аз бари ту,
Аз доғи ҷудоият бимирам, Ватанам.

Аз хасоиси муҳими шеъри Ҳочӣ Мурад дар он зоҳир мегардад, ки дар онҳо ягонагии мафҳумҳои фалсафии вақт, фазо ва ҳудуд возеҳ ба назар мерасад ва онро дар ашъори дар васфи Ватан ва манзараҳои табиати он гуфташуда низ метавон мулоҳиза намуд. Аз ҷумла ҳамин маъниро дар шеъри «Ангора» мушоҳида мекунем.

Нобасомониҳое, ки дар Тоҷикистон бар асари низоъҳои дохилӣ ба миён омада, дар натиҷа рӯзгори ободу ороми мардуми тоҷикро ҳалалдор намуданд, ба ҷои шодиву сурур нолаву ғам оварданд, баъзе шахру деҳоти ободро ба вайронӣ расониданд, табиист, ки ба ашъори Ҳочӣ Мурад ҳам бетаъсир намондаанд. Натиҷаи таъсири ин рӯйдодҳо ва акси садои онҳо силсилаи рубоиёти шоир – «Овои шикеб» ва дубайтиҳои ӯ бо номи умумии «Ҳокистари сиришк» аст, ки сатрҳои онҳо чун номаи дарду андӯх ва овои ғаму ғусса аз кулфати ба сари халқу диёр омада садо медиҳанд.

Бар асари ҷангҳои бемаънии дохилӣ дар кишвар баъзе деҳу манзилҳо хароб, қисмате аз мардум бе хонумону саргардон шуданд. Дар забони мардум лафзи номарғуби «гуреза» пайдо гардид, иддае аз мардум берун аз Ватан мусофират карданд. Ин ҳама нобасомониҳо ва кулфатҳои ба сари мардуми диёр омада шоирро низ чун як фарди ҳассоси ҷомеа ором гузошта наметавонист, ӯ аз хузну андӯҳи гарон дилреш гардида, чунин сатрҳои молмоли дард мегуфт:

Эй бахт, ба номи ту чахонгард шудам,
Озурда зи таънаҳои номард шудам.
Дидам ки умед рафта бо боди хазон,
Бо оташи ғам ҳамнафаси дард шудам.

Қаҳрамони ғиноии шоир аз ғарибӣ ва рӯзгори нобасомони ба сари кишвар омада ашки ҳасрату надомат мерезад, нолаи модарони фарзандгумкарда, оху афсӯси мусофирони рахдур, овои хазини тифлони маъсум дили ўро ба риққат меоваранд ва дар абёти зайл изҳор мегарданд:

Гирям ба сари қисмати хоки падарон,
Гирям, ки ба дасти мост зеру забар он.
Гирям, ки чи сон дубора обод кунем,
Ин бому дари хароб, эй беҳабарон.

Ин ҷо бояд ёдовар шуд, ки силсилаи рубоиёти Ҳоҷӣ Мурад ва алаҳқусус дубайтиҳои ӯ дар сабки ашъори ғарибии халқӣ гуфта шудаанд ва метавон онҳоро ашъори ғурбат номид. Беҳуда нест, ки худи шоир дар яке аз дубайтиҳои хеш ба рӯзгори дар ғурбат гузаронидаи Камоли Хучандӣ ишора мекунад ва дар дубайтии зайл алфозеро аз ғазали маъруфи Камол истифода менамояд:

Ба ғурбат хун шудам аз беҳабибӣ,
Гиристам рӯзу шаб аз бенасибӣ.
Барад дигар худо он рӯзҳоро,
Ғарибӣ, во ғарибӣ, во ғарибӣ!

Аглаби дубайтиҳои силсилаи «Ҳокистари сиришк» дар бораи оқибатҳои ҷанги дохилӣ, рӯзгори саҳти ғарибӣ дар кишвари бегона, эҳсоси иштиёки беандозаи марди мусофир нисбат ба Ватан, маъвову манзили бобой ва дӯстону пайвандон буда, аз ҳар сатри онҳо овои дарду андӯх ва ҳузни бепоени марди ғарибе дарк мешавад, ки ба гирдоби ғурбат дар кишвари дигар мубтало гардида, дар ёди Ватан хаставу чигархун аст ва кафи хоки Ватанро аз сарвату дунё авлотар медонад. Чунин маъниро дар дубайтии зайл, ки он ҳам аз лиҳози сохториву тарзи баён дар сабки дубайтиҳои халқӣ гуфта шудааст, хеле возеҳ дармеёбем:

«Ғарибӣ кӯи саҳт аст, эй бародар»,
Ман онро дидаам, бинмой бовар.
Агар дунё диҳандам, ҳеч н-арзад
Ба як каф хоки рӯи роҳи кишвар.

Бояд гуфт ки силсилаи рубоиву дубайтиҳои шоир ҳарчанд оҳанги дардомез дорад ва аз номи як нафар марди ғариби раҳдур аз Ватан суруда шудааст, вале дар ниҳояти амр саршори андешаҳои ҳаётдӯстона, умеду боварӣ ба ободии рӯзгорон ва хушнудиву осоиши мардум дар ояндаи наздик аст. Шоир амин аст, ки маҳз худи мардуми ҷафодида ва азияткашида қодир аст бо ваҳдату яқдилӣ ва меҳнати бунёдкорона сарзамини худро аз нав ободу зебо гардонад, зиндагиро хушу гуворо созад ва ба маънии даъвати некбинона ба ҳамватанон ручӯъ намуда, мегӯяд:

Биё, дилро зи дард озод созем,
Ватанро бори дигар шод созем.
Варо чун бепадар вайрона кардем,
Биё, онро зи сар обод созем.

Рубоиву дубайтиҳои Ҳочӣ Мурод шоҳиди онанд, ки ӯ дар ин навъи шеъри тоҷикӣ дасте дорад ва аз сарчашмаи асли ва ғании ин жанрҳои хурди лирикӣ хуб огоҳ ҳам ҳаст. Аз ин ҷост, ки дар ин навъ сурудаҳои ӯ раваниву назокат ва ғасоҳати баёни гӯянда ошкор аст. Вале дар баробари ин бояд гуфт, ки ашъори ӯ мунҳасир бар ин навъ қолабҳои шеърӣ нест ва дар маҷмӯаи ӯ китъа, ғазал, тарҷеъот ва соири онҳо низ дида мешаванд, ки аз лиҳози сабки баён ва усули нигориш шево ва хотирнишинанд. Мавзӯву мундариҷаи чунин шеърҳои шоир рангину фарох буда, дар онҳо васфу ифтихор аз миллату забони хеш, аз бузургони он чун Фирдавсиву Масъуди Саъди Салмон, тасвири манзараҳои нотақрори диёри кӯҳистон, кадрӣ қимати модар ва зиндагии осуда, васфи ишқи поку беолоиш ва амсоли онҳо омадаанд. Дар шеъри «Фирдавсӣ» шоир нақши ин бузургмарди Аҷамро дар ривочи шеъру шоирии форсӣ нишон дода, чунин хулосаи шоиронае дар бораи Фирдавсиву «Шоҳнома» ва мақому таъсири он дар эҷоди суҳанварони мутааххири форсигӯ изҳор менамояд:

Аз ин кохи мучалло «Ҳамса»-ҳо рӯида чун ворис,
Ки аз он дар қади ҷӯши сафо ранги дигар афтид.
Фурӯғ афканд рӯҳи «Шоҳнома» дар замини Рум,
Ки тарҳи тозааш бо «Маснавӣ»-и Мавлавӣ бахшид.

Аз анвораи чило омад каломи Анвариҳоро,
«Гулистон»-ҳо шукуфтанд аз тароватҳои эъҷозаш.
Зиё овард таъби Ҳоча Ҳофизро, ки ӯ бурда,
Дарак пеши худоён аз шукӯҳи шеъру Шерозаш.

Саҳои партаваширо бар сари иқлими Ҳинд афшонд,
Чу борони шиҳобӣ рӯи манзарҳову маҳфилҳо.
Ба қадри қиммати воло амонатро замонат кард,
Чу бахти хайр машғал шуд ба истиқболи Бедилҳо...

Ғазалҳои шоир низ бо шевоию дилнишинӣ ва ғасоҳати баёни худ хонандаву шунавандаро ба ваҷд оварда метавонанд ва аз ин лиҳоз иддае аз онҳо сухани гузаштагони шеърӣ Аҷамро ба ёд меоранд. Аз ҷумла дар ғазали «Зиндагӣ», ки ба мавзӯи ишқ бахшида шудааст ва ин ҷо ду байти нахустини он зикр мегардад, ҳамин маъниро метавон эҳсос намуд:

Ишқ дар дунё фурӯғи хонаи дил будааст,
Дар раҳи иқбол нору нури манзил будааст.
Зиндагӣ дар бекаронӣ баҳрро дорад шабех,
Зиндагиро ишқ чун минои соҳил будааст...

Ҷолиби тавачҷӯх он аст, ки Ҳочӣ Мурад дар ғазалиёти хеш аз мавзӯи анъанавӣ ва суннатӣ ғазал – васфи ишқу ошиқӣ қадам фаротар ниҳода, бештар ба ибрази андешаҳои ғалсафӣ, иҷтимоӣ ва бозгӯи дарду ормонҳо ва ҷаҳони ботинии инсонҳо мепардозад. Аз ин хотир дар ин навъ ашъори ӯ оҳангҳои ҳикматомез, маърифатӣ ва ҷаҳоншиносӣ бештар садо медиҳанд.

Яке аз хусусиятҳои мумтози ғазалиёти шоир ва умуман кулли анвои ашъори ӯ аз он иборат аст, ки дар онҳо истифодаи талмеҳоти зехнпазир аз қабилӣ Азозил, Сулаймон, Кавсар, Қутайба, Сикандар, Заҳҳок, Рустам, Аҳриман, Кова ва соири онҳо фаровон ба назар расида, аз фароҳии захираи маърифатӣ ва фарҳангии гӯяндаи худ гувоҳӣ медиҳанд. Аз ҷумла дар як байти зайл талмеҳи Азозил, ки номи аслии Иблис ва Шайтон аст, чун рамзи макру васваса истифода гардидааст:

Дар васвасаи макри Азозил фитода,
Ғаҳ шарбати марг аз кафи номард чашидем.

Ё худ дар ду байти зайл аз ғазали «Даъво», ки ба сабки сухани Мавлавии Балхӣ мемонад, ду талмеҳ ба назар мерасад, ки аввалӣ – Хизр, дастгиру раҳнамои мусофирон ва дуюмӣ – Мӯсо, пайғамбари Бани Исроил буда, барои бештар намудани таъсиринокӣ ва хотирнишинии сухани шоир хидмат кардаст:

Бо вақт заҳмат мекашам, сад бори миннат мекашам,
Аз хеш даҳшат мекашам, эй Хизри нопадои ман.

Хоҳам, ки чун нурам кунӣ, аз асли худ дурам кунӣ,
Кӯрам кунӣ, кӯрам кунӣ, эй оташи Мӯсои ман.

Дар шеърҳои Ҳочӣ Мурод ташбеҳу тавсифот, мачозу истиорот ва дигар саноеи бадеии сухан низ кам нестанд ва ағлаби онҳо зебову хушоянд истифода гардидаанд. Аз ҷумла дар шеъри «Ёдҳо» барф дар як вақт ба «тайёрҳои хоболуд», «қосиди фалак», «тори афлоқӣ» ва «ҷомаи хок» шабоҳат дода мешавад, ки хеле ачибу хотирнишин аст:

Ҳамчу тайёрҳои хоболуд
Дар раҳу рӯй барф меборад.
Зиндагиро чу қосиде гӯй,
Аз фалакҳо паём меорад.
Дар гумонам, ки тори афлоқӣ
Аз калова ҳамерасад бо шаст.
Бар тани хок ҷома мебофад
Осмон чун хиёти чобукдаст.

Чун намунаи истифодаи тавсифоти шоирона ва муассир дар байни ашъори Ҳочӣ Мурод, ба андешаи мо, овардани байти зайл, ки матлаи ғазали «Даъво» аст, кофист ва шоҳиди хуби қорбурди ин санъат дар ашъори шоир маҳсуб аст:

Эй қони хунполои ман, эй рӯҳи худфарсои ман,
Эй оҳи бепахнои ман, эй дарди беовои ман!

Ҳамчунин дар ашъори шоир қорбурди санъати тақрор бамаврид ва ба хотири таъйиду тақвияти маънӣ ба қор рафта, сухани гӯяндаро муассир ва нишонрас мегардонад, ки мо ин ҷо чун шоҳиди даъвӣ бо овардани намунаи зайл иктифо менамоем:

Дилам аз ғусса гирён асту гирён,
Ба сӯзи дард бирён асту бирён.
Бикун, эй чорағар, тадбир, тадбир,
Магар як рӯз онро ҳаст поён?

Шоир дар истифодаи ибороти мачозӣ низ дасте дорад, ки аксари онҳо ҳоси ашъори ӯянд ва дар зоти худ камназиранд. Аз ҷумла мо дар шеърҳои ӯ бо ибороти «кафи қон», «сояи вақт», «гули оташ», «дидаи қалам», «подаи абр», «хӯшаи нуронии шеър», «аҳгари пуртоби губори алам», «гули хокистари ашк», «нури сухан», «заврақи армон», «халиҷи

орзӯ» ва амсоли онҳоро зиёд мушоҳида карда метавонем, ки аз истеъдоди суҳандони гӯяндаи хеш дарак медиҳанд. Масалан, дар абёти зайл аз банди охиринаи «Шеъри Ачам», ки ораста ба ибороти зехнпазири маҷозист:

Расад он рӯз, ки аз хӯшаи нурони шеър
Бидамад ахгари пуртоби ғубори аламам.
Ба руҳи сафҳа бирезад гули хокистари ашк,
Чу суроғе зи ману меҳнату ранги қаламам.

Баъзан дар ашъори шоир ба хотири вазн ё қофия дар ин ё он лафз тағйироте ворид карда мешавад. Масалан, дар шеъри «Тасвирҳо» ба хотири вазн лафзи «дара» ба «дарра» табдил ёфтааст:

Обҳо сард, чашмаҳо бечӯш,
Дарраҳои ҳамӯш якранганд.

Дар шеъри «Овора» чунин табдили овозии лафз ба хотири қофия ба амал омадааст:

Гӯё ки шарраҳо
Дар қаъри дарраҳо
Қатъанд ҷо ба ҷо,
Монданд аз наво.

Умуман аз ҳамин як назари мухтасаре ба ашъори Ҳочӣ Мурад метавон ба хулосае расид, ки ӯ аз шуарои ҳунарманд ва соҳибистеъдоди тоҷик аст, ки ба шахроҳи камол баромада ва сабку саликаи хешро дар суҳанварӣ пайдо намудааст. Ӯ шоирест вораства аз моддиёти олам ва волаи шеъру суҳани асил, маъниву моҳият ва дороиву сарвати хешро дар суҳан мебинад. Заҳмати тӯлони шоирии ӯ самари нек дода ва ба василаи китобхояш ба дилу самъи алоқамандони шеъри Ачам расидаанд ва минбаъд ҳам гулбоғи адаби тоҷик аз ӯ сарсабзиҳои тозае нигарон хоҳад буд. Дар бораи ҳамин бахту иқболи суҳанварӣ ва дар ин ки шеър ҳама буду набуди ӯ ва маншай ҳастиву умеди рӯзи фардои ӯст, худи шоир дар рубоиҳои зайл чунин мегӯяд:

Шеър аст фақат дар ин ҷаҳон ҳамсафарам,
З-он аст сафои бахту нури басарам.
З-он аст нидои рӯзи фардои умед,
З-он аст ҷалолату ҷилои ҳунарам.

ЗИНДАГӢ ДАР ШЕЪР

Одатан шуаро пас аз булуғу камоли пояи истеъдоди хеш ва ё дар овони чавониву нумӯи хунари худ ба марокизи бузурги илму адаб ва фарҳангу тамаддун рахт бастаанд ва мебинем, ки ағлаби мутақаддимони илму адаби форсӣ дар марказҳои маъруфи замони хеш чун Балху Бухоро, Кирмону Исфохон, Ҳироту Самарқанд, Ҳуқанд ва дигар гахвораҳои тамаддун дар муҳити мусоид ва муморасоту мубоҳасот бо шуарову фузалои қарни худ ба камол расидаанд ва бад-ин васила истеъдоди худодод ва фитрии бархе аз онон ба дараҷаи олӣ ва камоли ниҳой сайқал ва равнаке том ёфтааст. Ҳамин суннат дар айёми мо низ роиҷ ва равост ва ҳамчунин аксари шуарои муосири мо низ бештар дар марокизи илмиву фарҳангии муосир чун Душанбе, Ҳучанд ва ҳатто Тошканду Маскав бо зиндагӣ ва эҷоди илмиву адабӣ шуғл меварзанд ва аз муҳити адабии он марокиз ва таълиму тарбияти бузургонаш баҳраҳо бардоштаанд.

Вале шоире, ки ин ҷо ёдаш мекунем, ба ҳукми тақдир аз ин суннат берун монда ва умре дар Қанди азизи хеш зиста ва танҳо шеър барои ӯ ҳам муҳити адабӣ ва ҳамрозу мусоҳиби мувофиқе будааст. Ӯ дар зиндагӣ ҳеҷ гоҳ ангуштнамои мардум, номвару номбардор набудааст ва ҳамчунон фурутанона ва хокиёна ба ҷаҳон падруд гуфтааст. Ӯ танҳо бо шеър, бо дили дардошно розу ниёзе доштааст ва дар замоне, ки ба қавли ҳамшаҳрии суҳанвари ӯ Нозирҷон Боҳирӣ:

Дар давраи савдо, ки гапе ҷуз тую ман нест,
Эъҷози ҳама ҳурмати ҳам ҷуз ба суҳан нест.
Дар даври маъибе, ки гуноҳ айни савоб аст,
Гандум ҷаву нав кӯҳнаю амвоҷ ҳубоб аст.
Дар даври аҷибе, ки касеро ғами кас нест,
Одам нашавад ҷу зи пай одами кас нест...

ҳангоми яъсу навмедӣ, андӯху дилшикастагӣ, шодиву фараҳ ё нокомиву дармондагӣ, хулоса дар ҳама ҳол аз шеър мадад мехоста, ба шеъри хеш ва дили хеш паноҳ мебурдааст.

Дар он ки пас аз марг аз ӯ ёде мекунем ва сухан аз шеъри ӯ мегӯем, шигифте нест, зеро дар зиндагӣ нашинохтани қадри Инсон, санг заданҳо ба ӯ, озорҳо ва бемурувватиҳо, бедардиҳо нисбат ба ӯ расме нест, ки мо ба ҷаҳон оварда бошем ва ин мараз қадимист ва чунин муносибат ба Фирдавсиву Синову Хайём ва басо дигар гузаштагону муосирони мо раво доништа шуда буд ва ҳоло ҳам чунин ҳаст ва чунин суннати наонавиштае дар миён буди ҳаст, ки гӯё кас аввал бояд бимирад, то пас аз марг қадри ӯро шиносанд. Дар ин маънӣ ҳайрат ва тааҷҷуби Боҳирӣ бесабаб нест ва бар ҳаёти воқеӣ ва рӯзгори инсонҳо таъя дорад:

То қадри туро донанд,
Ҳатмист магар мурдан.
Ё фазли касон мамнӯст,
Дар зиндагӣ пай бурдан?
Ё зинда дар ин дунё
Арзандаи таҳсин нест?
Шоиста баҳо додан,
Бар зинда аз оин нест?

Шоире, ки мо ин ҷо аз ӯву шеъри ӯ сухан мегӯем, Музаффар Азимист, ки дар қайди ҳаёт нест. Ӯ шоире буд, ки то вопасин лаҳзаҳои умри хеш дар Конибодом зиста ва эҷод кардааст. Ӯ шаҳри азизи худро дӯст медошт ва борҳо дар ашъораш онро сутуда ва гоҳе ҳам бад-ин зайл иброз доштааст:

Конибодом азизам, ин қадар зебоӣ ту,
Дар футӯҳу дилрабӣ аз ҳама болоӣ ту.
«Дар сари тасвири ҳуснат кас намеёбад сухан»,
Ин қадар ҳам хуррам ин оғӯши беҳамтоӣ ту...

Ӯ шоире буд ташнаи ҳусну зебоии диёри хеш, дӯстдори зиндагӣ бо ҳама барору нобаробариҳояш, ҳаводори сулҳу дӯстӣ, муҳаббат, вассофи ишқу меҳнат ва ҳаёти инсонҳо ва маънии чунин сурудаҳои ӯ, ки дар замони мо хеле зарур ва давои дарди ҷомеа аст, аз мақсади наҷиби шеъри ӯ гувоҳӣ медиҳад:

Сулҳу амният агар донӣ ту-ин
Қувваи ободии рӯи замин.
Сулҳ-ин бахту ҳаёти одамон,
Сулҳ-ин ин шавқу нишоти ҷовидон.
Сулҳ-ин фазлу камол аст инчунин,

Сулҳ-ин идроку азми оҳанин.
Сулҳ-ин уммеди авлоди башар,
Сулҳ-ин оинаи фатҳу зафар.
Сулҳ-ин қалби пур аз меҳру вафо,
Сулҳ дар ин олам айни муддао.
Сулҳ-ин хушбӯии боғу чаман,
Сулҳ-ин зебоии рӯи Ватан.
Сулҳ меҳоҳем мо аз ин сабаб,
Тори сулҳ аз дасти мо дорад тараб...

Ў гаштаву баргашта ба мавзӯи сулҳ, Ватан, модар, зиндагӣ рӯчӯ менамояд, шукронаи барору нобарориҳои хеш, сипоси бурду бохтҳои хеш мекунад ва аз он шукрона мегӯяд, ки дар оғӯши Ватан зиндагӣ дорад:

Кишвари зебои ман шодам дар оғӯшат мудом,
Мезанад фаввора меҳрат дар дили ман субҳу шом.
Чунки маъвои ҳаёти ҷовидонӣ гаштай,
Хонаи бахту умеду шодмонӣ гаштай...

Ў дар паноҳи Ватан аз ҳама осебҳо ва ногувориҳо хешро эмин ме-донист, ҳамеша аз Ватан шукргузори мекард. Баҳору зиндагӣ, ишқу муҳаббат, муҳити атроф бо ҳамаи хушиву нохушиҳои барои ӯ азиз буд. Гоҳе эҳсоси навмедии хешро дар ишқи дилбар ба тариқи зайл ифшо мекард:

Дар баҳри дили ту дида ман дӯхтаам,
Дар хоҳиши гавҳараш басо сӯхтаам.
Аз беҳунари фақат бишинам лаби он,
Охир чи кунам шино наомӯхтаам.

Бо вучуди он ҳама сӯзу гудозҳо ва саргаштагиҳо подорӣ ва вафои хешро дар ишқ чунин изҳор медошт:

Аз хоки раҳат косаи зар сохтаам,
Бо он ба лаби рӯди вафо тохтаам.
Ин косаи зар ба дасти ғайре надихам,
Сармояи дилро ба вай андохтаам.

Ҳарчанд ки ашъори Музаффар Азимӣ дар адабиёт саҳифаи наверо намекушояд, чиҳатҳои олии ва боризи фарқкунандае надорад ва гӯяндаи онҳо низ аз зумраи шоирони оддист, вале дар сурудаҳои ӯ равонӣ, хушоҳангӣ,

самимият, эҳсоси поку латиф ва зебоии табиини гуфтор мушоҳида мегардад. Масалан дар абёти зерини ӯ:

Обрӯю эътибори човидон аз меҳнат аст,
Сарбаландиҳои халқи қахрамон аз меҳнат аст.
Хандаҳои бахту иқболи баланду рӯи сурх,
Ифтихору шӯҳрати пиру чавон аз меҳнат аст.
Ин Ватан гул-гул шукуфт аз меҳнати халқи далер,
Ҳар зафар, ҳар шодӣ, ҳар ному нишон аз меҳнат аст...

Беҳуда нест, ки бархе аз ашъори ӯ аз тарафи мутрибон суруда мешавад ва аз тариқи симову садо ба самъҳо мерасад. Баъзе сурудаҳои ӯ аз ҳайси латофат ва содагиву равонӣ сурудҳои халқиро ба хотир меоранд ва аз ин лиҳоз зуд дар хотирҳо нақш мебандад ва ба осонӣ дар зехнҳо роҳ меёбанд.

Азимӣ дар зиндагӣ низ таъби зарофатписанд ва ҳазлу мутоябапарваре дошта ва ин дар шеърӣ ӯ низ бетаъсир намондааст. Аз ин ҷост, ки иддаи бузурге аз ашъори ӯ дар ҳаҷви ҳанноту қаллобон, мансабпарасту ришвахӯрон, танбалу коргурезон, худбину тамаллуққорон ва дигар ашҳоси манфури ҷомеа гуфта шудаанд ва дар онҳо шоир сифатҳои номбурдаи разилаи инсониро мазаммат ва хандасор намуздааст. Масалан абёти зерини ӯ дар ҳаққи хушомадгӯ:

Баҳри мансаб хӯчаинро ҷон фидо кардам нашуд,
Таърифашро доимо дар ҳар кучо кардам нашуд.
Ашқрезонӣ ба ҳар ҷо беибо кардам нашуд,
Сӯхтам, хокистарам андар фазо кардам, нашуд.
Хоки пояшро ба чашмам тӯтиё кардам нашуд.

Ё худ дар ҳаққи танбалу коргурез гӯяд:

То кай ба сарат ояму бедор набинам,
Бо ғайрати комил ба сари кор набинам.
Дар болини ғафлат ҳама дам сар биниҳода,
Аз бодаи он мастию хушёр набинам.
Ҳарчанд ба зоҳир ту баномус намой,
Дар ботинат аммо асар аз ор набинам.
Ҳар гаҳ сухан аз кор равад чун бузи лангӣ,
Ҳаққо, ки зи вичдон ба ту осор набинам...

Музаффар Азимӣ барои наврасон низ як идда ашъори хубу равон ва самимиву дилнишин гуфтааст ва бархе аз онҳоро метавон дар радифи ашъори бехтарини барои наврасон гуфташуда ба шумор овард. Дар радифи чунин ашъор сурудаҳои ӯ «Хунук бо чи мезанад?», «Гирёнчак», «Меҳмони некқадам», «Варвархӯча», «Паланги ниқобдор» ва амсоли инҳоро, ки дар рӯзномаву маҷаллаҳои ҷумҳурӣ ба табъ расидаанд, метавон ном бурд.

Яке аз фазилатҳои дигари Азимӣ, яке аз хадамоти наҷиби ӯ барои адаб ва фарҳанги зодгоҳи азизи мо-Конибодом хайрхоҳӣ, дастгирӣ ва мададгории ӯст дар ҳаққи аксари он кулли қаламкашоне, ки сурудаҳои нахустинашро дар зодгоҳи худ-Конибодом эҷод кардаанд ва аз назари ӯ гузаронидаанд. Бо итминон ва сипос гуфтан мебояд, ки аксари аҳли адаби кунунии шаҳри мо чун Н. Боҳирӣ, Ю. Аҳмадзода, Ҷ. Ҳошимӣ, А. Бехрӯз ва дигарон, ки асли буруз ва зодгоҳи онҳо Конибодом асту имрӯз дар Душанбе зиндагӣ ва эҷод мекунанд нахустин тарбияти адабӣ ва дастгириро аз ҷониби Азимӣ ва рӯзномаи «Машъали коммунизм» (ҳоло «Садои Конибодом») дидаанд ва қадамҳои нахустини эҷодии хешро дар ҳамин марз ва дар ҳузури ҳамин устод ниҳодаанд.

Азимӣ шоире буд бе девон, бе унвон, бе рутбаву мансабҳо. Вале шоире буд бо ҳамият, фурутан, бомуруват, бо фасоҳат ва латофати гуфтор. Мусаллам аст, ки бо мурури замон сарону сарварони зиёде дар Конибодом радду бадал мешаванд. Соҳибмансабону соҳибсарватҳо, амрфармоёну фармонбардорон, ошиқони пулу толибони сарват ва ҳама паи якдигар аз дори фано мераванд. Вале дар ҳадди аққал чанд шеъри бехтарини Азимӣ ӯро аз марги рӯхонӣ начот хоҳад дод. Ӯ дар забони мутрибон, дар дили хаводорон, дар баёзу маҷмӯаҳо, дар шеъри шогирдони хеш зиндагӣ хоҳад кард.

МУНДАРИЧА

1. Андешаҳо перомуни рубой	3
2. Қолабро бояд шикаст ё мушкилоти нақди адабӣ	20
3. Дирӯзу имрӯзи шеъри наврасон	27
4. Асрори шеъри марғуб	38
5. Лоик ва суннати рубоисароӣ	48
6. Достони меҳри падар	57
7. Сарбози дунёи сухан	65
8. Вассофи олами кӯдакон	76
9. Анвори Сухайли истеъдод	84
10. Бо қорвони шеъри Ачам	94
11. Дар суроғи шеъри воло	98
12. Зиндагӣ дар шеър	106

Абдушукури Абдусаттор

АСРОРИ ШЕЪРИ МАРҶУБ

Мухаррири
ороиш *А. Муҳаммадиев*
Мухаррири
саҳифабандӣ *М. Саидова*
Мусахҳех *Р. Атоева*
Таррох *Ф. Раҳимов*

Ба матбаа 15.07.2004 таҳвил гардид. Чопаш 13.08.2004 ба имзо расид. Коғаз
офсетӣ. Ҳуруфи адабӣ. Чопаш офсетӣ. Андозаи 60x84^{1/16}. Ҷузъи чопии шартӣ 7,0.
Ҷузъи рангаи шартӣ 7,15. Ҷузъи нашрию ҳисобӣ 7,02. Адади нашр 400 нусха.
Супориши №11/04.

Нашриёти «Адиб»-и Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон,
734025, Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 37.

Дар матбааи нашриёти «*Эҷод*» чоп шудааст.
734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 36. Тел.: 21-95-43.
E-mail: ejod@tajik.net.